

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ДІДКОВСЬКА-БІДЮК МАРІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 159.942.5:351.741

**ДИСЕРТАЦІЯ
ПСИХОЛОГО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ПРОФАЙЛІНГУ
В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ**

053 – Психологія

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **М.В. Дідковська-Бідюк**

Науковий консультант: **Кудерміна Олена Іванівна,**

доктор психологічних наук, доцент.

Київ – 2021

АНОТАЦІЯ

Дідковська-Бідюк М.В. Психолого-правові засади використання профайлінгу в діяльності Національної поліції. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 – Психологія. – Міністерство внутрішніх справ України. Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2021.

Дисертаційна праця присвячена дослідженню використання профайлінгу в діяльності Національної поліції.

Застосування профайлінгу в діяльності правоохоронних органів та служб безпеки, що відповідають за безпеку здійснення роботи цивільної авіації має достатньо тривалу історію. В межах забезпечення використання профайлінгової методики в цивільній авіації як превентивної технології, доведена її ефективність у запобіганні вчинення правопорушень, терористичних актів та інших актів незаконного втручання; розроблена класифікація ознак та опрацьована типологія потенційно небезпечних осіб. Водночас, нормативно-правове забезпечення використання зазначеної технології, конкретизація кола осіб, які функціонально повинні її використовувати, вимоги до цих осіб та інші проблемні питання не знайшли свого однозначного тлумачення та опрацювання в науково-практичній літературі.

У розслідуванні кримінальних правопорушень профайлінг не є традиційним методом та його ефективність не сприймається беззаперечно. В основі методу профайлінгу в межах правоохоронної діяльності лежить аналіз поведінки злочинців, результати якого використовують для їх ідентифікації. Зарубіжні та вітчизняні науковці на основі прикладних досліджень довели, що вивчення різних аспектів поведінки злочинця дозволяє зробити висновки щодо характеристики його особистості, скласти психологічний профіль та спростити процес пошуку та арешту підозрюваного.

Профайлінг – це процес ідентифікації усіх психологічних характеристик індивіда, що складає загальний опис особистості, заснований на аналізі здійснених ним злочинів; це поведінкова реконструкція події злочину. У сучасній правоохоронній діяльності під час розслідування злочинів використовуються два різновиди портретування: *кримінологічний портрет* та *психологічний портрет*.

Правоохоронні органи іноземних країн плідно співпрацюють з психологами під час розслідування та попередження злочинів, використовують профайлінг створюючи спеціальні підрозділи, у яких працюють спеціалісти вказаного профілю (США, Німеччина, Ізраїль, Росія тощо). В діяльність Національної поліції України психологічні методи, прийоми, технології лише починають впроваджуватися. Водночас, знаючи прояви тих чи інших особистісних рис, акцентуацій характеру, психічних розладів, аналізуючи сліди, залишені на місці вчинення злочину, почерк злочинця та спосіб дії, можна скласти його психологічний профіль, який звужить коло підозрюваних та допоможе під час пошуку злочинця.

Ефективність здійснення профайлінгу залежить від особистісних якостей та рівня професійної підготовленості працівника, який його проводить. Враховуючи те, що сьогодні профайлінг не достатньо поширений у діяльності правоохоронних органів України професіограма для підбору профайлерів-правоохоронців відсутня. У зв'язку із цим, підбір фахівців вказаного профілю має відбуватись через аналіз особливостей змісту профайлінгу, а також необхідних для виконання даної діяльності професійних умінь та особистісних якостей.

Результати проведеного опитування дозволяють стверджувати, що більшість психологів знайомі з технологією складання психологічного профілю, тоді як лише половина працівників інших підрозділів мають розпливчасті уявлення щодо змісту та особливостей застосування профайлінгу. Це свідчить про те, що базові знання щодо складання психологічного портрету (профілю) під час професійної підготовки

(перепідготовки) або навчання у ЗВО отримують лише працівники психологічної служби. Переважна більшість респондентів переконана, що використання психологічного портретування значно полегшить пошук злочинців та допоможе під час розслідування злочинів. Більшість респондентів вважають необхідним впровадження профайлінгу у діяльність Національної поліції, а також вбачають актуальною підготовку окремих фахівців-профайлерів, які будуть спеціалізуватись на складанні психологічного портрету допомагаючи під час розслідування злочинів.

Більшість опитаних складання психологічного профілю вважає найбільш актуальним під час розслідування серійних злочинів. Половина слідчих та оперуповноважених, а також 70% психологів складали б портрети для пошуку злочинців насильницької спрямованості. У своїй діяльності психологічні портрети доводиться складати лише 46% працівників психологічної служби. Половину опитаних психологів іноді залучають до розслідування злочинів: 20% - безпосередньо для складання психологічних портретів (профілів), 46% - під час проведення допитів, 20 % - під час проведення інших слідчо-оперативних дій, але 48% опитаних взагалі не залучають до розслідування злочинів. Це є свідченням недовіри керівництва підрозділів поліції до підготовки психологів у напрямку супроводження оперативно-службової діяльності, а також недостатньої обізнаності щодо ефективності використання психологічних знань, умінь, навичок під час розслідування злочинів.

Враховуючи, що елементи профайлінгу у своїй діяльності використовують працівники різних служб Національної поліції, актуальним завданням є визначення рівня їх підготовленості до використання даної технології у своїй діяльності. Відповідно до основних напрямів використання профайлінгу в правоохоронній діяльності найбільш актуальною зазначена технологія є для працівників служб психологічного забезпечення, працівників кримінальної поліції та превентивних підрозділів. Емпіричне дослідження рівня сформованості психологічних характеристик наведених

груп респондентів дозволяє констатувати недостатній рівень розвитку пізнавальної сфери та здібностей до інтерпретації невербальної комунікації. Результати застосування методів математичної статистики дозволяють констатувати, що найбільш підготовленими до застосування профайлінгових технологій є практичні психологи, які працюють у підрозділах Національної поліції України.

Аналіз існуючої нормативно-правової бази діяльності Національної поліції України дозволяє стверджувати, що використання профайлінгу законодавчо передбачене, але належної інструкції (механізму) щодо її використання на сьогоднішній день немає.

Опрацьований проект «Інструкції із застосування профайлінгових технологій працівниками Національної поліції» включає в себе розділи, що регламентують тлумачення поняття профайлінгу, основні принципи його застосування, основні аспекти використання даної технології, особливості оформлення документів, які містять психологічні профілі, вимоги до суб'єкта профайлінгової діяльності тощо. Така інструкція сприятиме впровадженню профайлінгу як функції працівників Національної поліції зумовлюючи підвищення ефективності превентивної діяльності та полегшить пошук потенційних та реальних злочинців.

Запропонований проект програми тренінгу «Підготовка суб'єкта профайлінгу для вирішення завдань правоохоронної діяльності» включає в себе інформацію щодо теоретичних засад застосування профайлінгових технологій у діяльності правоохоронних органів (низка міні-лекцій), а також практичні завдання, групові дискусії, дебрифінг, спрямовані на розвиток психічних процесів, знань, умінь та навичок, що необхідні працівникам, які у своїй діяльності використовують профайлінгові технології.

Ключові слова: профайлінг, суб'єкт профайлінгу, психолог, програма тренінгу, Національна поліція України, правоохоронні органи.

SUMMARY

Didkovska-Bidiuk M. Psychological and legal principles of using profiling in the activity of the National Police. - Qualifying scientific work as the manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of the doctor of philosophy on a specialty 053 – Psychology. – Ministry of Internal Affairs of Ukraine. National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2021.

The dissertation research is devoted to the study of the use of profiling in the activities of the National Police.

Based on the theoretical analysis of the literature, the features and main aspects of the use of profiling are described, also the experience of using this technology in the detection and investigation of crimes by law enforcement agencies of foreign countries is analyzed. During the empirical research the readiness to use profiling by different departments of the National Police of Ukraine was analyzed, the concept "subject of profiling" was substantiated, the main qualities that a specialist-profiler should have were described.

During the empirical study, special attention is paid to determining the level of development of cognitive processes, the level of intelligence, and also the ability to read nonverbal communication. As a separate survey about the awareness of the use of profiling by law enforcement officers was conducted. It has been established that the subject of profiling in some aspects could be investigators, criminal police officers, psychologists, district officers, police psychologists are better acquainted with the aspects of using this technology.

At present, officers of any departments of the National Police of Ukraine are not properly trained to use profiling in their professional activities, but the most of them determine the importance of using this technology.

That is why the proper use of profiling for the detection and prevention of crimes requires proper training.

Police psychologists, operatives and prevention workers of police units from different parts of Ukraine took part in the empirical research.

The analysis of the obtained results allowed us to conclude that psychologists are the most prepared for profiling by all methods. However, today, the officers of National Police of Ukraine lack the knowledge, skills and abilities to use profiling activities perfectly.

It is established that the main part of law enforcement officers consider that the use of profiling is important, but at present this technology is not used properly. In addition, the majority of respondents share the opinion that profiling is effective, but its application requires specially trained specialists, which, unfortunately, are not available in the National Police today.

The main qualities and cognitive processes are identified, based on the results of empirical research. During the training of police officers - profilers should be paid attention to the development of this skills.

The main blocks of qualities that are necessary to profilers for professional activity are distinguished: professional knowledge, skills; motivational block; cognitive processes; quality features; communication skills.

The peculiarities of using certain aspects of profiling by officers of different police services in their professional activity are identified and described: compiling portraits of a person who has committed a crime; profiling as a method of crime prevention.

The main imperfections in the training of police officers who need to use a psychological profile in their professional activities have been identified empirically. It has been established that psychologists are better prepared than officers of other services for the use of profiling in their professional activities, because police psychological usually deal with people in stable psycho-emotional states in contrast to officers of other departments.

Consolidation of the use of profiling at the legislative level, as well as proper training of profilers are the main principles of crime detection and prevention. During the training of profilers for the National Police of Ukraine, special attention

should be paid to the needs of the law enforcement system: study of the legislation of Ukraine; basic knowledge of psychology and criminology; experience and achievements in the use of this technology by law enforcement agencies of foreign countries.

The main normative documents, which include the use of some aspects of profiling are considered. A normative document, which includes “Instructions of the use of profiling technologies by National Police officers”, has been developed, and contains information on the main aspects of using profiling, as well as the main cases where it is appropriate to use profiling as a preventive technology and technology of search criminals.

A training directed to profilers training in the law enforcement sphere has been developed. It includes information of the theoretical foundations of the use of profiling technologies in the activities of law enforcement agencies of foreign countries, and also practical tasks aimed at developing mental processes, knowledge, skills and abilities needed by officers who use profiling technologies in their activities.

A separate block of training is devoted to nonverbal communication: it contains information of the features of nonverbal communication, as well as exercises aimed at developing the ability to read gestures, facial expressions, emotions of the interlocutor.

Keywords: profiling, subject of profiling, psychologist, training program, National Police of Ukraine, law enforcement agencies.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Дідковська-Бідюк М.В. Становлення профайлінгу в Україні: сутність та перспективи використання. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Тематичний випуск «Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання»*. Київ : Гнозис, 2017. Том II (22). Вип. 37(3). С.366-374.
2. Дідковська-Бідюк М.В. Особливості застосування профайлінгових технологій правоохоронними органами: історія та сучасний стан. *Актуальні проблеми психології. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. Київ : «Інформаційно-аналітичне агентство», 2017. Том X. Вип. 30. С 42-51.
3. Дідковська-Бідюк М.В. Профайлінг як метод профілактики протиправних дій *Юридична психологія. Науковий журнал. Національна академія внутрішніх справ*. Київ. 2017. Том 21, № 2 (2017). С. 165-175.
4. Дідковська-Бідюк М.В. Профайлінг як складник професійної діяльності працівників Національної поліції. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2018. № 4, С. 258-262.
5. Дідковська-Бідюк М.В. Уміння зчитувати невербальну комунікацію як складова діяльності працівників Національної поліції України. *Znanstvena misel journal. Psychological sciences*. Ljubljana, Slovenia, 2020. № 47/2020. Р. 48-50.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Дідковська-Бідюк М. В. Психологічна характеристика суб'єкта профайлінгової діяльності. Філософські, методологічні та психологічні

проблеми права. Матеріали VII Всеукраїнської науково-теоретичної конференції (м. Київ, 11 листопада 2017 р.). Київ, 2017. С. 93-96.

7. Дідковська-Бідюк М. В. Перспективи підготовки фахівців-профайлерів для правоохоронних органів. Інтернаціоналізація вищої освіти України: концептуальні засади, здобутки, проблеми, перспективи розвитку», присвячена пам'яті засновника і першого президента МНТУ Юрія Миколайовича Бугая (1947-2003) м. (Київ, 15-16 грудня 2017 р.). Київ, 2017. С. 95 – 98.

8. Дідковська-Бідюк М. В. Актуальність упровадження профайлінгу як психологічного напрямку в діяльність національної поліції. Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України (м. Харків, 30 березня 2018 р.), Харків, 2018. С. 200 - 202.

9. Дідковська-Бідюк М. В. Профайлінг як складова обов'язків слідчого. Бочаровські читання. Міжнародна науково-практична конференція, присвячена 25-річчю підготовки психологів у Харківському національному університеті внутрішніх справ. (м. Харків, 13 квітня 2018 р.), Харків, 2018. С. 90-93.

10. Дідковська-Бідюк М. В. Готовність працівників психологічної служби до використання профайлінгу. Актуальні питання психологічного забезпечення діяльності закладів вищої освіти МВС України та Національної поліції України. Матеріали міжвідомчого науково-практичного круглого столу (м. Київ, 25 квітня 2019 р.). С. 101-104.

11. Дідковська-Бідюк М. В. Профайлінг у діяльності працівників кримінальної поліції. «Актуальні питання психологічного забезпечення діяльності Національної поліції та закладів вищої освіти МВС України». Матеріали II міжвідомчого науково-практичного круглого столу (м. Київ, 23 квітня 2020 р.).

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	12
ВСТУП.....	13
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ПРОФАЙЛІНГУ В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ	20
1.1. Історія та сучасний стан практики використання профайлінгу в правоохоронній діяльності.....	21
1.2. Характеристика сутності профайлінгу та основних сфер його застосування в діяльності Національної поліції України.	50
Висновки до розділу 1	70
РОЗДІЛ 2. ПСИХОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ЕФЕКТИВНОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОФАЙЛІНГУ В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ.....	72
2.1. Особистість працівника Національної поліції як суб'єкта психологічного портретування.....	72
2.2. Зміст та основні компоненти професійної компетентності профайлера.....	93
Висновки до розділу 2.....	112
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ТА ЗАХОДИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ПРОФАЙЛІНГОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ.....	115
3.1. Нормативно-правові засади впровадження профайлінгу в діяльності Національної поліції України.....	115
3.2. Науково-методичні та психологічні засади підготовки профайлерів для Національної поліції України.	127
Висновки до розділу 3	160
ВИСНОВКИ	162
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	167
ДОДАТКИ.....	181

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

НПУ – Національна поліція України

МВС – Міністерство внутрішніх справ

ОВС – Органи внутрішніх справ

НГУ – Національна гвардія України

СБУ – Служба безпеки України

ICTS – перша авіакомпанія, яка почала використовувати у своїй діяльності профайлінг

САБ – Служба авіаційної безпеки

АНВ – акт незаконного втручання

СНД – Союз Незалежних Держав

ФБР – Федеральне бюро розслідувань

BSU (Behavioral Science Unit) – спеціальний підрозділ у складі ФБР, які у своїй діяльності використовують профайлінг

VICAP (Violent Criminal Apprehension Program) – спеціальна програма, яка являє собою централізовану електронну базу даних про усі нерозкриті злочини на території США

НДІ – науково-дослідний інститут

КК – Кримінальний кодекс

ЄКПРН – Європейська комісія проти расизму та нетерпимості

КПК – Кримінальний процесуальний кодекс

ВНЗ – вищий навчальний заклад

ЗВО – заклад вищої освіти.

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Сучасний етап розвитку суспільства характеризується значним ускладненням криміногенної обстановки як у державі, так і у світі в цілому, що зумовлюється змінами у політичному, економічному, соціальному житті. Арсенал існуючих методів і технологій протидії злочинності не відповідає повною мірою актуальним суспільним потребам та очікуванням. Наведене обумовлює необхідність опрацювання наявного закордонного та вітчизняного досвіду запровадження практичних іноваційних методів психологічного детермінування превентивної діяльності та діяльності щодо розслідування кримінальних правопорушень. Одним з ефективних методів зазначеної групи може розглядатися профайлінг в контексті реалізації правоохоронної діяльності працівниками Національної поліції України.

Профайлінг є новим напрямом у сучасній вітчизняній юридико-психологічній науці, проте профайлінгові технології активно використовуються у зарубіжних країнах, зокрема у США та Ізраїлі, під час забезпечення охорони публічного порядку, пошуку злочинців, запобігання виникнення терористичних та екстремістських загроз тощо. Профілювання особи активно застосовується Федеральним бюро розслідування США з 1985 року в рамках VICAP програми затримання насильницьких злочинців з метою сприяння розкриттю серійних злочинів насильницького характеру.

Діючі нормативно-правові засади діяльності Національної поліції України, а саме: Закон України «Про Національну поліцію», «Порядок організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських» тощо, передбачають можливість використання технологій профілювання в здійсненні правоохоронних функцій поліцейськими, але виокремлення мети та

завдань, визначення суб'єктів та об'єктів профайлінгу, основних його напрямів та принципів реалізації не знайшли в них свого відображення.

Окрему актуальність набуває вирішення проблеми змісту професійно-психологічної підготовки суб'єкта профайлінгової діяльності в межах реалізації функцій протидії злочинності підрозділами Національної поліції України.

Методологічними основами розгляду змісту та напрямів профайлінгової діяльності в контурі юридико-психологічного знання є результати досліджень зарубіжних та вітчизняних науковців, а саме: В. І. Барка, Б. ДеПауло, П. Екмана, А. В. Іщенко, В. П. Казміренка, Л. І. Казміренко, О. С. Колесніченка, М. В. Костицького, О. І. Кудерміної, В. С. Кузьмічова, В. А. Лабунської, Є. Д. Лук'янчикова, С. Д. Максименка, В. С. Медведєва, В. В. Рибалка, О. В. Романенко, І. М. Охріменка, В. М. Синьова, В. О. Татенка, В. Фрізена, К. Шерера, М. Цукермана, О. Фрайя, С. І. Яковенка та ін.

Враховуючи результати науково-прикладних пошуків зазначених науковців нагальною постає потреба узагальнення та опрацювання психолого-правових засад використання профайлінгу в діяльності Національної поліції України, що й визначило предметне поле нашого теоретико-емпіричного дослідження.

Затверджено тему дисертації «Психолого-правові засади використання профайлінгу у діяльності Національної поліції» та наукового керівника (професор кафедри юридичної психології, доктор психологічних наук, завідувач кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ О. І. Кудерміна) Вченою радою Національної академії внутрішніх справ від 25 жовтня 2016 р., протокол № 21.

Мета і завдання дослідження. *Метою дисертації* є теоретичне визначення та емпіричне дослідження психолого-правових засад використання профайлінгу у діяльності Національної поліції.

Реалізація поставленої мети передбачає виконання низки **завдань**:

- 1) проаналізувати розвиток та сучасний стан практики використання профайлінгу в правоохоронній діяльності;
- 2) дослідити сутність профайлінгу та основних сфер його застосування в діяльності Національної поліції України;
- 3) охарактеризувати особистість працівника Національної поліції як суб'єкта профайлінгової діяльності;
- 4) визначити зміст та основні компоненти професійної компетентності профайлера;
- 5) сформулювати рекомендації щодо удосконалення нормативно-правових засад реалізації профайлінгу в діяльності Національної поліції України;
- 6) розробити рекомендації щодо науково-методичних та психологічних засад професійно-психологічної підготовки суб'єктів профайлінгу для Національної поліції України.

Об'єкт дослідження – психологічне забезпечення діяльності Національної поліції.

Предмет дослідження – психолого-правові засади використання профайлінгу в діяльності Національної поліції.

Гіпотеза дослідження. Ефективне здійснення профайлінгової діяльності працівниками Національної поліції України ґрунтується на чітко визначених нормативно-правових засадах її реалізації та формуванні спеціальної професійно-психологічної компетентності суб'єкта пофілювання.

Методи дослідження. Мета й завдання дисертаційної праці зумовлюють використання відповідних методів дослідження: *теоретичні* – *опис; класифікації* – при аналізі та узагальненні наявних наукових даних, пов'язаних із проблемою дослідження (розділи 1–3); *системний аналіз* – при вивченні та установленні структурних зв'язків між елементами досліджуваної теми (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1, 3.2); *психологічне моделювання* – при створенні програми тренінгу (підрозділ 3.1); *анкетування* – для отримання додаткової індивідуальної інформації про досліджуваних

(підрозділ 2.1); *психодіагностичні методи* – для дослідження та оцінки індивідуально-психологічних особливостей респондентів (розділ 2); *методи обробки даних* – з метою кількісного та якісного аналізу результатів емпіричного дослідження з використанням методу математичної статистики, статистичного критерія U Манна-Уїтні (підрозділ 2.2).

Емпірична база дослідження. Дисертаційне дослідження проводилося поетапно протягом 2016 – 2020 років. У дослідженні брали участь 229 працівників Національної поліції України, з яких: 71 представників підрозділів психологічного забезпечення; 50 працівників слідчих підрозділів; 60 працівників кримінальної поліції та 48 поліцейських підрозділів превенції. Респонденти представляють підрозділи Національної поліції м. Києва, Київської, Житомирської, Миколаївської, Вінницької, Івано-Франківської областей. Вік респондентів знаходиться в межах 22 – 45 років. Стаж професійної діяльності у правоохоронних органах складає від 1 року до 20 років.

Наукова новизна очікуваних результатів полягала у визначенні потенціалу методики профайлінгу в діяльності Національної поліції, виокремлення її основних напрямів застосування; формулюванні змісту професійної компетентності суб'єкта профайлінгу та визначенні науково-методичних та психологічних засад його професійно-психологічної підготовки.

Зокрема:

вперше:

– сформульовано поняття суб'єкта профайлінгу, а саме: суб'єкт профайлінгу – це особа, що: здійснює професійну діяльність у сфері створення психологічних профілів (портретів) осіб, які складають оперативний інтерес; виявляє осіб із протиправними намірами шляхом оцінки та прогнозування поведінки, аналізуючи вербальне/невербальне поведіння та характеристики зовнішності. Сукупність якостей, властивостей, здібностей особистості, що здійснює профілювання, зумовлена

особливостями професійної діяльності;

- визначено блоки психологічних характеристик, що складають професійно-психологічну компетентність суб'єкта профайлінгу, а саме: *блок загальних та професійних знань* (наявність знань про застосування профайлінгу як в Україні так і за кордоном, наявність базових психологічних знань, наявність базових криміналістичних знань, знання з різноманітних сфер людського буття); *мотиваційний блок* (адекватне розуміння вимог професії, прагнення працювати у обраній сфері); *блок пізнавальної сфери* (розвинута пам'ять, зокрема наочно-образна, розвинуте логічне мислення, креативність, концентрація та стійкість уваги); *блок особистісних якостей* (прагнення до самовдосконалення, високий ступінь особистої відповідальності, тактовність та вихованість, особиста дисциплінованість, уміння діяти в умовах дефіциту часу, стресостійкість тощо); *блок комунікативних здібностей* (уміння встановлювати і підтримувати психологічний контакт з будь-якою особою, комунікативна компетентність, володіння навичками невербальної комунікації, уміння застосовувати різноманітні стилі поведінки у конфліктних ситуаціях);

- емпірично досліджені психологічні передумови ефективної реалізації профайлінгової діяльності поліцейських в залежності від різновиду професійної діяльності. Узагальнення одержаних результатів дозволяє стверджувати, що найбільш наближеними до оптимального рівня готовності здійснювати профілювання виявились працівники підрозділів психологічного забезпечення Національної поліції України;

- розроблено рекомендації щодо вдосконалення нормативно-правових засад застосування профайлінгу в діяльності Національної поліції України, а саме: запропоновано проект «Інструкції із застосування профайлінгових технологій працівниками Національної поліції»

удосконалено:

- наукове розуміння психологічних засад використання профайлінгу правоохоронними органами;

- обґрунтування можливостей використання психологічного профілю під час пошуку злочинців та профілактики правопорушень;

- зміст професійно-психологічної підготовки суб'єкта профайлінгової діяльності;

дістало подальший розвиток:

- наукові положення про історичні витоки та сучасний стан використання профайлінгу як прикладного інструментарію протидії злочинності;

- наукові засади реалізації професіографічного підходу в психологічному забезпеченні діяльності Національної поліції України;

- рекомендації щодо використання профілю особистості працівниками різних підрозділів Національної поліції.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертації наукові положення, висновки і рекомендації впроваджені та мають перспективи використання в:

практичній діяльності – матеріали дослідження, висновки і рекомендації можуть бути використані в процесі роботи з працівниками Національної поліції (акт впровадження Головного управління Національної поліції в Київській області від 21 березня 2021 р.);

освітньому процесі – при підготовці та проведенні лекцій, семінарських та практичних занять із здобувачами вищої освіти з навчальних дисциплін «Юридична психологія», «Методика проведення психологічної експертизи в різних галузях психології», «Конфліктологія», «Психологія оперативно-розшукової діяльності» (акт Національної академії внутрішніх справ від 12 липня 2019 р.).

Апробація результатів дослідження. Теоретичні та емпіричні результати дослідження опубліковано в збірниках матеріалів всеукраїнських та міжнародних конференціях: "Психологічна характеристика суб'єкта профайлінгової діяльності» (м. Київ, 11 лист. 2017 р.); «Перспективи підготовки фахівців-профайлерів для правоохоронних органів» (м. Київ, 15-

16 груд. 2017 р.); «Актуальність упровадження профайлінгу як психологічного напрямку в діяльність національної поліції» (м. Харків, 30 берез. 2018 р.), «Профайлінг як складова обов'язків слідчого» (м. Харків, 13 квіт. 2018 р.), «Готовність працівників психологічної служби до використання профайлінгу» (м. Київ, 25 квіт. 2019 р.); «Профайлінг у діяльності працівників кримінальної поліції» (м. Київ, 23 квіт. 2020 р.).

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, додатків, списку використаних джерел (131 найменування на 14 сторінках) і чотирьох додатків (на дев'яти сторінках). Робота ілюстрована 5 таблицями та 2 рисунками. Загальний обсяг роботи становить 189 сторінок з яких основний текст дисертації становить 165 сторінок.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ПРОФАЙЛІНГУ В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

В науково-прикладних дослідженнях розрізняють наступні напрями застосування профайлінгу, а саме:

- авіаційний профайлінг (виявлення за невербальними ознаками пасажирів, що мають на меті здійснити терористичний акт на борту літака, у приміщенні аеропорту тощо, а також виявлення пасажирів, які в силу своїх психологічних особливостей схильні до протиправних дій або осіб з ознаками прихованого носіння зброї та вибухівки);
- профайлінг на залізниці (профілактика і попередження протиправних дій на залізничному транспорті, у приміщеннях залізничних вокзалів, на перонах та на прилеглих територіях);
- готельний профайлінг (профілактика та технології попередження терактів та протиправних дій на територіях готелів та центрів відпочинку);
- бізнес-профайлінг (супроводження бізнес-переговорів);
- кримінальний профайлінг (створення портрету особи, що складає оперативний інтерес);
- аудит-профайлінг (використовується в роботі аудиторських компаній, для попередження розкрадання матеріальних цінностей та грошей шляхом вивчення особистостей осіб, яким надаються важливі документи);
- кадровий профайлінг (встановлення відповідності кандидата бажаній посаді шляхом виявлення кримінального минулого, наявності боргів, залежності від азартних ігор, наркотиків, алкоголю тощо);
- сімейний профайлінг (виявлення рівня довіри до партнера) [114].

Використання профайлінгових технологій у правоохоронній діяльності з кожним роком характеризується все більшою затребуваністю. Найбільш актуальним є застосування профайлінгу у тих випадках, коли не

визначеними для суб'єктів досудового слідства є особистість злочинця, його мотиви, місцезнаходження. На цьому етапі мова йде про сукупність психологічних методів і методик оцінки та прогнозування поведінки особи на основі аналізу найінформативніших ознак, психологічного портрету особи, характеристик зовнішності, невербальної і вербальної поведінки, місцезнаходження тощо [117, с. 61]. Появу терміну «профайлінг» пов'язують з роботою Федеральної служби розслідування (США) та визначають час його виникнення 1969 роком. Профайлінг використовувався в контексті складання пошукового психологічного портрету невідомої особи за слідами на місці злочину. В подальшому поняття профілювання набуло набагато ширшого спектру використання. Правоохоронні органи зарубіжних країн в рамках прикладних психологічних аспектів прийоми профілювання особистості почали використовувати найчастіше у двох контекстах: під час забезпечення безпеки при авіаперельотах; в діяльності митних служб та під час пошуку та затримання злочинців, які здійснюють будь-які злочини насильницького характеру (серійні вбивства, злочини, що мають сексуальне підґрунтя тощо) [118, с. 72].

1.1. Історія та сучасний стан практики використання профайлінгу в правоохоронній діяльності

Для забезпечення безпеки при авіаперельотах методика профайлінгу була асимільована наприкінці 1970-х р.р. ізраїльською авіакомпанією «Ель-Аль» стосовно передпольотного огляду в зоні реєстрації як реакція з посилення заходів безпеки у відповідь на загострення політичної нестабільності і, відповідно, на посилену терористичну активність. У 1984 році дана методика була викладена в англomовному варіанті компанією ICTS (Міжнародні консультації з безпеки вразливих об'єктів) та стала застосовуватись службами авіаційної безпеки (САБ) ряду зарубіжних держав, зокрема стала обов'язковою для міжнародних перевезень авіакомпаній США.

Паралельно із цим компанія Пол Екман Груп (Paul Ekman Group), яка була створена американським психологом Полом Екманом та займалася вивченням емоційних експресій, розробила ряд комп'ютерних програм, що дозволяють зчитувати емоційні стани людини. Ці програми почали активно застосовувати не лише в аеропортах США, але і в інших структурах, що забезпечують безпеку держави. Поєднання опитувального скрипту (від англ. script – сценарій, що описує та визначає роль однієї людини, її властивості, характеристики, поведінку під час взаємодії з іншими людьми) та теорії мікровиразів дозволило профайлінгу перейти на інший рівень та поступово інтегруватися в різноманітні сфери людської діяльності [106].

На території країн СНД методика профайлінгу, незважаючи на різноманітне її тлумачення, була введена на деяких міжнародних рейсах у 1990-х р.р. На зазначених рейсах не були зареєстровані випадки здійснення акту незаконного втручання (АНВ), але була виявлена значна кількість фактів підробки документів і потенційно небезпечних пасажирів [16, с. 24]. Працівники правоохоронних органів на транспорті у зарубіжних країнах широко застосовують технологію профайлінгу при проведенні візуального спостереження за пасажирами в залах аеропорту. Саме цей аспект використання профайлінгу висвітлюється найчастіше в науковому просторі аналізу проблеми зарубіжними дослідниками [129; 130]. Наведене обумовлюється об'єктивними чинниками зростання загрози виникнення терористичних атак на транспорті у світі та досвідом ефективного використання профайлінгу у попередженні їх здійснення.

Узагальнення доступних нам наукових першоджерел дозволяє визначити, що дослідження впровадження профайлінгу для забезпечення безпеки при здійсненні авіаперельотів зводиться до наступних аспектів:

- методологічне і правове визначення профайлінгу; підтвердження його місця і ролі в цілісній системі забезпечення національної безпеки конкретної держави, об'єкта (території);

- законодавче обґрунтування *обов'язковості* застосування профайлінгу як способу виявлення ознак підготовки протиправних дій;
- включення профайлінгу до системи технологічних процесів забезпечення безпеки авіаперельотів;
- встановлення можливих «ланцюжків» застосування і способів здійснення профайлінгу в громадській авіації – під час продажу пасажирського білету, доставці пасажирів чи багажу в аеропорт, в аеровокзальних комплексах (включаючи зали очікування, накопичувачі, пункти передпольотного огляду), при виході на посадку, на пероні, на борту літака, в зоні видачі багажу після прильоту літака та в інших зонах і територіях;
- визначення кола осіб, які будуть у межах функціональних обов'язків застосовувати у своїй роботі профайлінг – працівників правоохоронних органів та служб безпеки (можливий також варіант навчання основам профайлінгу працівників усіх підрозділів, що так чи інакше може мати відношення до запобігання АНВ);
- розробка (удосконалення) конкретної системи взаємодії і узгодженості дій між працівниками служб безпеки та інших органів та відомств.

На сьогоднішній день в нормативно-правових документах, що регламентують діяльність правоохоронних органів України відсутня чітка правова і методична база, яка б обґрунтовувала сутність поняття профайлінгу та можливості його практичного застосування для виявлення потенційно небезпечних осіб. Профайлінг не регламентується як обов'язковий захід ні при польотному огляді, ні на інших етапах забезпечення авіаційної безпеки. І все ж, в документах простежується необхідність застосування методів, які базуються на «психологічному» підході з акцентом на спостереження і спілкування для виявлення потенційно небезпечних пасажирів і відвідувачів. Відповідно до зазначеного, проблема теоретичного усвідомлення і практичного застосування профайлінгу в діяльності служб безпеки і

підрозділів правоохоронних органів на транспорті являючись досить актуальною, не набула свого наукового обґрунтування та потребує подальшого аналізу та вирішення.

Профайлінг є одним із способів забезпечення безпеки, так як дозволяє попередити протиправні дії за допомогою виявлення потенційно небезпечних ситуацій та осіб. Прикладом потенційно загрозливої ситуації є залишені без нагляду багаж, речі (предмети) чи наявні безхазяйні речі. Для виявлення потенційно небезпечних осіб використовуються спеціальні технології, в основі яких лежить комплексний аналіз зовнішності, поведінки людини, її документів та речей тощо. Профайлінг може потенційно здійснюватись в усіх місцях і на усіх заходах із забезпечення авіаційної безпеки та на інших видах транспорту, об'єктах, територіях, що охороняються. В його межах застосовуються методи психології у їх прикладному аспекті, так як особливий акцент робиться на процесах міжособистісної взаємодії, на можливостях людського сприйняття до зчитування зовнішньої та внутрішньої інформації, на формуванні і розвитку таких якостей, як спостережливість, проникливість, комунікабельність працівника правоохоронних органів та служби безпеки польотів. Відповідно до методики профайлінгу, необхідно визначити статус кожної особи з точки зору її можливої причетності до запланованого акту незаконного втручання (АНВ). Для попередження протиправних дій актуально зробити ретельний аналіз минулих терактів, що дозволить розробити модель особи, схильної до протиправних дій, а також описати характерні особливості її зовнішності та поведінки, способи реалізації протиправних дій. Це, в свою чергу, дозволяє розробити класифікацію потенційно небезпечних злочинців [15, с. 178; 16, с. 26].

Виділяють декілька умовних груп пасажирів, що мають характерні спільні ознаки, наприклад: туристи, бізнесмени, спортсмени, особи, які відправляються на заробітки (у тому числі і вахтовим методом) тощо. Для кожного авіапідприємства і для кожного рейсу можна виділити *типового*

пасажира (групи типових пасажирів), які відповідають меті перельоту, цілям знаходження на аеровокзалі, а всі відхилення від статусу типового пасажира мають викликати обґрунтовані підозри. Виявлення даних відхилень має відбуватись на основі неупередженого логічного аналізу фактів, що знаходяться у розпорядженні працівника безпеки, які були отримані в результаті спостереження та опитування.

При проведенні профайлінгу пасажир оцінюється за такими критеріями, як поведінка, багаж, ручна поклажа, документи, які посвідчують особу і перевізні документи, які його супроводжують.

Усвідомлена делінквентна поведінка особистості (наявність протиправного наміру), як і кожен предмет, має певний набір ознак, що виділяють їх з поміж інших явищ.

Поняття «ознака» у низці тлумачних словників української мови набуває наступного значення: риса, властивість, особливість кого-, чого-небудь, прикмета. Загалом, це специфічна риса, властивість предмету (чи явища), що дозволяє виділити і розпізнати його серед інших можливо схожих об'єктів.

Аналіз терактів, що відбулись та інших актів незаконного втручання (чи спроб їх здійснення) дозволяє узагальнити і систематизувати ознаки наявності потенційного протиправного наміру особистості стосовно можливого порушення безпеки авіаперельотів [107].

Виділяють позитивні і негативні ознаки, що вказують на ступінь потенційної небезпеки суб'єкта – пасажира, відвідувача. Саме з їх моніторингу починається скринінг потенційно небезпечних осіб [107].

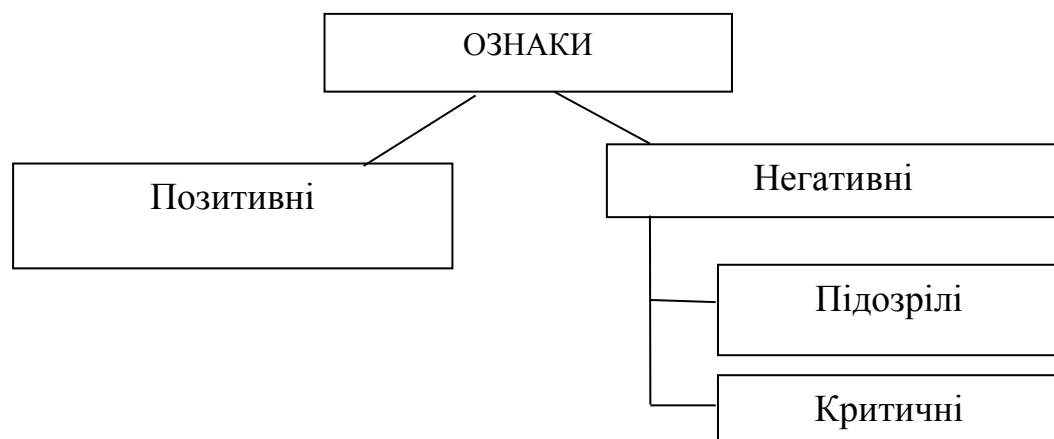

Рис. 1.1. Класифікація ознак потенційно небезпечних осіб

Позитивні ознаки свідчать з великою ступеню вірогідності про відсутності зв'язку особистості з терористичною діяльністю. До них можна віднести: належність суб'єкта до роботи у правоохоронних органах; широку відомість людини у соціальному контурі; статус офіційного гостя, дипломата тощо.

Наявність негативних ознак є індикатором потенційного зв'язку між пасажиром та терористичним актом, що планується. Вони диференціюються на підозрілі та критичні.

Підозрілі ознаки вказують на значну вірогідність існування факту злочинного наміру у пасажирів чи відвідувача чи його можливого використання кримінально-терористичними структурами для здійснення протиправних дій [16, с. 46].

Приводами для підозри працівника правоохоронних органів чи служби безпеки повинні стати окремі ознаки у поведінці, зовнішньому вигляді пасажирів та його документах. Якщо пасажир з'являється наприкінці огляду, коли працівник втомлений (його увага втрачає певну стійкість, обсяг, концентрацію), чи проявляє особливу невідповідну адекватній ситуації нервозність, наголошує на необхідності прискорення процедур огляду – це маркер, що зазначений суб'єкт може потенційно бути небезпечним та потребує особливої уваги з боку осіб, які забезпечують безпеку авіаперельотів.

Перевіряючи документи, які посвідчують особу, перевізні документи науковці вважають, що акцентувати увагу необхідно на наступних фактах:

- невідповідність даних у паспорті, білетах, візі (наприклад, різні імена);
- відсутність орієнтування у датах, проставлених у паспорті (чи завчене їх хронологічне відтворення);
- явна нелогічність маршруту перельоту;
- придбання білету в одну сторону;

- не розповсюджена у конкретній країні форма оплати білету (наприклад, оплата готівкою у західній країні), тощо [16, с. 48].

Критичні ознаки вказують на високий ступінь вірогідності зв'язку пасажирів з терористичним актом, що планується. До них відносяться:

- підроблений чи недійсний паспорт пасажирів;
- невідповідність інформації в паспорті та (чи) білеті тим даним, які вказав пасажир;
- те, що пасажир пред'являє документ, що посвідчує особу, виданий у регіоні (країні), де ведуться бойові дії чи присутня конфліктна (нестійка) політична ситуація, наприклад, «невизнані» країни;
- поведінка та зовнішність, що підпадають під опис терориста-смертника;
- придбання білету чи зміна у ньому інформації незаконним шляхом;
- виявлення зброї та вибухових речовин у багажі чи речах, що знаходяться у пасажирів [2, с. 57].

Позитивні ознаки вказують на високий ступінь відповідності нормі (типу), їх наявність є сприятливим фактором і є основою для класифікації пасажирів як такого, що не несе загрози для рейсу.

Негативні ознаки мають бути в центрі уваги служб безпеки та правоохоронних органів як найбільш інформативні показники зв'язку пасажирів з можливими протиправними діями. Виявлення у зовнішності, поведінці і документах пасажирів критичних ознак є однозначним приводом для особливо ретельної перевірки цієї особи.

Підозрілі ознаки не рекомендується розділяти на важливі та неважливі з точки зору безпеки. Може так статися, що за одним, здавалося б, не дуже значущим фактором в подальшому з'являється можливість виявлення протиправної дії, що готується. Наприклад, звернувши увагу на дивну деталь в одязі, можна виявити добре замаскований вибуховий пристрій, а виявлені під час спілкування ознаки брехні призведуть до виявлення небезпечних предметів у багажі та речах, що знаходяться у пасажирів.

Звісно, далеко не всі підозрілі ознаки є доказом злочинних намірів пасажирів чи відвідувачів. Для встановлення істини необхідно отримати ясні, логічні роз'яснення з приводу фактів, що викликали підозру. Так, нелогічний маршрут мандрівки має бути обґрунтований реальною необхідністю саме такого авіа перельоту, нервова чи неадекватна поведінка має бути спровокована певними життєвими обставинами (критичні, екстремальні ситуації). Причини перевезення предметів чи продуктів харчування в регіони, які виробляють їх в достатній кількості, також мають бути вагомо аргументовані. Також, дуже важливий аналіз підозрілих ознак в документах. Якщо деталі в паспорті не відповідають самому пасажирові (наприклад, вік), то логічним буде припустити, що він використовує чужий (фальшивий, підроблений) документ для якихось своїх, як правило, протиправних цілей. Підозрілий вигляд буде мати незнання пасажиром мови тієї країни, громадянином якої він є за паспортом. Відсутність під час вильоту за кордон у пасажирів окрім паспорту і білету, інших документів, які посвідчують його особу чи пов'язані з перебуванням за кордоном (страхові поліси, кредитні картки, водійські права, готельні ваучери та ін.), є приводом для більш ретельної перевірки його особи.

Під час підготовки АНВ можуть бути використані інші пасажирів – так звані «треті особи», тобто люди найчастіше стають суб'єктами протизаконних дій, не знаючи про це. Дана категорія осіб також буде мати характерні ознаки. Документи цих осіб, можливо, можуть бути пов'язані з регіонами, де ведуться військові дії чи характерна гостра політична нестабільність. Підозру у такому випадку мають викликати передані їм іншими особами (особливо, незнайомими чи малознайомими) подарунки, посилки, сувеніри та ін., які можуть виявитись вибуховими пристроями, чи перевезення речей, особливо електричних чи електронних приборів, які не відповідають пасажирові, його статусу, меті перельоту, віку, статі тощо [16, с. 52 - 56].

Умовно пасажирів можна поділити на безпечних та небезпечних [2; 15; 16]: **безпечний пасажир (відвідувач)** – особа, яка не являє загрози для рейсу з точки зору виявлення негативних ознак у зовнішності, поведінці і документах; **потенційно небезпечний пасажир (відвідувач)** – особа, у якої наявні підозрілі ознаки отримали негативне (загрозливе) підтвердження. Потенційно небезпечні пасажирів (відвідувачів) розділяються на *обізнаних* та *необізнаних*. Різниця між даними групами полягає у знанні пасажирів (відвідувачів) про загрозу, яку він може нести для даного рейсу.

рис. 1.2 Класифікація пасажирів та відвідувачів

Аналіз наукових досліджень [2; 15; 16; 106] дозволяє визначити особливості конкретних груп осіб, яких можна означити як терористів.

Необізнані терористи поділяються на три групи: наївні, частково наївні, підставні (позаштатні).

Наївний терорист не є членом терористичної організації і навіть формально не пов'язаний з нею. Він не знає, що залучений до злочинної діяльності, не обізнаний про наявність у своєму багажі (або у майні, що

перевозить) підкладеного предмету, що йому не належить та який може бути небезпечним (токсична речовина або вибухівка), не має характерних відмінних особливостей у поведінці;

Частково наївний терорист також не є членом терористичної організації, проте знає, що порушує закон, але не обізнаний, що його діями керують терористичні організації. Він перевозить за гроші або іншу винагороду заборонені предмети (зброю, наркотики та ін.). Даними предметами можуть виявитись вибухові пристрої, які йому можуть підкласти у багаж, не сповіщаючи про це. Його поведінка характеризується замкнутістю, напруженістю.

Підставний (позаштатний) терорист може бути членом терористичної організації (або співпрацювати з нею). Він перевозить за гроші або з почуття солідарності зброю, вибухові пристрої тощо. В його завдання не входить їх використання. Як правило, він не обізнаний про загрозу даних предметів для рейсу, іншими словами йому можуть підкласти небезпечні предмети, такі як вибуховий пристрій, що може спрацювати у польоті. Його поведінка тривожна, можливі психофізіологічні прояви стресу і страху.

Обізнаними терористами вважаються ті особи, які знають про свою загрозу для даного рейсу. Ця категорія осіб поділяється на *несуїцидальних* і *суїцидальних* терористів.

Дуже небезпечною є група *несуїцидальних терористів*, які часто є членами діючих терористичних організацій. Вони ретельно підготовлені, треновані люди, високо мотивовані особистості, які йдуть на даний злочин з особистих політичних, релігійних, псевдо патріотичних або кримінальних інтересів. Їх тактика – добре спланований, часто груповий характер дій, спрямований на захват і викрадення літака, розстріл пасажирів у місцях їх скупчення (на реєстрації і залах очікування), закладка вибухових пристроїв в залах аеровокзальних комплексів, інших об'єктах літовища і в літаках. характерною рисою є планування способів і маршрутів відходу (викрадення літака і захват пасажирів повітряного судна з політичною або матеріальною

мотивацією). Їх поведінка самовпевнена, агресивна, їм властивий сильний вольовий контроль.

Суїцидальні терористи (терористи-смертники) є членами терористичних організацій, або пов'язані з ними. Іноді їхні дії носять індивідуальний характер. Дуже часто це релігійні фанатики, або особи, що піддалися спеціальній психологічній обробці. Їхня тактика – вибух на борту літака або в людних місцях. Відхід для даної групи не запланований. Їх поведінка може бути спокійною (відчуженою) можливий стан наркотичного сп'яніння. Визначення профілю особи дозволяє забезпечити безпеку при авіаперельотах, а також попередити протиправні дії ще на етапі їх планування. Узагальнюючи вищенаведене можна стверджувати, що застосування профайлінгу в діяльності правоохоронних органів та служб безпеки, що відповідають за безпеку здійснення роботи цивільної авіації має достатньо тривалу історію. В межах забезпечення використання профайлінгової методики в цивільній авіації, як превентивної технології, доведена її ефективність у запобіганні вчинення правопорушень, терористичних актів та інших актів незаконного втручання; розроблена класифікація ознак та опрацьована типологія потенційно небезпечних осіб. Водночас, нормативно-правове забезпечення використання зазначеної технології, конкретизація кола осіб, які функціонально повинні її використовувати, вимоги до цих осіб та інші проблемні питання не знайшли свого однозначного тлумачення та опрацювання в науково-практичній літературі.

Слід зазначити, що у розслідуванні кримінальних правопорушень профайлінг не є настільки поширеним. Найчастіше у його реалізації беруть участь експерти-психіатри, сексологи, клінічні психологи або просто ентузіасти своєї справи у межах розслідування конкретного кримінального провадження. Концепція використання профайлінгу під час розслідування серійних злочинів насильницького характеру була розроблена у ФБР під керівництвом П. Брукса та Р. Ресслера у 1985 році. В основі методу

профайлінгу лежить аналіз поведінки злочинців, результати якого використовують для їх ідентифікації [3, с. 6]. Відповідно до їх поглядів, вивчення різних аспектів поведінки злочинця дозволяє зробити висновки щодо характеристики його особистості, що у свою чергу дає змогу скласти психологічний профіль, у результаті якого процес пошуку та арешту підозрюваного значно спрощується.

Особистість, яка здатна здійснити ті чи інші злочини, складала інтерес не одного покоління науковців. Перші спроби пояснення формування особистості злочинця були здійснені Чезаре Ломброзо у XIX столітті, який вважав, що злочинцями не стають, а народжуються. Основною його ідеєю було те, що потенційний злочинець володіє низкою вроджених фізичних та психічних рис, і тому знаючи їх можна ідентифікувати злочинця ще до здійснення ним протиправних дій [22; 43]. Але ця теорія не враховувала соціальний фактор формування особистості злочинця, і тому через деякий час сам автор був вимушений пом'якшити її, віддаючи вродженому типу усього 40% злочинців. Подальші дослідження також не принесли наукових результатів, адже були ґрунтовані лише на емпіричних даних, а теоретичні дослідження в галузі генетики та психогенетики у той час не проводились.

У 1888 році поліція Великобританії розслідувала 5 жорстоких вбивств повій, вчинених так званим Джеком Різником [37, с. 296]. До розслідування був залучений хірург Томас Бонд, який робив розтини жертв. Він здійснив спробу описати особистість злочинця з огляду на характер ушкоджень жертв. [120].

Свій вклад у розвиток профілювання зробив радянський вчений В.М. Бехтерев. Він брав активну участь у розробці судово-психіатричних проблем. У 1902 році в статті «Об экспериментальном психологическом исследовании преступников», а також через 10 років у книзі «Объективный психологический метод в применении к изучению преступности» він описав комплексний підхід до вивчення злочинця. У своїх працях Бехтерев виклав свою власну класифікацію злочинців з урахуванням спадковості, виховання

середовища життя та генезису самої психіки. Він розділив злочинців за психологічними ознаками:

1) злочинці за потягом (імпульсивні та поривчасті); 2) злочинці з нестачею чуттєвої сфери, здійснюють злочини навмисно, без моральних критеріїв; 3) злочинці з нестачею інтелекту; 4) злочинці зі слабкою волею (лінь, алкоголізм тощо). Крім того, під керівництвом В.М. Бехтерева у кримінальному судочинстві проводились дослідження із застосуванням методу гіпнозу та навіювання [124].

На початку XX століття психіатри почали вивчати мотиви серійних вбивць. Їх дослідження не були поведінковим профайлінгом, але у них були спроби зрозуміти злочинця. Так, Психіатр Карл Берг у 1930 році опитував у тюрмі серійного вбивцю Петера Кюртена, який здійснив велику кількість збройних нападів, а Джеймс Мелвін Рейнхард описав свої бесіди з вбивцею Чарльзом Старкуезером [124].

У 1941 році Еріх Фромм на замовлення американського уряду створює психологічний профіль Адольфа Гітлера. У той час даних про Гітлера було досить мало, тому робота психолога, виконана з позиції психоаналізу, була доволі цікавою. Теоретичною основою аналізу було припущення про абсолютну ненависть Гітлера до життя [14, с. 7].

Рональд М. Холмс та Стівен Т. Холмс у своїй книзі «Профілювання насильницьких злочинів» («Profiling Violent Crime») обговорюють секретний профіль Адольфа Гітлера, зроблений у 1942 році для Американського Управління стратегічного планування. Нью-Йоркський психоаналітик Уолтер С. Лагнер створив на основі публічних виступів, монографій А. Гітлера та бесід з людьми, які зустрічались із ним детальний опис того, ким є Гітлер і як він буде діяти якщо буде впевнений що програє війну. Деякі дослідники для створення профілю Гітлера використовували зразки його почерку, але не всі визнають цей метод [101].

Історія виникнення такого методу як психологічне профілювання починається з середини XX століття. Основоположником даного методу

вважається Нью-Йоркський психіатр Джеймс А. Брассел, який у 1956 році був залучений поліцією США до розслідування серії злочинів та вперше створив психологічний профіль реального злочинця – Джоша (Жоржа) Метескі [4; 12; 80]. Дана особа була названа «навіженим бомбистом», адже понад десять років він тероризував жителів Нью-Йорку, підкладаючи саморобні вибухові пристрої у місцях масового скупчення людей (в концертних залах, кінотеатрах, бібліотеках, на вокзалах тощо). Перший саморобний пристрій був знайдений у червні 1940 року в приміщенні Об'єднаної компанії Едісона, проте його вдалось знешкодити, перш ніж він вибухнув. З тих пір час від часу у громадських місцях все частіше знаходили саморобні пристрої, які з кожним разом були більш вдосконаленими. Жертвою бомбиста міг стати будь-хто, тому мешканці Нью-Йорку жили у постійному жаху. Як і більшість терористів, Жорж Метескі повідомляв про свої плани громадськості, надсилаючи у міські газети листи, підписані літерами «F.P.». З цих листів було зрозуміло, що автор прагне звести рахунки з Об'єднаною компанією Едісона, яку він звинувачує у тому, що він втратив здоров'я, та багатьох інших злочинах. В листах він стверджував, що просто шукає справедливості. Переляканість жителів Нью-Йорку зростала, тому поліція вирішила залучити до розслідування психіатра Джеймса Брассела. З огляду на відомі факти Д. Брассел припустив, що злочинець працював в Об'єднаній компанії Едісона та через отриману травму став хронічно хворим. Психіатр припустив, що у злочинця невиліковна хвороба серця. У ті часи до невиліковних хвороб належали рак та туберкульоз, але якби бомбист був хворий раком, то давно б вже помер, а туберкульоз у ті часи можна було вилікувати. Психіатр знав, що нав'язливі стани досить довго розвиваються та формуються, саме тому перша вибухівка призначалася для компанії Едісона, а згодом потенційними ворогами бомбист почав вважати усіх жителів Нью-Йорку. Крім того, досвід Д. Брассела дозволив йому стверджувати те, що такі особистості як бомбист є дуже самозакоханими, і навіть якщо весь світ проти них, вони впевнені у своїй моральній правоті.

Описуючи можливу зовнішність бомбиста, А. Брассел керувався дослідження Ернеста Кречмера, який у своїх дослідженнях встановив зв'язки між тілобудовою та типом особистості. Тому, психіатр стверджував, що бомбист симетрично складений (адже 85% параноїків мають симетричну атлетичну тілобудову), йому близько 50 років (адже таке захворювання як параноя розвивається після 35 років, а враховуючи те, що діяльність бомбиста продовжується близько 16 років і на даному етапі знаходиться «на підйомі», то йому має бути не менше 50 років).

Аналізуючи те, що показували та розказували працівники поліції, Д. Брассел зробив висновок, що злочинець є дуже акуратною, ввічливою та пунктуальною людиною. Крім того, психіатр проаналізував листи бомбиста (цей метод в подальшому отримав назву психолінгвістичної експертизи). Досконало вивчивши відому інформацію, Д. Брассел зробив висновок, що бомбист є вихідцем із Європи, англійська не є його рідною мовою. Дана особа не має тісних дружніх стосунків ні з чоловіками ні з жінками, скоріш за все є холостяком, проживає з родичкою, яка йому нагадує матір (з сестрою чи з тіткою).

Враховуючи те, що вибухові пристрої були саморобними, психіатр зробив висновок, що злочинець має майстерню, яка знаходиться в приватному будинку. У зовнішності бомбиста немає нічого, що б привертало увагу, він тихий, ввічливий, друзів не має, під час роботи в компанії Едісона добре виконував свою роботу, не підтримував громадських заходів. З огляду на тип зброї, А. Брассел стверджував, що злочинець є слов'янином, і скоріш за все католик, який регулярно відвідує церкву.

Щодо місця проживання, психіатр зосередив увагу на Коннектикуті, адже листи, які надсилав бомбист, навряд чи були надіслані з його місця проживання, а адреса відправника у них була вказана Нью-Йорк чи Вест-Честер, що знаходиться між Нью-Йорком та Коннектикутом. Крім того у Коннектикуті є велика польська община, що має слов'янські корені.

Звузивши таким чином коло підозрюваних, психіатр запропонував опублікувати даний профіль у засобах масової інформації.

Д. Брассел був впевнений, що бомбист прагне всесвітньої слави, тому не зможе не відреагувати на це. Якщо профіль невірний, злочинець виступить зі спростуванням, а якщо вірний, хтось злочинця впізнає. Так і сталося. Через декілька днів було знайдено декілька вибухівок, які не розірвалися, а Д. Брасселу подзвонив такий-собі «F.P.», проте поліції не вдалось його відслідкувати.

Тим часом, орієнтуючись на складений портрет, працівники Об'єднаної компанії Едісона передивлялись особові справи колишніх працівників. У січні 1957 року була знайдена справа Жоржа Метескі. До його професійних обов'язків входило очищення генераторів у компанії та внаслідок аварії парового котла отримав травму і вирішив, що він став інвалідом та не може більше працювати. Спочатку компанія відшкодовувала лікарняний, але потім, запідозривши симуляцію, припинила виплати. Згодом і клопотання про інвалідність було відхилене. Деякий час він скаржився у різні інстанції, а потім зник. Проаналізувавши досконало особову справу, була виявлена 100% відповідність до портрету, складеного Д. Брасселом. Психіатр помилився лише у визначенні хвороби. У Ж. Метескі був туберкульоз, а не хвороба серця. Злочинця заарештували та помістили у лікарню. На питання поліції, що означають літери «F.P.» він відповів «Чесна гра». А. Брассел згадував, що Ж. Метескі був неабияк задоволений, потрапивши в коло зору преси. У лікарні психіатр декілька разів відвідував злочинця, той завжди був доброзичливим, мав акуратний вигляд [4; 12; 80].

Після цього метод психологічного профілювання став користуватись неабиякою популярністю. До Д. Брассела почали звертатися за допомогою детективи різних міст, він брав участь у розслідуванні багатьох серійних злочинів, зокрема створення профілю злочинця, названого Бостонським Душителем [22, с. 44].

У 50-ті – 60-ті роки XX століття кількість серійних злочинів почала неухильно рости, і тому Федеральне Бюро Розслідувань США на чолі з Дж. Едгаром Гувером набувало все ширших повноважень. У 1971 році вже була розроблена детальна програма створення психологічного профілю. (Відповідна федеральна програма досліджень була затверджена у 1978 році) [23, с. 26].

Саме тому у 1972 році у Квонтико, штат Вірджинія, був організований новий підрозділ у складі ФБР – Behavioral Science Unit [8, с. 17]. До його складу входило 11 агентів, а першим офіційним начальником був Джек Кірш, а через 8 місяців його змінив Джон Пфафф. BSU давав рекомендації щодо розслідування різноманітних проваджень, але найсильнішою стороною цього підрозділу було розслідування серійних вбивств.

Одним із відомих працівників BSU був Говард Тетен. Він створив свій власний курс, який викладався в Національній Академії ФБР під назвою «Прикладна кримінологія», де профілювання було основною ідеєю. Разом зі співробітником Патріком Мулані він створював нові методи аналізу, які застосовувались до нерозкритих злочинів. Аналізуючи специфічні поведінкові прояви на місці злочину Г. Тетен дедуктивним методом робив висновки щодо наявності або відсутності певного психічного розладу особистості злочинця а також про інші його індивідуальні особливості [31, с. 11].

Кожен працівник BSU спеціалізувався на певному виді злочину. Так, наприклад, Роберт Хейзелвуд зосередив свою увагу на садистських сексуальних злочинах та аутоеротичних смертельних випадках, а Дік Ланнінг сфокусувався на жорстокому ставленні до дітей та сатанистських релігійних культах та обрядах. Вони постійно виїжджали у різні частини країни та допомагали місцевим силам розслідувати найтяжчі злочини [8, с. 11].

З часом BSU набувала все більшої популярності, все більше агентів навчались методикам складання профілю особистості. До 1977 року підрозділ мав чіткі задачі та спеціалізувався на трьох основних цілях: аналіз

місця події, кримінальне профілювання та аналіз листів з погрозами. У 1974 році головою BSU став Роберт Ресслер. Його називають Шерлоком Холмсом XX століття. Саме Р. Ресслеру, належить наукове визначення профайлінгу. Він стверджує, що «профайлінг – це процес ідентифікації усіх психологічних характеристик індивіда, що складає загальний опис особистості, заснований на аналізі здійснених ним злочинів». Іншими словами можна сказати, що профайлінг – це поведінкова реконструкція події злочину [39].

Аналізуючи прямі та непрямі докази злочину, Р. Ресслер намагався виявити у них закономірність та зрозуміти, що спонукає злочинця чинити так чи інакше. У результаті ретельного аналізу створювався профіль злочинця (вік, стать, стан фізичного та психічного здоров'я, сексуальна зрілість, сімейний та соціальний стан, особливості поведінки, стосунки із жертвою, можливі наступні кроки тощо). Усі ці деталі згодом приводили до злочинця. Після арешту винних, Р. Ресслер детально допитував їх, уточнюючи ключові моменти біографії та обставини вчинених злочинів. Дослідник прийшов до висновку, що злочинна особистість починає формуватися у віці 8-10 років. Найчастіше злочинцями виростають ті діти, яким в дитинстві бракувало батьківської любові, над якими знущалися, яких принижували та яким наносили тілесні ушкодження. Р. Ресслер вважав, що серійні злочини можна розслідувати ще на ранньому етапі, адже кожний злочинець має свій індивідуальний так званий «почерк». Жертви також дуже часто мають якісь спільні риси (вік, стать, професію тощо). Р. Ресслер виділив два основних типи маніяків: організований соціальний та дезорганізований асоціальний. До першого типу належать особистості, які на перший погляд здаються нормальними та справляють позитивне враження. Такі особи ретельно продумують усі деталі злочину з метою мінімізувати можливі ризики та цілеспрямовано обирають своїх жертв. Такий злочинець спочатку задовольняє свої садистські схильності максимально принижуючи свою жертву, а потім з особливою жорстокістю вбиває її. До другого ж типу належать злочинці з інтелектом нижчим за середній та вираженим психічним

захворюванням. У виборі жертви вони нерозбірливі, напавши – одразу її вбивають, наносячи безліч хаотичних поранень, а потім знущаються над вже мертвим тілом. Але, далеко не завжди вдається віднести злочинця до того чи іншого типу. Відомі такі злочинці, які вважали себе носіями величезної місії по знищенню людей певної професії, раси, віку тощо. Інша неординарна категорія – вбивці-жінки, адже мотиви їх злочинів визначити неможливо. До аналізу кожного злочину необхідний індивідуальний підхід, у цьому і є майстерність профайлера [39].

У 1985 році Роберт Ресслер відіграв важливу роль у створенні VICAP (Violent Criminal Apprehension Program), яка являла собою централізовану електронну базу даних про усі нерозкриті злочини на території США та дозволяла відслідковувати їх хронологію та співставляти характер, що збільшувало шанси виявлення підозрюваного. Р. Ресслер розкрив та дослідив понад 36 серійних вбивств, а також неодноразово брав участь у веденні переговорів по звільненню заручників [39].

У 1979 році до складу BSU приєднався Джон Дуглас, який в подальшому став його головою. Він, як і Роберт Ресслер є одним із основоположників сучасного профайлінгу. Джон Дуглас – автор багатьох книг, присвячених розслідуванню серійних злочинів, найвідоміші з яких «Занурення в пільму» та «Мисливці за умами». Крім того, він є прототипом профайлера Джека Кроуфорда у відомій стрічці «Мовчання ягнят». У 70-80-х роках спеціалістів-профайлерів було дуже мало, проте згодом основам профайлінгу почали навчати все більше офіцерів ФБР і кількість фахівців у цій галузі стала значно більшою [33, с. 314].

У 90-ті роки ХХ століття на основі досвіду, напрацьованого ФБР США, поліція Німеччини також почала досліджувати злочини з метою створення профілю злочинця. Спеціалісти-профайлери Німеччини мають відповідну поліцейську освіту та досвід розслідування різноманітних злочинів. Більшість з них вважаються експертами-криміналістами, хоча деякі мають психологічну освіту. Як у США, так і у Німеччині близько 80% профайлерів

– чоловіки, решта 20% - жінки. Окрім складання профілів осіб, які вчинили серійні насильницькі злочини, профайлери Німеччини використовують даний метод при розслідуванні підпалів, викрадень, захваті заручників, розбоїв, отруєнь тощо [128].

За поглядами деяких авторів використання методу профайлінгу відіграє важливу роль у розслідуванні злочинів, з огляду на те, що точність відображення тих чи інших рис у профілі складає 70-80% [94; 105].

В СРСР перший психологічний портрет був розроблений психіатром Олександром Олімпієвичем Бухановським у 1989 році щодо відомого серійного маніяка-вбивці Андрія Чикатила, який здійснив понад 50 вбивств. На думку вченого, у окремої людини може бути схильність до вчинення злочинів через наявність певних біологічних, психосексуальних та психологічних особливостей. Вчений виділяє декілька факторів. Найголовнішим він вважає так званий мозковий фактор, адже структура головного мозку може перебувати у своєрідному стані, що є однією з передумов розвитку даного кримінально-психологічного феномену. «Не бывает так, - говорит профессор О. Бухановский, - что человек вчера лег спать законопослушным гражданином, а сегодня проснулся серийным преступником. Это процесс, растянутый во времени и корни его уходят далеко в детство» [42].

Психіатр разом із колегами на основі досліджень 57 осіб довів, що специфічні зміни у головному мозку виникають, як правило, ще до народження, дитина народжується з характерними змінами черепу: збільшеною лобною кісткою, що формує надбрівні дуги. Під час магнітно-резонансної томографії у більшості серійних злочинців можна побачити такі специфічні зміни, як ураження лобних та скроневих утворень, що відповідають за вищі форми психічної діяльності (формування особистості, світосприйняття, моралі, етики), а також збільшення розмірів шлуночків головного мозку, що свідчить про зменшення мозкової рідини навколо них, що в свою чергу впливає на свідому діяльність людини та її інстинкти. У

деяких випадках ймовірна наявність пухлини (кісти) в області шлуночків. Шлуночки при цьому звужуються і мозок функціонує неправильно. Наявність змін у структурі головного мозку отримала назву «неправильні мізки».

Другим суттєвим фактором є важка вагітність, що протікала в умовах важких хронічних стресів або у поганій екологічній ситуації. Майже всі злочинці під час пологів отримали травму головного мозку. Цей фактор був виявлений під час спілкування з родичами всіх піддослідних. До того ж у небезпечних злочинців спостерігалася слабка статевая конституція, яка за нормальних умов може призвести лише до сексуальних неврозів, а у сукупності з патологіями головного мозку має досить серйозні прояви. У коханні таких людей відсутня романтична стадія. У них не виникає почуття любові, прив'язаності, вони не розуміють мови жестів, поглядів. Такі особи живуть у світі мрій, фантазій, уявляють себе романтичними героями чи володарями світу, в результаті чого вони і здійснюють свої садистські дії.

Третьою складовою є специфічне виховання, тобто емоційне цькування дитини з раннього віку, в результаті чого у неї не формуються почуття любові, співпереживання, симпатії. Домінуюча роль у вихованні зазвичай у таких випадках належить матері, батько є підпорядковано-приниженням, фактично відстороненим від виховання дитини. Характер виховання дуже суперечливий: з одного боку це повчальність та жорстокість, а з іншого явна чи прихована емоційна відстороненість. У таких дітей спостерігаються порушення у комунікації з однолітками, труднощі у встановленні неформального спілкування, боязливість маскулінної поведінки, уникнення агресивних проявів, характерних для хлопців. Ці риси помічались однолітками та слугували основою для жорстокого ставлення, були підґрунтям принизливих прізвиськ. Такі особи часто піддавались насильству, що викликало у них жорстокість у відповідь. Дитяча дезадаптація компенсувалась фантазіями, у яких вони уявляли себе суперменами, фізично сильними та схильними до самозахисту. Крайньою формою патологічної

компенсації ставала садистська поведінка. Найвідоміші радянські злочинці Чикатило, Сливко, Цюман у дитинстві мали усі названі проблеми [95].

З точки зору професора О. Бухановського рання діагностика патологій є первинною профілактикою кримінальної поведінки у майбутньому. Злочин завжди є соціальним, тому особа, у якої спостерігаються патології головного мозку необов'язково має стати злочинцем, усе залежить від соціальних факторів.

Таким чином, починаючи з середини XX століття психологічне профілювання почало стрімко розвиватися. Зарубіжні та вітчизняні юристи, криміналісти, психологи, психіатри, які присвятили свою професійну діяльність розвитку профайлінгу, на основі прикладних досліджень обґрунтували необхідність використання психологічних методів під час пошуку злочинців.

Більшість авторів ототожнюють поняття психологічного портрету та психологічного профілю, проте деякі вчені їх розмежовують. Наприклад, на думку О. І. Діденко методами отримання психологічного профілю є лише тестування та бесіда, тоді як методами отримання психологічного портрету можна вважати незалежні характеристики, контент-аналіз документів, аналіз продуктів діяльності, бесіду, візуальну психодіагностику. Профіль представляється найбільш стисло, з кількісно-цифровими даними у вигляді графіка, діаграми, гістограми, його форма є жорстко структурованою, а форма представлення портрету є відносно стислою з елементами порівняння та оцінювання. Профіль використовується під час вивчення та обстеження осіб, які підлягають психодіагностиці та експертизі, а портрет використовується в оперативно-розшуковій та слідчій діяльності [23, с. 26].

Дійсно, методика складання психологічного профілю була запропонована у 1912 році російським неврологом та психологом Г. І. Россолімо та являє собою графічне зображення (у вигляді ламаної лінії) результатів виконання у певній послідовності експериментально-психологічних тестів, розв'язання задач різного ступеню складності [69].

Згідно з цією методикою можна робити різноманітні графічні тести (характеру, інтелекту і т.д.) та визначати криву, що характеризує здібності та схильності людини. Лінії психологічного профілю виділяються для того, щоб допомогти людині зорієнтуватися відносно своїх здібностей та напрямів діяльності [114].

У контексті ж юридично-психологічної науки психологічний портрет та профіль є тотожними поняттями. Профіль невстановленого злочинця – метод і результат пізнання кримінальної події, орієнтований на виявлення ознак суб'єкта злочину, які проявляються в сукупності його обставин та слідів. Він розробляється з метою розслідування та розкриття неочевидних злочинів при крайньому дефіциті інформації про особистість злочинця. Концептуально психологічний профіль створюється спираючись на теоретичне положення щодо особистісної детермінованості будь-якої поведінки. При цьому доцільні різні методичні підходи до встановлення зв'язку між ознаками злочину та злочинця, у тому числі криміналістичний (Л. Г. Видонов – «типові версії», Г. А. Густов – «програмно-цільові методи» та ін.); психіатричний (О. О. Бухановський – «перспективний портрет» та ін.); кримінологічний (Ю. М. Антонян – «розшукові профілі», О. І. Скрипніков – «профіль злочинця», ін.); психологічний (О. І. Анфіногенов – «психологічний профіль».)

У ФБР розроблена процедура складання психологічного профілю. Вона включає 5 послідовних етапів:

- 1) ретельний аналіз психологічної сутності злочину та типів осіб (психолого-психіатрична типологія) що здійснили подібні діяння в минулому;
- 2) вичерпний аналіз місця злочину, що розслідується;
- 3) поглиблене вивчення оточення, занять, захоплень жертви та підозрюваних;
- 4) формування можливих мотиваційних факторів усіх задіяних у розслідуванні осіб;

5) опис злочинця (на основі зовнішніх поведінкових проявів, його вірогідної психологічної сутності) [12].

При цьому психологічний профіль може містити 5 розділів:

1) обґрунтувальний – аргументуються ознаки злочинця виходячи із зафіксованих об'єктивних обставин та слідів вчиненого злочину;

2) «кваліфікаційний» – характеризуються мотиви здійснення злочину і тип особистості злочинця («організований» - «неорганізований» чи «душитель» - «різник» та ін.);

3) пошуковий психологічний портрет – узагальнює та оптимізує висновки про ознаки злочинця, які придатні для розшуку;

4) ідентифікаційний психологічний портрет, який містить опорні психологічні та соціальні ознаки злочинця, придатні для його ідентифікації за наявності підозрюваних;

5) прогностичний, який містить вірогіднісний прогноз на здійснення делікту тією ж особою, із вказанням часових та просторових параметрів чергового злочину, віктимних особливостей [95].

Для створення психологічного портрету невідомого злочинця використовують такі матеріали, як кольорові збільшені фотокартки місця події, із зображенням жертви, її поранень, зроблені з різних ракурсів. Усі знахідки з місця злочину разом із уважним вивченням деталей з фотодокументації дозволяють встановити взаємозв'язок об'єктів із ймовірним ходом подій. Крім того, важливою складовою є матеріали розтину трупа та їх дослідження або матеріали судово-медичної експертизи (якщо жертва лишилась живою). Розтин дозволяє оцінити пошкодження, виявити, яким предметом, яким чином та з якою силою вони були нанесені, які з них могли стати причиною смерті жертви. Локалізація пошкоджень дозволяє зробити висновок, чи була жертва застигнута зненацька, чи є сліди боротьби. Кількість поранень може свідчити про те, чи були вони нанесені посмертно чи ні, чи були вони нанесені крізь одяг або в область неприкритої шкіри тіла. Загальна картина пошкоджень дозволяє зробити висновок про душевний стан

злочинця та про наявність яких-небудь стосунків між ним та жертвою [79, с. 93 - 94].

План пересувань жертви (місце роботи, домашня адреса, місце, де жертву бачили востаннє) до смерті (згвалтування) дозволяє визначити, чи мало місце переслідування чи ні. Документи, що містять інформацію про особистість жертви дозволяють скласти її психологічний портрет (вік, стать, фізичні особливості, сімейний стан, інтелект, манери, круг спілкування, особливості особистості, звички, репутація, захоплення, друзі, вороги тощо), який дасть змогу проаналізувати вподобання злочинця під час вибору жертви [20].

Інформація, про повну картину злочину дозволяє припустити послідовність дій злочинця. Це допомагає виявити, чому був обраний той чи інший спосіб дій, у якому психологічному стані знаходився злочинець під час вчинення злочину, якою була його поведінка після вчинення злочину (чи приховавав він сліди, як вчинив із тілом, або просто втік у приступі паніки) [54].

Аналіз вищезазначених ознак дозволяє робити висновок про особистість злочинця (його вік, стать, рівень фізичного та інтелектуального розвитку, рід занять, стосунки в сім'ї тощо), що звужить круг підозрюваних та прискорить пошук злочинця.

Аналізуючи особистість злочинця, необхідно звернути увагу на такі аспекти, як мотиваційна сторона вчинення злочину, визначення послідовності дій злочинця (до вчинення злочину, під час вчинення та після), встановлення характеристик та особливих ознак особи (осіб), причетних до вчинення злочину. Неабияку увагу треба звернути на місце події, здійснити детальний та грамотний його огляд. Завершальним моментом має стати розробка конкретних рекомендацій щодо стратегії пошуку злочинця та проведення подальшого розслідування, що базується на вже побудованому портреті злочинця [61, с. 92].

Більшість дослідників вважає, що особи, які планують вчинити злочин, характеризуються певним набором підозрілих характеристик. Вивчення та систематизація підозрілих ознак у зовнішності, поведінці, документах, речах особи дає змогу створити профіль потенційно небезпечного злочинця, на основі якого кожна людина може класифікуватись як безпечна чи потенційно небезпечна [117, с. 74]. Під час проведення слідчих дій (допиту чи очної ставки) необхідно звертати увагу на «докази злочинної поведінки», такі як загальна неадекватність психологічного стану, неприродність та награність у поведінці під час контактів з працівниками правоохоронних органів, відчуженість від того, що відбувається навколо (симптом суїцидальної людини, що є характерним для ряду сексуальних злочинців та терористів) [118, с. 64].

Під час здійснення профілювання невідомого злочинця, необхідно враховувати його *modus operandi* (лат. – «спосіб дії») та *signature* (англ. – «автограф») злочинця. Термін *modus operandi* був введений у криміналістику в XX столітті в Англії. *Modus operandi* є засвоєною поведінкою, означає те, як діє злочинець щоб вчинити злочин. Він детермінується такими об'єктивними характеристиками: чи здійснюється злочин вперше, якими знаряддями користувався злочинець, якими вміннями і навичками він володіє. За допомогою вивчення *modus operandi* можна створити класифікацію злочинців. Він проявляється у динаміці і може змінюватись. З кожним новим злочином *modus operandi* стає все більш витонченим та вдосконаленим. У наш час досить велика кількість злочинців відбувши покарання опиняються на свободі та досить швидко відновлюють свою злочинну діяльність. Тому, інформація про *modus operandi* злочинця дозволяє легко виявити його у випадку продовження антисуспільної діяльності [33].

Автограф (або почерк) у свою чергу – це дії, які вчиняє злочинець з метою реалізувати себе самого та отримати емоційне задоволення. Його нерідко називають візитною карткою злочинця [9, с. 258]. Автограф є сталим і не змінюється. Автограф відображає унікальні аспекти поведінки злочинця

які проявляються у зв'язку із його внутрішніми переживаннями та фантазіями. Одні злочинці залишають автограф усвідомлено, демонструючи свої почуття, силу та невразливість, зневажливе ставлення до правоохоронних органів. Автографи інших навпаки, розраховані не на зовнішніх спостерігачів, а для власного задоволення. До проявів почерку належать певні знаки, залишені на місці злочину, поранення, нанесені у конкретні частини тіла жертви, повторюваний вибір місця та часу вчинення злочину тощо [79, с. 94].

Формування особистості злочинця починається з дитинства. Найчастіше злочинцями стають вихідці з неповних сімей або з таких родин, стосунки в яких характеризуються непорозумінням та ненавистю один до одного. Виростаючи у такій сім'ї дитина прагне самовиразитись якимось чином. Спостерігаючи нездорові стосунки між членами родини (побиття один одного, жорстокість, знущання алкоголізм когось із її членів тощо) дитина сприймає це як норму життя або виростає з почуттям образи на весь світ в образі когось із членів своєї родини і починає мститися. Джон Дуглас зазначає, що агресивну злочинну поведінку характеризують три аспекти, які складають так звану «тріаду вбивці». До них належать дитячий енурез, жорстоке ставлення до невеликих тварин та прагнення до підпалів [33, с. 110].

На думку дослідників існує три фактори, які спонукають до насильства: прагнення керувати, володарювати та помикати. Це пояснює те, що молоді особи, які страждають від фізичної чи духовної дитячої травми, мають бажання служити у поліції. Таким чином вони прагнуть самоствердитись. Поліцейський уособлює владу та користується повагою. Крім того, заради загального добробуту він має право карати поганих людей. Але, найчастіше серійним вбивцям не вдавалось вступити на службу до поліції, і тому вони вибирали схожі професії (сторожів, охоронців тощо). Але, дуже часто злочинці залишались фанатами поліцейських.

Ще одним фактором, який спонукає особу до вчинення тяжкого злочину є наявність фантазій. Від мрій звичайної людини фантазії майбутнього злочинця відрізняються надмірною жорстокістю та нав'язливістю. Якщо зазвичай у молодих людей юнацькі фантазії з віком проходять, то у майбутніх злочинців вони розвиваються і набувають все більш жорстоких та неприродних форм. Задовго до того, як особа розпочинає злочинну діяльність, у неї обов'язково виникає якась фатальна нав'язлива ідея, яка проявляється у вигляді тих чи інших фантастичних марень. У фантазіях проявляються потреби, мотиви та так звана «користь» від вбивства, що планується. Серійний злочинець неодноразово уявляє сцену вбивства до найменших деталей, відпрацьовує модель ритуальних дій по відношенню до жертви та схему приховання слідів майбутнього злочину. Кожного потенційного вбивцю до дії спонукає певний фактор. Він може бути будь-яким: втрата близької людини, втрата роботи, зрада тощо. Ці фактори формують майбутній мотив вчинення подальших злочинів [79, с. 94 - 95].

Важливим аспектом є вибір жертви. Кожен серійний вбивця обирає жертву за певним критерієм, який не завжди є очевидним. Іноді жертва служить пусковим механізмом для спогадів, у яких колись хтось принизив чи познущався над злочинцем. Вбивство для нього стає актом помсти за минуле і він на певний час звільняється від неприємних спогадів. Так, наприклад, один із серійних вбивць зізнався, що усі його жертви були брюнетками та розчісували волосся на прямий пробор, чим нагадували дружину, яка його лишила. А інший вишукував жінок, схожих на його матір, яку він ненавидів, і тим самим виплескував свою злість розчленовуючи тіла жертв [129, с. 27].

Для більшості злочинців важливим моментом є деперсоніфікація своїх жертв, тобто дії, спрямовані на те, щоб жертва втратила соціальні характеристики і в очах вбивці стала неживим об'єктом знущання (знівечення обличчя, відрізання певних частин тіла тощо). Часом злочинець обирає жертву з огляду на її професійну діяльність (повії, спортсменки,

студентки тощо). Іноді жертвами стають випадкові особи, що опиняються у місці, обраному вбивцею для вчинення злочину [108].

Одним із способів протидії правоохоронним органам особами, які на зацікавлені у розслідування злочинів, є інсценування. Воно полягає у створенні видимості якої-небудь уявної події шляхом цілеспрямованого внесення в обстановку реальної події змін, спрямованих на дезорієнтацію органів дізнання, попереднього слідства та суду. До інсценування злочинці вдаються з метою приховання вчиненого злочину (шляхом створення видимості здійснення іншого злочину або некримінальної події), хибного уявлення відносно окремих елементів (вчинення злочину іншою особою, з іншою метою, іншими мотивами та ін.), створення видимості злочину, якого в дійсності не було (підкидання певній особі яких-небудь речовин, до яких вона не має ніякого відношення). Найчастіше інсценування здійснюються у випадках вчинення злочинів проти особи, поєднаних із загибеллю потерпілих, а також злочинного посягання проти майна. До ознак інсценування належать сліди, знайдені на місці події, але яких там не мало бути, відсутність слідів, які б обов'язково мали бути на місці події або сліди, стан яких викликає сумнів про достовірність події [106].

Отже, застосування профайлінгу є актуальним у правоохоронній діяльності у тих випадках, коли не є очевидною особистість злочинця, його мотиви, місцезнаходження на даний час тощо.

Ретельний аналіз характеристик зовнішності, невербальної і вербальної поведінки, рис особистості, та ін. дозволяє розробити модель особи, схильної до протиправних дій, а також описати характерні саме для цієї особи способи їх реалізації. Це в свою чергу дозволяє розробити класифікацію потенційно небезпечних злочинців та надати неабияку допомогу під час пошуку та затримання злочинців, які здійснюють будь-які злочини насильницького характеру.

1.2. Характеристика сутності профайлінгу та основних сфер його застосування в діяльності Національної поліції України

За часів Радянського Союзу протягом тривалого часу до психологічних аспектів злочинів відносилися достатньо скептично. Пошукові портрети складалися зазвичай тими, хто мав великий досвід у розслідуванні злочинів різного типу та спиралися на суб'єктивні уявлення таких спеціалістів. Вивчення серійних злочинів психологами та криміналістами розпочалося у 70-х роках минулого століття після того, як було доведено, що десяток вбивств на трасі між Вітебськом і Полоцьком скоїла одна особа - Генадій Михасєвіч.

Новітня історія незалежної України дозволяє виокремити певні віхи у розвитку психології в межах правоохоронної діяльності. У 1997 році в ОВС України була створена психологічна служба, що у свою чергу започаткувало створення психологічних портретів. Цього ж року перші психологічні портрети були складені фахівцями Хмельницької та Луганської областей. Протягом 1999 року було розроблено 27 психологічних портретів фахівцями з Донецької, Херсонської, Львівської областей.

28 липня 2004 року Наказом Міністерства внутрішніх справ України № 842 «Про подальший розвиток служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України» було створено Центр практичної психології при головних управліннях МВС України в Автономній Республіці Крим, місті Києві та Київській області, управліннях МВС України в областях, місті Севастополі та на транспорті затверджено Положення про службу психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України, що регламентує діяльність Центру. У п. 2.2 Положення перелічуються функції Центру практичної психології, а саме п. 2.2.21 визначає, що одними з його функцій є складання психологічних портретів підозрюваних у вчиненні злочинів, зниклих осіб та ймовірних злочинців, створення психологічних

моделей організованих злочинних угруповань, психологічне відтворення подій та обставин злочинів [75].

У п. 4.22 Програми протидії злочинам проти життя та здоров'я особи на 2008–2012 роки, схваленої рішенням колегії МВС України від 25.07.2008 № 17КМ/1, було вказано на необхідність залучення до роботи з розкриття злочинів проти особи спеціалістів-психологів для вивчення матеріалів кримінальних справ та складання психологічного портрету ймовірного злочинця [85].

У «Порядку організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських» прийнятому 06.02. 2019 р. Наказом МВС № 88 у п. 5.4 Розділу 4 зазначається, що у функції системи психологічного забезпечення в органах, підрозділах Національної поліції України, між інших, входить складання психологічних портретів підозрюваних, обвинувачених осіб під час проведення оперативних заходів та слідчих дій [73].

Водночас, далі ніж чергового декларування можливостей здійснення зазначеної функції в межах професійно-психологічного забезпечення діяльності Національної поліції України нічого не було зроблено. На сьогоднішній день профільної підготовки профайлерів та окреслення кола їх компетенції в межах професійної діяльності в структурі МВС України не існує.

На теренах колишнього СРСР є більш вдалі приклади застосування зазначеної методики в діяльності правоохоронних органів. З 1994 року застосовуються автоматизовані системи “Насилля” і “Досьє” Федерального банку кримінальної інформації, призначені для збору та первинного аналізу необхідної пошукової інформації. Також існує програма “Монстр”, яка класифікує невідомих злочинців за низкою ознак. На теперішній час у Російській Федерації програмістами НДІ МВС розроблена автоматизована

інформаційно-пошукова система, призначена для аналізу інформації про серійні вбивства і використання при побудові пошукових портретів невідомих злочинців. Аналогічна комп'ютерна база даних є і в США – VICAP (програма прогнозування особливо тяжких злочинів).

У той час, коли правоохоронні органи іноземних країн плідно співпрацюють з психологами під час розслідування та попередження злочинів, використовують профайлінг створюючи спеціальні підрозділи, у яких працюють спеціалісти вказаного профілю (США, Німеччина, Ізраїль, Росія тощо), в діяльність Національної поліції України психологічні методи, прийоми, технології лише починають впроваджуватися. Пріоритетним напрямком оперативно-службової діяльності Національної поліції залишається попередження та розслідування злочинів проти життя та здоров'я особи. Найчастіше злочинець у таких випадках залишається невідомим, тому застосування психологічних методів може неабияк полегшити хід розслідування. Зокрема, знаючи прояви тих чи інших особистісних рис, акцентуацій характеру, психічних розладів, аналізуючи сліди, залишені на місці вчинення злочину, почерк злочинця та спосіб дії, можна скласти його психологічний профіль, який звужить коло підозрюваних та допоможе під час пошуку злочинця.

Першим серед вітчизняних науковців визначення «психологічного портрету» сформулював О.М. Столяренко: «В юридичній психології під психологічним портретом слід розуміти складний, систематизований, вибірковий і в той же час достатньо повний для вирішення службових завдань інформаційний комплекс про психологію особистості та груп, які представляють інтерес для вирішення завдань службової діяльності. На відміну від об'єктивно існуючої психології особи і груп психологічний портрет є її відображенням в свідомості працівника правоохоронних органів, її мисленою моделлю, тобто психічним новоутворенням» [108, с. 549].

У Радянському Союзі працівники слідства користувались розробленою Ф.В.Глазиріним та Г.Г.Шиханцовим „Орієнтованою схемою

складання психологічної характеристики особистості” [19, с. 31 - 32.]. Вона включала такі розділи:

1. Біографічні дані.

2. Дані про умови формування особистості.

3. Структура особистості:

а) особливості психічних процесів та станів (сприйняття, увага, пам'ять, мислення, мова, уява, почуття та емоції, воля);

б) спрямованість (потреби, потяги, інтереси, світогляд);

в) темперамент;

г) характер;

д) здібності.

За способом отримання інформації психологічні портрети можна розділити на об'єктивний та суб'єктивний. За формою вираження – на наглядно-образний, формалізований та словесний. За змістом відтворюваних даних – на політичний, соціально-демографічний, моральний, психологічний та ін. За кількістю об'єктів – на індивідуальний та груповий портрети [23, с. 26].

Під час роботи над розкриттям серійних насильницьких злочинів потрібно пам'ятати, що психологічний портрет злочинця не обов'язково вказує на конкретну особу. Його основним змістовним завданням є створення загального уявлення про психологічний тип особистості - об'єкта оперативної уваги. У разі наявності в розпорядженні правоохоронних органів деяких даних про осіб, що підпадають під певний опис, психологічний портрет допомагатиме розробці тактик ведення допиту, складанню алгоритмів проведення оперативно-розшукових заходів, розробці стратегій чи різноманітних варіантів пошуку об'єктів, що становлять оперативний інтерес [40].

У сучасній правоохоронній діяльності під час розслідування злочинів використовуються два різновиди портретування:

- **кримінологічний портрет** – художній документальний опис зовнішніх особливих ознак особи, що обумовлюють відповідні вербальні та невербальні прояви у поведінці та фізіогноміці;

- **психологічний портрет** – художньо-образний опис характерних індивідуально-психологічних особливостей, властивостей, рис, емоційних реакцій та вірогідних форм поведінки особистості, що визначають психічний стан особистості об'єкту, що становить оперативний інтерес [109].

Існує два підходи до складання психологічних портретів:

1) **Британський**. Його основоположником є Девід Кантер. Він вважав, що люди зазвичай діють логічно та помірковано, тому їх вчинки можуть розповісти багато інформації про їх особистість. У даному підході основна увага приділяється поведінці злочинця та доказам з місця події. Схеми поведінки злочинців складаються за наявними доказами та за свідченнями очевидців. Таким чином, британський підхід є дедуктивним, тобто йде від часткового до загального.

2) **Американський**. Він був започаткований профайлерами ФБР. Базується на статистичних даних, на основі яких дається оцінка особистості злочинця, місця та способу його життя. На відміну від британського, цей підхід є індуктивним, тобто йде від загального до конкретного [81].

Під час складання психологічних портретів необхідним є дотримання таких психологічних принципів:

1. **Науковість** – полягає у дотриманні науково-обґрунтованих валідних методів при складанні психологічного портрета а також у врахуванні емпіричної корисності теоретичних підходів, концепцій, ідей, тощо.
2. **Об'єктивність** – полягає у тому, що кожен протиправний вчинок слід розглядати через призму мотиву дії правопорушника.
3. **Всебічність** – полягає у різносторонньому аналізі вчиненого злочину (аналіз злочину, аналіз особистості злочинця, аналіз особистості жертви), співставлення результатів аналізу та урахування усіх виявлених факторів під час слідчих дій.

4. **Конкретність** – полягає у врахуванні індивідуальних особливостей як самого злочинця, так і правопорушення в цілому.
5. **Комплексність** – полягає у використанні різноманітних психологічних методів для взаємоперевірки отриманих психологічних даних та забезпечення достовірності отриманих результатів (бесіди, спостереження, аналіз продуктів діяльності, узагальнення незалежних характеристик, експеримент, аналіз документів, анкетне опитування судово-криміналістичні та психолого-психіатричні експертизи тощо).
6. **Професійна компетентність** – полягає у залученні спеціально підготовлених фахівців у цій галузі знань для проведення оперативно-слідчих дій [71].

При складанні психологічного портрету об'єкту, що становить оперативний інтерес, дослідники орієнтуючись на власні знання та уявлення, керуються визначеною структурно-логічною схемою:

- дослідження та інтерпретація усіх речових доказів;
- криміналістичне, психодіагностичне та соціально-психологічне дослідження жертв;
- соціально-демографічна характеристика поведінки та особистості ймовірного злочинця, положення в групі, спосіб життя та особливості поведінки ймовірного злочинця в сім'ї; на роботі; в неформальних групах;
- мотиваційна сфера та спрямованість особистості ймовірного злочинця;
- інтелектуальні властивості, риси характеру та емоційно-вольові риси ймовірного злочинця;
- вивчення біографічних даних, збір та узагальнення незалежних характеристик [41].

За наявності, до психологічного портрета включають такі дані:

1. Загальні дані – місце народження, національність, освіта, спеціальність, місце та характер роботи, посада, сімейний стан, місце проживання та прописки, політичні погляди.

2. Зовнішні ознаки – особливості будови обличчя, зріст, вага, тілобудова, одяг, манери, голос тощо.
3. Життєвий шлях – інформація про батьків (місце проживання, освіта, професія, захоплення, спосіб життя тощо), про дитинство (яка за рахунком дитина, стосунки у сім'ї, життєві події, дитячі захоплення), про школу (спеціалізація, улюблені предмети, стосунки з однокласниками та з учителями, ставлення до навчання, успіхи, дисциплінованість тощо), про інші учбові заклади (мотиви вступу, отримані знання, вміння навички, характерні події за час навчання), про трудову діяльність та службу в армії (характер праці та служби, ставлення до своєї діяльності, стосунки з колективом, задоволеність, вплив трудової діяльності на особистість), про сімейний стан (наявність дітей, з ким проживає на даний час).
4. Життєві сфери – сім'я (стосунки між подружжям, ставлення до дітей та батьків тощо), професія та спеціальність (мотиви вибору професії та роботи, просування по роботі, соціальний статус, задоволеність), політична та громадська активність (активний-неактивний, скільки часу витрачає на громадську діяльність тощо), проведення вільного часу (спорт, кіно, театри, азартні ігри, спілкування з друзями, інші хобі), матеріальні умови життя (особливості помешкання, бюджет сім'ї тощо), здоров'я (загальний стан, ставлення до свого здоров'я, наявність хвороб).
5. Особливості поведінки – який переважає настрій, реакція на труднощі, особливості проявів емоцій та почуттів, прояви волі, поведінка у складних ситуаціях, поведінка у стані сп'яніння, моральна поведінка.
6. Темперамент та характер – комунікабельність, емоційність, ставлення до людей, до праці, до речей, до самого себе, риси характеру, що домінують.

7. Мотивація поведінки – домінуючі потреби, цінності та установки (особистісні, соціальні, матеріальні, політичні, ідейні, світоглядні), інтереси, ідеали.
8. Соціальна адаптація – соціальне оточення (стосунки з друзями, ступінь визнання серед оточення), сприйняття соціальної ситуації, самооцінка.
9. Здібності – загальні (мовленнєві, оперування цифрами, особливості запам'ятовування, багатство уяви, повнота узагальнень тощо), спеціальні (організаторські, педагогічні, маніпулятивні тощо) [121, с. 63-64].

Зібрана інформація узагальнюється та аналізується. У своїй сукупності ці дані являють собою психологічний портрет об'єкту оперативної уваги. Це в свою чергу дозволяє продуктивніше проводити оперативно-розшукові заходи, встановлювати чи звужувати коло підозрюваних. Ґрунтуючись на психологічному портреті, побудованому на основі кримінологічного портрету та психологічного профілю ймовірного злочинця, ми маємо змогу розробити алгоритми здійснення попередньої перевірки та ведення опитування чи допиту конкретної особи, а також стверджувати, чи могла дана особа вчинити саме цей вид злочину [41].

В Україні психологами правоохоронних органів психологічні портрети частіше складалися під час розслідування умисних вбивств (ст. 115 КК України), нанесення тяжких тілесних ушкоджень (ст. 121 КК України), розбійних нападів (ст. 187 КК України), грабежів (ст. 186 КК України), крадіжок (ст. 185 КК України), вимагань (ст. 189 КК України), зґвалтувань (ст. 152 КК України) тощо [38]. Інформація, вказана у психологічних портретах, на 80 % співпадала з реальними особливостями злочинця [23, с. 26]. Але, на жаль, інформація, викладена у психологічному портреті, не є доказом в суді, а лише орієнтиром, згідно з яким можуть висуватись певні оперативні розшукові та слідчі версії. Доказове значення можуть мати лише результати судово-психологічної експертизи [106, с. 67].

В українському законодавстві відсутнє поняття «серійних злочинів»,

тому злочини, які у літературі підпадають під цю категорію, кваліфікуються за: п. 1 ч. 2 ст.115 КК (умисне вбивство двох або більше осіб), ч. 2 ст.152 КК (зґвалтування, вчинене повторно або особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених статтями 153-155 Кримінального Кодексу), ч. 2 ст. 153 КК (насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчинене повторно або групою осіб, або особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених статтями 152 або 154 Кримінального Кодексу, а також вчинене щодо неповнолітньої чи неповнолітнього), ст. 155 КК (статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості) ч. 2 ст. 186 КК (грабіж, поєднаний з насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або з погрозою застосування такого насильства, або вчинений повторно, або за попередньою змовою групою осіб) ч. 2 ст.187 КК (розбій, вчинений за попередньою змовою групою осіб, або особою, яка раніше вчинила розбій або бандитизм) [53].

Науковці виділяють два підходи до встановлення зв'язку між ознаками злочину та злочинця:

- статистичний заснований на статистиці поєднань ознак криміналістичної характеристики злочину (їх сукупності), виявленої за аналогічною категорією розкритих справ з ознаками злочинця). Цей підхід активно використовується у практиці розшукової діяльності США, Англії, Голландії, Канади та інших зарубіжних країн. Недоліком даного підходу є відсутність змістовних суджень щодо виведених ознак злочинця, при тому що по конкретному провадженню статистично найменш вірогідна ознака може бути найінформативнішою та надійнішою.
- смисловий (аналітико-психологічний) [106] – націлений на розкриття суб'єктивно-особистісного змісту дій злочинця, виходячи з чого висувається аргументована версія щодо його ознак [3].

Під час складання психологічного портрету психологи враховують типологію злочинців. Згідно з кримінальним законодавством України виділяють такі типи злочинців:

- *корисливий тип* – злочинці, у яких домінують меркантильні мотиви, бажання власного збагачення, ігнорування встановлених у державі правил розподілу матеріальних цінностей (крадіжки, службові злочини корупційної спрямованості);

- *насильницький тип*. Основною рисою такої особистості є агресивність (від лат. *aggressio* – нападати) – стійка загальна риса, яка полягає у прагненні досягти домінування за допомогою застосування деструктивного фізичного чи психологічного впливу. Такі злочинці характеризуються негативним, зневажливим ставленням до іншої особи, її життя, здоров'я, тілесної та статевої недоторканості (умисне вбивство, зґвалтування, нанесення тілесних ушкоджень, хуліганські дії з насильницькою мотивацією тощо). Іноді агресивність проявляється по відношенню до культурних цінностей, живої та неживої природи (жорстоке ставлення до тварин, знищення або пошкодження майна, будівель, транспортних засобів, терористичні акти тощо). У деяких випадках агресивність спрямовується на саму особистість у поєднанні з хворобливим станом психіки (епілепсія, манія переслідування, депресивний психоз тощо) або свідомо, у випадках релігійно-культових обрядів чи як умова впливу на інші об'єкти (тероризм, диверсія);

- *корисливо-насильницький тип* – поєднує ознаки корисливих та насильницьких злочинців (вимагачі, грабіжники, ті, хто вчиняє розбійні напади);

- *дезорганізований тип* – злочинці, яким притаманне індивідуалістично-зневажливе ставлення до різних соціальних вимог, загальнолюдських цінностей, своїх громадянських обов'язків, а також заборон (хуліганство, порушення правил безпеки під час виконання особливо

небезпечних робіт, дезертирство, деякі злочини у сфері незаконного обігу наркотиків);

- *необережний тип* – особи, чиї злочини пов'язані з необережністю або із легковажним, недбалим ставленням до своїх обов'язків та можливих наслідків своєї поведінки [68].

Залежно від ступеня антисуспільної спрямованості, злочинці бувають:

- *випадкові* – особи, які вчинили злочин внаслідок випадкового збігу обставин. До цієї категорії входять необережні злочинці, особи, що вчинили злочини у стані сильного душевного хвилювання, при перевищенні меж необхідної оборони, порушили правила експлуатації транспортних засобів тощо. Для них характерною є позитивна соціальна спрямованість, сталий рівень правосвідомості, усвідомлення протиправності своїх дій;

- *ситуативні* – особи, які вперше вчинили злочин, не встоявши перед впливом зовнішніх умов, хоча в цілому їх соціальна спрямованість є позитивною. Такі злочинці характеризуються зневажливим ставленням до соціальних норм, неможливістю утриматись від спокуси, протистояти групі;

- *нестійкі злочинці* – особи, які зазвичай вперше скоїли злочин, але у яких спостерігались прояви девіантної поведінки і раніше. Саме до цього типу особистості належать особи з психічними аномаліями;

- *злісні злочинці* – особи, які скоїли декілька злочинів і постійно перебувають у стійкому протистоянні з суспільством, його нормами та правилами. Вони відрізняються значною деформацією морально-психічних якостей. До них належать учасники організованих груп, раніше судимі особи;

- *особливо злісні* – особи, які вчиняють тяжкі та особливо тяжкі злочини. Злочинна поведінка є стилем їх життя, який вони обирають свідомо. Характеризуються глибокою деформацією морально-психічних, правових, соціальних якостей. До них належать злодії в законі, лідери організованих злочинних груп, професійні злочинці [20].

Відповідно до мотивів вчинення злочинів, психологи ФБР виділяють такі типи злочинців:

– **гедоністи.** Мотивом вчинення злочинів є отримання задоволення. Для них вбивство – спосіб задоволення для них своїх психологічних та сексуальних потреб. Гедоністи в свою чергу поділяються на *сексуальних* (їх вбивства майже завжди поєднані зі зґвалтуванням та здійснюються заради отримання задоволення, адже у нормальних статевих стосунках вони його не отримують. При цьому задоволення вони можуть отримувати як від процесу зґвалтування, так і від мук, катувань, тортур жертви), *дестроєрів* (від англ. destroy – руйнувати; основним мотивом є нанесення жертві страждань, при цьому для них не є необхідним вступ у статевий контакт. Основною метою є знищення (руйнування) жертви для отримання повної влади над нею) та *меркантильних* (основним мотивом даного типу вбивць є отримання матеріальної чи іншої вигоди. Дуже рідко такі вбивці використовують насильство, найчастіше вони застосовують препарати, які у великих дозах викликають смерть);

– **властолюбці.** Головним мотивом є отримання контролю над жертвою. При цьому вони відчують сексуальне задоволення від домінування, проте ними керує не хіть, а бажання володарювати над жертвою. Найчастіше такі вбивці піддавались фізичному або психічному насильству в дитинстві, що викликало у них почуття незахищеності та безпомічності у дорослому житті;

– **візіонери.** Такі особи здійснюють злочини «по волі» бога чи сатани. Дуже часто вони страждають слуховими галюцинаціями, тобто чують голоси, які говорять їм про необхідність вбивати. Психологічний портрет таких осіб скласти дуже важко, адже вони є психічно хворими та їх дії не мають структурованості, і, відповідно, портрет не допоможе у пошуку суб'єкта, так як почерк з кожним новим злочином може кардинально змінюватись. Але існують окультні, сатанистські, релігійні вбивства, де визначення окультного почерку допомагає звужити коло пошуків за допомогою інформації про прихильність суб'єкта до тих чи інших поглядів;

– **місіонери.** Мотивом цих злочинців є досягнення певної мети, пов'язаної з очисткою суспільства від тих чи інших осіб (інвалідів, повій, осіб з іншими релігійними поглядами тощо). Такі вбивці зазвичай не є психічно хворими, але через наявність особливої ідеї вони здійснюють вбивства [81].

Знання типології злочинців, прийомів та методів психологічного портретування допомагає вдалішому створенню портрета особи, що становить оперативний інтерес [24].

Етапам складання психологічного портрета відповідають такі прийоми, що складають технологічний алгоритм розробки психологічного портрета злочинця (в основу покладені три параметра дії, які науково обгрунтовані Х. Хекхаузенем [116]):

1. Прийом реконструкції криміналістичного механізму злочину (ретроспективне відтворення зовнішнього ряду дій злочинця та ситуації злочину). Під час реалізації цього прийому особлива увага приділяється огляду місця злочину. Основними джерелами інформації виступають кольорові фотокартки з місця події. Крім того, для отримання інформації використовуються різноманітні плани, схеми, карти, які використовуються під час огляду, а також детальні результати розтину трупу (якщо він є) та максимально повна інформація про потерпілого.

2. Прийом психологічного моделювання поведінки злочинця. Полягає у виявленні у реконструйованій зовнішній стороні діяльності злочинця індивідуальних дій, що її складають за допомогою спеціальних психологічних прийомів аналізу.

- 2.1 Правило виявлення «індивідуальної дії» на основі встановлення міжіндивідуальних розбіжностей. Чим менше узгоджуються дії особи з діями більшості людей (злочинця, що встановлюється з іншими злочинцями) у тій самій ситуації, тим у більшій мірі вони обумовлені особистісними факторами. Приклад: велике скупчення людей навколо жертви аварії, але лише один нахиляється щоб допомогти. Така дія є індивідуальною.

2.2 Правило виявлення «індивідуальної дії» шляхом встановлення стабільності дій по відношенню до різнопланових ситуацій. Чим більш схоже діє особа у різноманітних ситуаціях, тим сильніше його поведінка обумовлена особистісними факторами. Приклад: в серії злочинів, вчинених одним і тим самим злочинцем прослідковувались суттєві відмінності в об'єктивних параметрах ситуативних умов (час, місце скоєння злочину, вік жертв тощо), але усі злочини мали спільну рису: місце події знаходилося недалеко від якоїсь зі станцій метро.

2.3 Правило виявлення «індивідуальної дії» на основі встановлення нестабільності дій у часі. Чим помітніше особа при повторних ситуаціях змінює свою поведінку, тим у більшій мірі вона детермінована особистісними факторами (при умові що на ситуацію не впливають додаткові зовнішні обставини) Приклад: у серії злочинів, вчинених однією і тією ж особою прослідковувалась закономірність: у шести з семи епізодів злочинець ніяк не приховував труп жертви, і лише в одному випадку, у п'ятому за рахунком, труп був переміщений та прихований. У цьому випадку є порушення закономірності, тому переміщення трупу з подальшим його прихованням є «індивідуальною дією».

3. Прийом психологічної інтерпретації поведінки злочинця («індивідуальних дій») психологічними прийомами інтерпретації «індивідуальної дії» є:

3.1 Прийом пояснення причин «індивідуальної дії» «сильною стороною» особистості, що визначила вибір даної дії серед можливих інших.

3.1.1 В індивідуальній дії могли з'явитися (можливо акцентуовано) які-небудь параметри особистості (за основу взята схема складання психологічної характеристики особистості Ф.В. Глазиріна, Г.Г. Шиханцова [19, с. 31 - 32]):направленість (потреби, мотиви, установки, життєві плани, схильності тощо), соціально-психологічні особливості поведінки (в тому числі демографічні, культурні, стиль життя та спілкування тощо), характерологічні якості (характер, акцентуовані властивості особистості),

психічні властивості та процеси (особливості інтелектуальної, емоційно-вольової сфер, уваги, сприйняття тощо), операціональні характеристики (знання, звички, уміння, навички), біопсихічні властивості (темперамент, вікові, статеві, патологічні властивості, стан здоров'я), особливості сексуальної сфери (сексуальна орієнтація, біологічні та соціальні детермінанти особистісної проблеми) [101].

3.1.2 Оцінка дій злочинця в контексті вказаних вище параметрів. Встановлені особливості в діях злочинця зв'язуються з якими-небудь його параметрами, здатними пояснити ці дії. (У наведеному вище випадку, де лише одна людина приходить на допомогу постраждалому в аварії, його «індивідуальна дія» пояснюється тим, що можливо він має певні медичні знання, велику готовність допомогти, або є близькою людиною для потерпілого).

3.2 Прийом пояснення причин «індивідуальної дії її «операціональним смислом» [112, с. 132], що визначає вибір саме цієї дії серед інших.

3.2.1 В «індивідуальній дії» вірогідно реалізовувався досвід минулих способів дії, який включає в себе отримані навички: професійні, побутові, звички та ін.

3.2.2 Встановлена навичка, звичка, вміння, знання можуть бути пов'язані з властивостями особистості, що здатні пояснити встановлену особливість поведінки (тобто дається смислова інтерпретація технологічній стороні «індивідуальної дії»). Приклад: на пустирі знайдений труп, а на відстані 200 метрів від нього ганчірка зі слідами крові потерпілої. Слідством встановлено, що місцем злочину є місце знаходження трупа. Висунута версія, що злочинець прагнув позбутися слідів крові на руках, тому підняв найближчий шмат ганчірки, і витираючи руки зник з місця події. Альтернативними засобами досягнення мети були калюжа, пісок, одяг потерпілої, проте злочинець вибрав саме шмат ганчірки. До того ж витирання рук було повільним та тривалим. В результаті була висунута версія щодо

специфічної ознаки винного – специфічний вид професійної діяльності, який включає в себе частий контакт з пально-мастильними або іншими жирними матеріалами, які забруднюють руки. Звичним засобом витирання рук у таких випадках є ганчірки. Тому була висунута версія про індивідуальну ознаку винного, що дозволила звужити коло підозрюваних по професійній ознаці: механік, слюсар, сантехнік тощо.

3.3 Прийом пояснення причин «індивідуальної дії» механізмом маскування «слабких сторін» особистості злочинця, що визначили вибір даної дії серед можливих інших. До цієї категорії відносяться дії приховання слідів, місця, самого факту злочину тощо).

3.3.1 Вибрана злочинцем індивідуальна дія (сукупність дій) могла бути «маскувальною», носити характер приховання, інсценування. Якщо є підстави припустити це, то вірогідно є який-небудь зв'язок між злочинцем та жертвою або місцем злочину або іншими обставинами злочину.

3.3.2 Може бути висунута версія про відповідний зв'язок злочинця, що пояснює «індивідуальну дію». (У випадку, наведеному вище, де злочинець приховав лише п'ятий по рахунку злочин, не приховуючи інші епізоди він міг керуватись тим, що місця вчинення злочинів знаходяться далеко від його життєдіяльності, тому його не знайдуть, і лише в одному випадку обставини порушували його логіку, тому він вирішив приховати його. З огляду на це, була висунута версія, що місце злочину могло знаходитись поблизу місця його життя або звичайних переміщень. Можливо, злочинець мав які-небудь зв'язки з жертвою, або у нього були інші внутрішні причини на це. Так чи інакше, ці версії допомогли звужити коло пошуків).

3.4 Прийом пояснення «індивідуальної дії» необхідністю нейтралізувати «слабку сторону» індивідуальності злочинця, що і визначило його вибір.

3.4.1 Вибрана злочинцем «індивідуальна дія» (сукупність дій) може бути наслідком слабких сторін його індивідуальності.

3.4.2 Може бути висунута версія про відповідну слабку сторону злочинця (що пояснює індивідуальну дію. (У наведеному вище випадку жертви злочинця були знайдені біля метро. Це могла свідчити про те, що злочинець погано знав дане місто і вибір місць злочинів був пов'язаний з прагненням нейтралізувати дану «слабку сторону») [65, 3].

Використання психологічних прийомів під час розробки психологічного портрету злочинця дозволяє аргументовано висунути версію щодо особистості злочинця, який вчинив злочин. Але достовірні результати можна отримати лише за умови неупередженої спрямованості розслідування та уникання стереотипних суджень. Об'єктивність висновків про особистість злочинця у психологічному портреті забезпечується такою низкою загальних правил аналізу матеріалів кримінального провадження:

1. Відмова від передчасних узагальнень і висновків.
2. Варіативність припущень.
3. Багаторазовість спостережень (повторюваність) проявів особливостей особистості в інших обставинах і діях. Одна і та ж форма поведінки є, з одного боку, реалізацією багатьох індивідуально-особистісних тенденцій та особливостей, з іншого – має різні об'єктивні відображення-сліди. Тому зробити висновок про ту чи іншу особливість особистості передбачуваного злочинця можна лише на основі аналізу багатьох форм його поведінки, відображених у різних криміналістичних елементах злочину.
4. Контроль за допомогою інших методів дослідження.
5. Виявлення суперечностей у логіці дій злочинця, обставинах події, шукаючи їм пояснення, враховуючи можливість інсценування.
6. Системність – об'єднання окремих об'єктів дослідження у системи так, щоб жоден з об'єктів не залишився поза увагою [99, с. 15].

Важливу роль у складанні психологічного портрету відіграють покази свідків. Для їх отримання найчастіше використовується метод бесіди. Бесіда – відносно неформальна непередбачувана комунікативна взаємодія, яка є послідовним обміном інформації між двома та більше людьми [13, с. 64].

Необхідною умовою проведення бесід зі свідками є встановлення з ними психологічного контакту. Під час проведення бесід необхідно врахувати їх соціальні та психологічні особливості, адже ці характеристики впливають на об'єктивність та достовірність показів. Спілкування зі свідками відбувається на основі знань про особливості формування свідчень різних людей на стадії сприйняття просторово-часових відносин, зовнішності особи та її дій, про особливості запам'ятовування свідками обставин події, особливості відтворення свідчень тощо. Завданням психолога є аналіз та систематизація одержаної інформації та встановлення взаємозв'язків між фактами та подією. Якщо потерпілий залишився живим, бесіда з ним є неабиякою допомогою при складанні психологічного портрету, адже є можливість уточнити найдрібніші деталі, що стосуються злочину (зовнішність злочинця, емоційні прояви, поведінка тощо). Проводячи бесіду з потерпілим необхідно враховувати психологічні особливості його особистості, емоційний стан, психологічну готовність до обговорення події злочину [109].

У деяких випадках психологічний портрет злочинця складається після його затримання. Для цього науковці пропонують використовувати наступні методи:

- *узагальнення незалежних характеристик* – збирання відомостей про особливості поведінки злочинця шляхом опитування людей, які його знають, збирання характеристик з місця навчання, роботи та узагальнення зібраної інформації для визначення стійко повторюваних у різних джерелах рис особистості злочинця.
- *біографічний метод* – послідовне вивчення та аналіз фактів життя людини з метою визначення мотивації її поведінки, а також інших притаманних їй рис.
- *психодіагностичний метод* – застосування різних психодіагностичних методик для вивчення особистості злочинця (Тест Кеттела,

опитувальник К. Леонгарда, УСК, тест Люшера, Неіснуюча тварина тощо) [109].

Останнім часом все частіше вживається поняття етнічного профайлінгу, який особливого значення набуває в межах професійної діяльності працівників правоохоронних органів. У найбільш широкому розумінні етнічний профайлінг – це будь-яка дія вчинена представником влади відносно особи або групи осіб з метою забезпечення безпеки або громадського порядку. Вона базується на фактичному або уявному членстві цієї особи в групі, визначеній за расовою ознакою, кольором шкіри, етнічним чи національним походженням або релігією без фактичних підстав чи обґрунтованої підозри, що призвело до нерівного поводження з цією особою або групою [130].

За визначенням 11-ї загальнополітичної рекомендації Європейської комісії проти расизму та нетерпимості (ЄКПРН) **расовий (етнічний) профайлінг** – використання правоохоронними органами без об'єктивних та розумних підстав при контролі, стеженні чи проведенні розслідування таких ознак як раса, колір шкіри, мова, релігія, громадянство, національне чи етнічне походження [34].

Іншими словами, етнічний профайлінг ґрунтується на припущенні про наявність зв'язку між етнічним походженням та схильністю до протиправної поведінки. Згідно з позицією етнічного профайлінгу, причетність осіб до злочинної діяльності обумовлюється не об'єктивних поведінкових критеріях, що є підставами для вчинення злочинів, а на етнічному походженні, національності, релігії тощо. У практичній діяльності працівників правоохоронних органів використання етнічного профайлінгу полягає у більш прискіпливій увазі до представників тієї чи іншої раси, етнічної спільноти, які відрізняються від інших за ознаками зовнішності, частій перевірці документів, вуличних оглядах, затриманні та доставленні до відділів поліції без достатніх підстав.

Слід зазначити, що «будь-яке розрізнення, виняток, обмеження чи

перевага, оснований на ознаках раси, кольору шкіри, родового, національного чи етнічного походження, метою або наслідком яких є знищення або применшення визнання, використання чи здійснення на рівних засадах прав людини та основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній чи будь-яких інших галузях суспільного життя розуміється як **расова дискримінація**» [10; 72].

Згідно з визначенням 7-ї Загальнополітичної рекомендації ЄКРН термін "**пряма расова дискримінація**" означає будь-яке неоднакове поводження на таких підставах, як раса, колір шкіри, мова, релігія, громадянство, національне чи етнічне походження, яке не має об'єктивного та розумного виправдання. Неоднакове поводження позбавлене об'єктивного та розумного виправдання, якщо воно не переслідує легітимну мету або якщо відсутня розумна домірність між засобами, що використовуються та поставленою метою [35].

Таким чином, етнічний профайлінг може бути помилкове прийнятим за різновид расової дискримінації. У нашій державі етнічний профайлінг, як різновид дискримінації заборонений. Так, відповідно до ч.2. ст. 24 Конституції України не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками [46]. Аналогічні заборони містяться й у міжнародних нормативно-правових актах, таких як Міжнародна конвенція про ліквідацію усіх форм расової дискримінації, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ст. 14). Міжнародному пакті про громадянські та політичні права (ст. 26) та ін. [10].

В Україні етнічний профайлінг використовується найчастіше у рамках боротьби з незаконною міграцією. Перевірка документів у підозрілих осіб є найпростішим, але незаконним способом пересвідчитися у легальності їх перебування на території нашої держави. Згідно зі статтею 32 Закону України «Про Національну поліцію» працівники поліції мають право перевірити

документи особи лише за наявності підозри у вчиненні правопорушення) [87]. Крім того, існує проблема взаємовідносин працівників поліції з етнічними групами ромів, яких правоохоронці іноді неправомірно затримують.

Висновки до розділу 1

1. Застосування профайлінгу в діяльності правоохоронних органів та служб безпеки, що відповідають за безпеку здійснення роботи цивільної авіації, має достатньо тривалу історію. В межах забезпечення використання профайлінгової методики в цивільній авіації як превентивної технології, доведена її ефективність у запобіганні вчинення правопорушень, терористичних актів та інших актів незаконного втручання; розроблена класифікація ознак та опрацьована типологія потенційно небезпечних осіб. Водночас, нормативно-правове забезпечення використання зазначеної технології, конкретизація кола осіб, які функціонально повинні її використовувати, вимоги до цих осіб та інші проблемні питання не знайшли свого однозначного тлумачення та опрацювання в науково-практичній літературі.

2. У розслідуванні кримінальних правопорушень профайлінг не є традиційним методом та його ефективність не сприймається беззаперечно. Найчастіше у його реалізації беруть участь експерти-психіатри, сексологи, клінічні психологи у межах розслідування конкретного кримінального провадження. Концепція використання профайлінгу під час розслідування серійних злочинів насильницького характеру була розроблена у ФБР у 1985 році. В основі методу профайлінгу лежить аналіз поведінки злочинців, результати якого використовують для їх ідентифікації. Зарубіжні та вітчизняні юристи, криміналісти, психологи, психіатри на основі прикладних досліджень довели, що вивчення різних аспектів поведінки злочинця дозволяє зробити висновки щодо характеристики його особистості, скласти

психологічний профіль та спростити процес пошуку та арешту підозрюваного.

3. Профайлінг – це процес ідентифікації усіх психологічних характеристик індивіда, що складає загальний опис особистості, заснований на аналізі здійснених ним злочинів. Іншими словами можна сказати, що профайлінг – це поведінкова реконструкція події злочину. У сучасній правоохоронній діяльності під час розслідування злочинів використовуються два різновиди портретування: *кримінологічний портрет* (художній документальний опис зовнішніх особливих ознак особи, що обумовлюють відповідні вербальні та невербальні прояви у поведінці та фізіогноміці) та *психологічний портрет* (це художньо-образний опис характерних індивідуально-психологічних особливостей, властивостей, рис, емоційних реакцій та вірогідних форм поведінки особистості, що визначають психічний стан особистості об'єкту, що становить оперативний інтерес).

4. Правоохоронні органи іноземних країн плідне співпрацюють з психологами під час розслідування та попередження злочинів, використовують профайлінг створюючи спеціальні підрозділи, у яких працюють спеціалісти вказаного профілю (США, Німеччина, Ізраїль, Росія тощо). В діяльність Національної поліції України психологічні методи, прийоми, технології лише починають впроваджуватися. Пріоритетним напрямком оперативно-службової діяльності Національної поліції залишається попередження та розслідування злочинів проти життя та здоров'я особи. Найчастіше злочинець у таких випадках залишається невідомим, тому застосування психологічних методів може неабияк полегшити хід розслідування. Зокрема, знаючи прояви тих чи інших особистісних рис, акцентуацій характеру, психічних розладів, аналізуючи сліди, залишені на місці вчинення злочину, почерк злочинця та спосіб дії, можна скласти його психологічний профіль, який звужить коло підозрюваних та допоможе під час пошуку злочинця.

РОЗДІЛ 2

ПСИХОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ЕФЕКТИВНОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОФАЙЛІНГУ В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Реалізація будь-якої діяльності, зокрема професійної, насамперед, залежить від низки суб'єктивних та об'єктивних чинників. Не є у зазначеному контексті, винятком здійснення профайлінгової діяльності. Подальший виклад присвячений аналізу, передумов які детермінуються особистісними характеристиками суб'єкта профайлінгу та сукупністю вмінь й навичок, що складають його професійну компетентність.

2.1. Особистість працівника Національної поліції як суб'єкта психологічного портретування

Ефективність здійснення профайлінгу залежить від особистісних якостей та рівня професійної підготовленості працівника, який його проводить. Для характеристики особистості працівника Національної поліції, який реалізує профайлінг ми вважаємо обґрунтованим використовувати термін «суб'єкт профайлінгу».

Розробці категорії «суб'єкт» присвячені роботи багатьох дослідників, зокрема К. О. Абульханової-Славської, Б. Г. Ананьєва, Л. І. Анциферової, В. М. Бехтерева, О. О. Бодальова, А. В. Брушлинського, Л. С. Виготського, В. В. Давидова, В. В. Знакова, Г. С. Костюка, О. І. Кудерміної, О. М. Леонтьєва, С. Д. Максименка, В. С. Медведєва, Ш. О. Надірашвілі, О. С. Огнева, В. А. Петровського, О. С. Прангішвілі, В. В. Рибалки, С. Л. Рубінштейна, О. О. Сергієнка, В. О. Татенка, Т. М. Титаренка, О. М. Ткаченка, Д. М. Узнадзе, Г. І. Челпанова та багатьох інших.

Суб'єкт – це 1) (від лат. *subjectus* – той, що знаходиться знизу, лежить в основі, від *sub* – під та *jacio* – кидаю, кладу в основу) – носій предметно-

практичної діяльності та пізнання (індивід або соціальна група), джерело активності, спрямованої на об'єкт [104, с. 1286]; 2) (філос.) істота, здатна до пізнання навколишнього світу, об'єктивної дійсності й до цілеспрямованої діяльності; 3) (книжк.) особа, група осіб, організація і т. ін., яким належить активна роль у певному процесі, акті; 4) (юр.) особа або організація як носій певних прав і обов'язків [103, с. 814]; 5) (психол.) самосвідомий діяч, який свідомо наслідує власні цілі та здійснює деяку діяльність (індивід, соціальна група), тобто активне начало в процесі діяльності (практичної, естетичної, пізнавальної і т.і.).

А.В. Брушлинський визначає суб'єкт як вищу системну цілісність усіх його складних та суперечливих якостей, насамперед, психічних процесів, станів та властивостей, його свідомого та несвідомого [14, с. 31].

У визначенні К. О. Абульханової-Славської суб'єкт є гармонійною, самореалізуючою особистістю, яка досягла вершини в ієрархічному розвитку [1].

На думку О.О. Сергієнка суб'єкт – це людина на вищому рівні своєї активності, цілісності (системності), автономності. На цьому рівні людина гранично індивідуалізована, тобто виявляє особливості своєї мотивації, здібностей, психічної організації. Людина не народжується суб'єктом, а стає ним у процесі діяльності [100, с. 184–203].

В.О. Татенко визначає «суб'єкт як істоту, ...що самостійно, вільно та творчо реалізує свою життєдіяльність, та яка розвивається в цій якості впродовж усього життя у формі особистості, індивідуальності як специфічно людських стосунків» [110, с. 185].

Межа між суб'єктом та об'єктом відносна та рухома, вона залежить від характеру діяльності: в одних випадках вона проходить між психофізіологічним тілом (у тому числі «озброєним» зовнішніми засобами) і зовнішнім світом, в інших – між свідомістю і тілом, у третіх – між рефлексуючим Я та станом свідомості. Доводячи діяльнісну трактовку суб'єкта до логічного завершення, Ж. Піаже стверджував, що «Суб'єкт – ні

що інше як система дій, які він здійснює по відношенню до об'єктів, і ці дії постійно перетворюються у відповідності з природою об'єктів та змінюють самого суб'єкта». Людина може розглядатися не лише як суб'єкт, а й як об'єкт (виховання, пізнання, піклування тощо) [13, с.641].

За визначенням О.І. Кудерміної суб'єкт правоохоронної діяльності – це особа, яка здійснює професійну (умовно провідну для неї) діяльність, спілкування та інші форми активності в межах реалізації правоохоронних функцій; творець власної професійної історії як складової свого життєвого шляху; це форма консолідації та структурування якостей, властивостей, здібностей особистості правоохоронця, що інтегрована взаємодією зовнішніх (соціальних, економічних, нормативних тощо) та внутрішніх (наявних, актуалізованих у конкретний період професіогенезу особистісних характеристик) умов перебігу правоохоронної діяльності [58, С. 44].

Отже, спираючись на визначення різних джерел щодо тлумачення слова «суб'єкт», ми можемо сказати, що суб'єкт профайлінгу – це особа, яка: здійснює професійну діяльність у сфері створення психологічних профілів (портретів) осіб, які складають оперативний інтерес; виявляє осіб із протиправними намірами шляхом оцінки та прогнозування поведінки, аналізуючи вербальне/невербальне поведіння та характеристики зовнішності. Сукупність якостей, властивостей, здібностей особистості, що здійснює профілювання, зумовлена особливостями професійної діяльності.

У зарубіжних джерелах для визначення суб'єкта профайлінгу використовується термін «профайлер». Синонімами цього терміну є верифікатор, спеціаліст із профайлінгу, спеціаліст із безконтактної детекції брехні. Спеціаліст цього профілю має необхідні знання, уміння, навички, володіє необхідними психологічними методами, завдяки яким може спрогнозувати поведінку особи в тій чи іншій ситуації. Для цього він аналізує її зовнішній вигляд, невербальну поведінку, тобто жести, міміку, емоційні та поведінкові прояви тощо. Крім того, профайлер створює

психологічні портрети (профілі) переважно серійних злочинців орієнтуючись на сліди, залишені на місці вчинення злочину [91].

Підбір фахівців тієї чи іншої професії відбувається відповідно до професіограм. Науковці визначають професіограму як:

1) еталонний набір професійно значущих вимог, якостей та умінь, відповідність яким прогнозує з більшою вірогідністю професійну успішність кандидата [31, с. 100]; 2) спеціальна карта, яка містить розгорнутий перелік умов і характеристик трудової діяльності по конкретній професії, її окремих вимог і професійно важливих якостей, якими повинен володіти працівник [56, с.72]. Професіограма включає в себе психограму – перелік вимог професії до здібностей людини, необхідних здібностей. Визначення такого переліку якостей вимагає вивчення психічних особливостей, знань, професійних умінь, навичок професіоналів своєї справи за допомогою тестувань, методу експертних оцінок та іншого спеціального інструментарію.

Виділяють такі складові професіограми:

- 1) об'єктивні характеристики професії, області професійної діяльності (загальні відомості, зміни, пов'язані з розвитком науково-технічного прогресу, соціального замовлення, перспективи розвитку);
- 2) опис процесу праці (сфера та вид діяльності, продукція, засоби праці, основні виробничі операції та професійні обов'язки);
- 3) санітарно-гігієнічні умови праці (робота в приміщенні чи на свіжому повітрі, шум, вібрація, освітлення, режим праці та відпочинку, монотонність та темп праці, медичні показання, пільги та компенсації);
- 4) психофізіологічні вимоги до працівника (особливості мислення, сприймання, уваги, пам'яті, емоційно-вольові якості, ділові якості тощо);
- 5) професійні знання, уміння, навички;
- 6) вимоги до підготовки та підвищення кваліфікації кадрів (форми, методи та терміни професійного навчання, перспектива професійного росту) [31; 56].

Професіограми працівників правоохоронних органів опрацьовані у роботах М. І. Ануфрієва, В. І. Барка, Ю. Б. Ірхіна, С. І. Корсуна, Т. В. Нещерет, Ю. В. Чуфаровського, О. В. Шаповалова та ін, Деякі аспекти профайлінгу є складовими діяльності слідчих та оперативних співробітників, тому доцільно розглянути професіограми працівників вказаних професій та визначити ті риси особистості, які необхідні й профайлеру.

Згідно з п.17 ст.3 КПК «слідчий – службова особа органу Національної поліції, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу державного бюро розслідувань, органу Державної кримінально-виконавчої служби України, підрозділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України, уповноважена в межах компетенції, передбаченої цим Кодексом, здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень» [52].

Згідно з ст. 40 КПК слідчий уповноважений проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії; доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам; звертатися за погодженням із прокурором до слідчого судді з клопотаннями про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій; повідомляти за погодженням із прокурором особі про підозру; за результатами розслідування складати обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру та подавати їх прокурору на затвердження; приймати процесуальні рішення [72].

Так як і слідчий, профайлер бере участь у слідчо-розшукових діях, проводить бесіди зі свідками, потерпілими, підозрюваними. Тому, так само як і слідчий, профайлер повинен знати чинне законодавство, основи кримінального процесу та кримінально-процесуального законодавства, основи класифікації, тактики і методики розкриття і розслідування злочинів, організацію роботи по розслідуванню конкретних злочинів; тактичні

прийоми провадження слідчих дій, мати базові знання з психології, економіки, інформатики, техніки та інших вузьких галузей. До основних умінь слідчого, які необхідні і профайлеру, слід віднести уміння встановлювати психологічний контакт з різними категоріями людей, організовувати, проводити та фіксувати слідчі дії; досконале володіння технічними та експертно-криміналістичними засобами [47].

В. І. Барко, Ю. Б. Ірхін, Т. В. Нещерет, О. В. Шаповалов наводять основні професійно- важливі якості, що є необхідними для працівників, які проводять слідчо-розшукові дії.

1. Комунікативні якості та уміння:

- уміння встановлювати і підтримувати психологічний контакт;
- комунікативна компетентність (уміння слухати, доброзичливість, вільне володіння вербальними і невербальними засобами спілкування, самоконтроль);
- уміння розуміти внутрішній світ співбесідника, його мотиви, спонукання, психологічний стан;
- уміння застосовувати різноманітні стилі поведінки у конфліктних ситуаціях;
- наявність організаторських та лідерських якостей;
- почуття гумору;
- наполегливість та принциповість під час прийняття рішень.

2. Мотиваційні особливості:

- розвинута мотивація до досягнення успіху;
- виражена мотивація самоактуалізації;
- обов'язковість, добросовісність, виконавча дисципліна, особиста дисциплінованість;
- перевага мотивів соціальної значущості;
- принциповість, чесність, високий рівень правосвідомості.

3. Пізнавальні процеси:

- високий рівень інтелектуального розвитку;

- гнучкість розумових процесів;
- здатність до аналізу та узагальнення інформації;
- вміння прогнозувати ситуацію, спостережливість;
- творче мислення;
- ерудованість, добра пам'ять, пізнавальна активність, критичність до інформації;
- відсутність емоційної деструкції.

4. Особистісні якості:

- стійка адекватна самооцінка;
- сміливість
- активність;
- самоповага
- відповідальність;
- самостійність;
- незалежність [92].

Так як і профайлер, оперуповноважений працює над запобіганням злочинам та правопорушенням, їх розкриттям, розслідуванням; займається розшуком злочинців та правопорушників. Діяльність працівника оперативного підрозділу часто проходить в екстремальних умовах і пов'язана з високою емоційною напругою.

До основних знань, необхідних працівникові оперативного підрозділу належать знання чинного законодавства, нормативно-правових актів, що регламентують його діяльність, правових основ, принципів, форм та методів оперативно-розшукової діяльності, психологічних особливостей та поведінкових реакцій типових порушників, основ роботи із комп'ютерною технікою, засобами зв'язку, спеціальними технічними засобами, табельною зброєю та спецзасобами.

До основних умінь, які необхідні як оперуповноваженому, так і профайлеру, належать уміння логічно мислити і організовувати свою діяльність, організовувати та проводити дізнання по справах; проводити

невідкладні дії, передбачені спеціальною тактикою оперативних підрозділів, приймати рішення із усвідомленням особистої відповідальності за його наслідки, ефективно працювати з людьми, встановлювати психологічний контакт в інтересах виконання поставлених завдань, грамотно і в повному обсязі складати компетентні висновки, акти, протоколи за фактами порушення законодавства, максимально детально відображати відповідні ознаки суб'єктивної сторони складу злочину, дотримуватись встановлених порядку та правил щодо нерозголошення відомостей, які відносяться до службової діяльності, швидко орієнтуватися в умовах, що змінюються, застосовувати різні підходи до оцінки ситуації, що виникла без шаблонів та стереотипів мислення [48, с. 75].

Оперуповноважений для успішного виконання своєї діяльності має володіти такими психологічними якостями :

Комунікативні якості та вміння:

- уміння швидко встановлювати контакт із новими людьми;
- уміння давати об'єктивну оцінку діям та вчинкам інших людей;
- здатність розумно поєднувати ділові та особистісні контакти;
- уміння відстоювати власну точку зору;
- уміння зчитувати вербальні та невербальні засоби комунікації, визначати правдивість наданої інформації;
- уміння входити у довіру до людей [52].

Інтелектуальні якості:

- уміння бачити декілька можливих шляхів вирішення завдань, вибирати з них найбільш ефективні, знаходити нові креативні рішення;
- уміння швидко приймати вірне рішення при гострому дефіциті необхідної інформації та за умови дефіциту часу;
- уміння розглядати проблему з декількох різних позицій (наприклад – поставити себе на місце співрозмовника);

Особливості пам'яті:

- розвинена образна пам'ять (на зовнішність та поведінку людини, на колір, форму, величину, рух та розташування об'єктів);

- уміння чітко відтворювати інформацію у необхідний момент;

- уміння легко запам'ятовувати словесно-логічний матеріал (цифри, терміни, літери, прізвища);

- спроможність точно та чітко відтворити те, що чув лише один раз.

Увага та спостережливість:

- уміння помічати незначні зміни в об'єкті оперативної уваги;

- уміння швидко переключати увагу з одного виду діяльності на інший;

- уміння тривалий час зберігати стійку увагу, незважаючи на втому та сторонні подразники;

- уміння помічати найнезначніші зміни в навколишньому середовищі, свідомо не зосереджуючи на них увагу [52].

Вольові якості:

- уміння брати на себе відповідальність у складних ситуаціях;

- уміння об'єктивно оцінювати власні досягнення, сили та можливості;

- наполегливість у подоланні труднощів, що виникають.

Емоційні властивості:

- врівноваженість у складних ситуаціях;

- емоційна стійкість під час прийняття відповідальних рішень [52].

Мотиваційні особливості:

- активне прагнення до самореалізації та самоактуалізації.

- розвинута мотивація до досягнення успіху;

- обов'язковість, добросовісність, виконавча дисципліна, особиста дисциплінованість [46].

Однак, враховуючи те, що сьогодні профайлінг не достатньо поширений у діяльності правоохоронних органів України, використання професіограм для підбору профайлерів-правоохоронців відсутній. У зв'язку із цим, підбір фахівців вказаного профілю має відбуватись через аналіз особливостей змісту профайлінгу, а також необхідних для виконання даної

діяльності професійних умінь та особистісних якостей. Такий підхід дозволяє виділити базові компоненти, на які слід спиратися під час професійного підбору.

О. В. Дормідонтов та Ю. М. Волинський-Басманов виділяють такі якості, необхідні для профайлера:

А) психофізіологічні параметри, що визначають ефективність роботи профайлера: стійкість нервової системи, врівноваженість, відсутність неврологічних захворювань, стабільність емоційного стану, відсутність схильності до підвищеної тривожності.

Б) Базові знання, уміння, навички: знання особливостей застосування профайлінгу, методики проведення особистого (індивідуального) огляду, прийомів спілкування з людьми, методів виявлення інформації, що приховується; уміти користуватися технічними засобами, що виявляють підробку документів, розпізнавати вогнепальну зброю, вибухові пристрої та їх документи; мати уявлення про психологію брехні, ознаки брехливої поведінки, вербальні та невербальні ознаки брехні, психофізіологічні стани суб'єкта, що вказують на наявність протиправних намірів.

В) Психологічні якості: стресостійкість, наполегливість, стійкість характеру, воля, уміння не допускати маніпуляції по відношенню до себе, добре розвинена інтуїція, розвинена наочно-образна пам'ять.

Г) Специфічні якості, бажані для профайлера: внутрішня дисциплінованість, пунктуальність, неухильне виконання посадових обов'язків, високий самоконтроль, впевненість у собі, обережність, уміння зберігати службову інформацію [31, с.104 – 106; 16, с.140 – 142].

Аналіз, проведений О. І. Діденко, засвідчує, що ефективність складання психологічного портрета багато в чому залежить від двох проблемних питань:

1) довіра з боку оперативних працівників до фахівця-психолога яка передбачає:

- очікування реальної допомоги у зрозумілій і доступній формі на підставі наданої психологу оперативно–розшукової інформації;

- впевненість працівника у збереженні психологом режиму таємності, нерозголошенні конфіденційної оперативної інформації;

2) нормативно-правові підстави та регламентація участі психолога в оперативно-розшукових заходах. Це питання передбачає:

- отримання форми допуску до конфіденційної, таємної інформації;

- отримання дозволу на участь у розробці та проведенні окремих заходів [23].

Конкретна участь психолога та регламентація його дій у чинному законодавстві спеціально не визначені. Тому в якості загальних правових підстав слід опиратися на Закон України „Про оперативно-розшукову діяльність” [88]. У ньому зазначається, що оперативним підрозділам для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності надається право затребувати, збирати і вивчати документи та дані, що характеризують діяльність підприємств, установ, організацій, а також спосіб життя окремих осіб, підозрюваних у підготовці або вчиненні злочину; для виконання окремих доручень в ході проведення оперативно-розшукової діяльності можуть залучатися працівники інших підрозділів.

Залучення психолога як повноправного учасника розслідування злочину на сьогоднішній день не регламентоване жодним нормативним документом. Психолог, у зв’язку з володінням спеціальними знаннями, може роз’яснити типові особливості мислення сприймання, пам’яті людини; пояснити природу виникнення тих чи інших психічних станів, перебіг психічних процесів, спрогнозувати та пояснити поведінку людини у різних ситуаціях, в тому числі алкогольному чи наркотичному сп’янінні; надати інформацію щодо особливостей психіки людини в стані стресу, сильного страху, дефіциту часу тощо. Психолог може допомогти обрати вірний напрямок вивчення особистості обвинуваченого та джерел, які були б найбільш інформативними, в залежності від виду скоєного злочину [23; 27].

Крім того, робота психолога є актуальною під час розслідування злочинів, вчинених групою осіб. У такому випадку складається психологічний профіль як окремо учасників, так і групи загалом. У профілі визначається рольова структура групи, взаємозв'язки між учасниками, розподіл ролей, вразлива ланка тощо. Допит малолітніх та неповнолітніх осіб обов'язково має відбуватись за участі педагога або психолога. Його завданням є корегування питань слідчого для адекватного їх сприйняття дитиною, коментування показів дитини з метою вірного їх розуміння слідчим. Результати роботи психолога мають фіксуватися у протоколі слідчих дій, а слідчий у свою чергу надає їм значення доказу. Перелічені функції можуть використовуватися при складанні психологічного портрета особи, яка становить оперативно-службовий інтерес (злочинець, особа, яка пропала без вісти, жертва тощо.) [23].

Під час досудового слідства психолог як фахівець може залучатися до проведення розслідування в якості експерта. У чинному Кримінальному процесуальному кодексі стаття 69 визначає експерта як особу, «...яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України "Про судову експертизу" на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань [89].

Експерт має право знайомитися з матеріалами кримінального провадження, що стосуються предмета дослідження, клопотати про надання додаткових матеріалів і зразків та вчинення інших дій, пов'язаних із проведенням експертизи; бути присутнім під час вчинення процесуальних дій, що стосуються предметів та об'єктів дослідження; викладати у висновку експертизи виявлені в ході її проведення відомості, які мають значення для кримінального провадження і з приводу яких йому не були поставлені запитання. Крім того, психолог зобов'язаний особисто провести повне

дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені йому запитання, а в разі необхідності - роз'яснити його [52].

Таким чином, якщо мова йде про експерта-психолога, що залучається до розслідування злочину з метою допомоги під час пошуку злочинців, то він має право ознайомитись з усіма необхідними матеріалами провадження, бути присутнім під час проведення слідчих дій, безперешкодно збирати інформацію, яка йому необхідна для складання психологічного профілю. Отримані узагальнені та проаналізовані дані психолог зобов'язаний викласти у висновку експертизи, тобто у складеному психологічному профілі.

Аналізуючи зарубіжний досвід відбору профайлерів для правоохоронних органів, постає необхідність визначення професійних компетенцій таких спеціалістів в Україні.

В ФБР США, наприклад, у Дослідницький підрозділ підтримки слідства відбираються слідчі, що зарекомендували себе як творчі працівники, які в ході інтенсивної дворічної підготовки оволодівають навичками складання психологічного портрета злочинця [54]. На нашу думку, ефективна підготовка профайлерів має ґрунтуватись на вивченні дисциплін, пов'язаних з психологією оперативно-розшукової діяльності, а також на розвитку психічних процесів, особистісних якостей, які є необхідними для виконання покладених професійних завдань.

Для визначення рис, необхідних для профайлера, ми маємо врахувати вимоги, які висуваються для практичного психолога правоохоронних органів. У пункті 2 „Кваліфікаційних вимог до працівників служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України” зазначається, що:

психолог служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів та підрозділів внутрішніх справ України повинен **знати**:

- нормативно-правові акти; розпорядження, вказівки, методичні та інші матеріали з практичної психології;

- психологію праці і управління; юридичну, інженерну і соціальну психологію;
- методи вивчення психологічних особливостей службової діяльності працівників ОВС, індивідуальної психодіагностики;
- технічні засоби, які застосовуються в процесі психодіагностики, психокорекції, вивчення умов служби;
- передовий вітчизняний і світовий досвід роботи психологів правоохоронних органів;
- основи психофізіології, патопсихології, психокорекції, профорієнтаційної роботи;
- основи трудового законодавства;
- завдання та функції, правові підстави діяльності органів, підрозділів внутрішніх справ, служб та навчальних закладів МВС України;
- структуру системи МВС України та порядок функціонування служби психологічного забезпечення органів внутрішніх справ України, її взаємодії з іншими органами, підрозділами, службами, навчальними закладами та науково-дослідними установами МВС України” [86].

Серед особистісних якостей, необхідних для психолога-профайлера В.С. Медведєв та О.І. Діденко виділяють такі:

- креативність;
- здатність до системного аналізу та узагальнення інформації;
- розвинена інтуїція.

Науковці зазначають, що досвід роботи практичним психологом має складати мінімум 2-3 роки, бажано у правоохоронних органах. Крім того, профайлер має знати основи оперативно-розшукової діяльності, чинне законодавство. У процесі роботи психологу-профайлеру має бути надане право ознайомитись з усіма матеріалами провадження, а також наданий доступ до конфіденційної інформації [23; 68].

Таким чином, враховуючи вищезазначене, ми пропонуємо узагальнити якості, необхідні профайлерові, розподіливши їх за блоками:

1) Загальні та професійні знання:

- наявність знань про застосування профайлінгу як в Україні так і за кордоном (сутність, особливості, сфери тощо з метою розуміння основних цілей професійної діяльності);
- наявність базових психологічних знань (знання особливостей людської психіки, психічних процесів, невербальних засобів спілкування які дозволяють аналізувати та прогнозувати поведінку осіб, що становлять оперативний інтерес, а також виявляти брехливу поведінку);
- наявність базових криміналістичних знань (ці знання є необхідними під час огляду місця події та пошуку невідомого злочинця за слідами, що залишилися на місці вчинення злочину);
- загальна ерудиція (інтелектуально розвинута особа здатна знаходити нестандартні рішення будь-яких проблем; крім того, знання з інших сфер людської діяльності дозволяють орієнтуватися у різноманітних ситуаціях та знаходити спільну мову з різними людьми);

2) Мотиваційний блок:

- адекватне розуміння вимог професії (розуміння, у чому полягає професія профайлера, які цілі вона перед собою ставить);
- прагнення працювати у даній сфері (зацікавленість у професії, прагнення стати професіоналом своєї справи);

3) Пізнавальні процеси:

- розвинута пам'ять, зокрема наочно-образна (пам'ять на зовнішність та поведінку людини допомагає під час пошуку осіб, що становлять оперативний інтерес);
- розвинуте логічне мислення (є необхідним для того, щоб зробити логічно правильні висновки з суперечливої інформації);
- креативність (дуже часто профайлерові доводиться приймати нестандартні рішення та діяти неочікувано для співрозмовника).

- концентрація та стійкість уваги (для того щоб не пропустити значущих ознак як під час огляду місця події та пошуку злочинців, так і під час спілкування з особами, що становлять оперативний інтерес) [35];

4) Особистісні якості:

- прагнення до самовдосконалення (уміння навчатись новому, прагнення розвиватись та пізнавати нові й нові горизонти професії);

- високий ступінь особистої відповідальності (працівник має розуміти, що від якості виконаної ним роботи можуть залежати долі багатьох людей);

- тактовність та вихованість (коло спілкування працівника налічує представників різних верств населення, а тому з ким би фахівець не спілкувався, він має поважати співрозмовника та толерантно до нього ставитись);

- особиста дисциплінованість (пунктуальність та дотримання посадових інструкцій дозволить досягти високих показників у роботі);

- уміння діяти в умовах дефіциту часу (адже робота потребує уміння швидко реагувати прояви поведінки особи, що становить оперативний інтерес а також діяти у напруженій обстановці);

- стресостійкість, твердість характеру, наполегливість, воля (особи, які становлять оперативний інтерес можуть бути вороже налаштовані, вдаватися до маніпуляцій по відношенню до профайлера,);

- емоційна стійкість, уміння чинити супротив негативним психологічним впливам (особи, що становлять оперативний інтерес часто прагнуть викликати будь-які емоційні прояви фахівця з метою втрати його контролю над ситуацією);

- здатність до самоконтролю, низький рівень тривожності (не допускати суб'єктивних оцінок, уміння тверезо та об'єктивно оцінювати ситуації, що виникають, а також не пропускати їх через себе);

- розвинута інтуїція;

5) Комунікативні здібності:

- уміння встановлювати і підтримувати психологічний контакт з будь-якою особою;
- комунікативна компетентність (уміння слухати, доброзичливість, уміння чітко та грамотно формулювати свої думки, аргументувати, переконувати, вільне володіння вербальними і невербальними засобами спілкування, самоконтроль);
- володіння навичками невербальної комунікації;
- уміння застосовувати різноманітні стилі поведінки у конфліктних ситуаціях.

З метою визначення, наскільки працівники Національної поліції обізнані у сфері застосування профайлінгу, ми здійснили опитування за допомогою анкетування. У нашому дослідженні взяли участь 181 респондент, з яких: 71 психолог, 50 осіб працівників слідства та 60 осіб кримінальної поліції, які працюють у підрозділах Національної поліції у різних областях України. Вік опитуваних від 22 до 45 років. Стаж професійної діяльності від 1 року до 20 років.

Результати, отримані під час анкетування працівників, представлені у табл.2.1.1 та 2.1.2.

Таблиця 2.1.1

Питання	Психологи %		Слідчі %		Крим. поліція %	
	Так	Ні	Так	Ні	Так	Ні
Чи знайомі Ви з технологією профайлінгу (складання профілю/портрету особистості)?	86	14	54	46	47	53
Чи достатньо Вам Ваших психологічних знань, умінь та навичок для реалізації професійної діяльності?	45	55	60	40	62	38

Чи може допомогти, на Вашу думку, складання психологічного профілю (портрету) у розшуку злочинців та у ході проведення окремих слідчо-розшукових дій?	94	6	94	6	97	3
---	----	---	----	---	----	---

Продовження таблиці 2.1.1

Чи є необхідність взаємодії СОГ з психологами або залучення психологів до складу СОГ?	58	42	46	54	40	60
Чи є актуальним впровадження психологічного портретування в діяльність Національної поліції як напряму психологічного забезпечення професійної діяльності?	92	8	82	18	78	22
Чи є актуальною окрема підготовка спеціалістів-профайлерів для Національної поліції?	93	7	78	22	77	23

Наведені результати дозволяють стверджувати, що більшість психологів знайомі з технологією складання психологічного профілю, тоді як лише половина працівників кримінальної поліції та слідчих мають певні уявлення щодо особливостей застосування профайлінгу. Це свідчить про те, що базові знання щодо складання психологічного портрету (профілю) під час

професійної підготовки (перепідготовки) або навчання у ЗВО отримують лише працівники психологічної служби.

Більшість психологів прагнуть розвиватися та здобувати нові психологічні знання, уміння та навички, тоді як лише третина слідчих та працівників кримінальної поліції прагне удосконалювати свою психологічну підготовку. Це є свідченнями того, що працівники слідства та розшуку у своїй діяльності орієнтуються переважно на свій досвід та професійні знання, а не на психологічні особливості осіб, з якими доводиться працювати (правопорушників, свідків, потерпілих тощо), а тому вважають, що їхні психологічні знання, уміння та навички розвинуті на належному рівні.

Майже усі респонденти переконані, що використання психологічного портретування значно полегшить пошук злочинців та допоможе під час розслідування злочинів. Це є доказом того, що працівники володіють знаннями про зарубіжний досвід ефективності використання профайлінгу.

Досить неоднозначні відповіді щодо необхідності взаємодії слідчо-оперативних груп з психологами. Це може бути пояснене тим, що на даний час психологи, які працюють у Національній поліції, не мають належної підготовки у цьому напрямку, і це відчують як вони самі, так і решта працівників.

Більшість респондентів вважають необхідним впровадження профайлінгу у діяльність Національної поліції, а також вбачають актуальною підготовку окремих фахівців-профайлерів, які будуть спеціалізуватись на складанні психологічного портрету допомагаючи під час розслідування злочинів.

Аналіз результатів наведених у таблиці 2.1.2 можна констатувати, що більшість опитаних складання психологічного профілю вважає найбільш актуальним під час розслідування серійних злочинів. Половина слідчих та оперуповноважених, а також 70% психологів складали б портрети для пошуку злочинців насильницької спрямованості. Трохи менше опитаних за допомогою профілів шукали б злочинців, які вчиняють злочини корисливо-

насильницької спрямованості. Близько третини опитаних вважає актуальним використання психологічного портрету для пошуку корисливих злочинців.

83 % психологів вважають, що психологічний профіль має складати фахівець-профайлер спеціальної служби, проте, цю думку розділяють лише трохи більше половини опитаних слідчих та оперуповноважених. Третина працівників психологічної служби і, відповідно 40% і 23% оперуповноважених і слідчих вважають, що це має робити штатний психолог.

Решта опитаних вважають, що з цією роботою справляться слідчі та оперативні працівники. Деякі опитані стверджують, що складанням психологічного профілю має займатися спеціально навчена група, до якої входять слідчий, оперуповноважений та психолог. Такі результати свідчать про недостатню обізнаність працівників слідства та розшуку щодо особливостей складання психологічних портретів.

Таблиця 2.1.2

Питання		Психологи %	Слідчі %	Крим.поліція %
Для розслідування якого виду злочинів складання психологічного портрету (профілю) злочинця є актуальним?				
	злочинів насильницької спрямованості	70	54	53
	злочинів корисливої спрямованості	33	22	28
	корисливо-насильницької спрямованості	54	44	38
	серійних злочинів	92	70	65
Хто на Вашу думку повинен складати психологічний портрет (профіль) особистості під час розкриття та розслідування злочинів?				

	штатний психолог райуправління, залучений до СОГ	31	40	23
	фахівець-профайлер спеціальної служби	83	52	57
	оперативний співробітник	8	20	37
	Слідчий	7	24	37
	Психолог + слідчий + оперуповноважений	4	4	3

У своїй діяльності психологічні портрети доводиться складати лише 46% працівників психологічної служби. Половину опитаних психологів іноді залучають до розслідування злочинів: 20% - безпосередньо для складання психологічних портретів (профілів), 46% - під час проведення допитів, 20 % - під час проведення інших слідчо-оперативних дій, але 48% опитаних взагалі не залучають до розслідування злочинів. Це є свідченням недовіри керівництва підрозділів поліції до підготовки психологів у напрямку супроводження оперативно-службової діяльності, а також недостатньої обізнаності щодо ефективності використання психологічних знань, умінь, навичок під час розслідування злочинів.

68% опитаних психологів вважають, що існує необхідність частішого залучення їх до розслідування злочинів, проте решта з цим не погоджується. Це є наслідком надмірної навантаженості психологів за іншими напрямками професійної діяльності. 94% психологів потребують додаткових знань, умінь, навичок щодо складання психологічних профілів.

58% працівників розшуку та 46% працівників слідства стверджують, що у своїй діяльності використовують деякі елементи складання психологічного профілю. 78% слідчих та оперуповноважених погоджуються з тим, що знання особливостей складання психологічних профілів необхідні для працівників їх служби. 84 % слідчих та оперуповноважених вважають, що є необхідність підготовки фахівців-психологів, які б спеціалізувались на складанні психологічного портрету.

Таким чином, за результатами анкетування, на думку психологів, профайлінг є досить актуальною технологією, яка б допомагала під час розслідування злочинів. Але, знань, умінь та навичок для здійснення профілювання у працівників недостатньо. Тому є необхідною підготовка фахівців, які б спеціалізувалися на профайлінгу, володіли необхідними знаннями, вміннями та навичками, залучалися до розслідування злочинів, допомагали під час пошуку злочинців та здійснювали профілактичні заходи для попередження правопорушень.

Узагальнюючи наведене, можна стверджувати наступне:

суб'єкт профайлінгу – це особа, що здійснює професійну діяльність, яка полягає у створенні психологічних профілів (портретів) осіб, що складають оперативний інтерес, а також виявляє осіб із протиправними намірами; спеціаліст, який може оцінити та спрогнозувати поведінку, аналізуючи вербальну та невербальну поведінку, характеристики зовнішності; сукупність якостей, властивостей, здібностей особистості, що здійснює профілювання, зумовлена особливостями професійної діяльності. На нашу думку, основні якості, необхідні для профайлера можна розподілити за блоками: професійні знання, вміння, навички, мотиваційний блок, пізнавальні процеси, особистісні якості, комунікативні навички. За результатами проведеного анкетування можна зробити висновок, що працівники психологічної служби краще обізнані у аспектах використання профайлінгу, аніж працівники слідства та кримінальної поліції.

2.2 Зміст та основні компоненти професійної компетентності профайлера

Ефективність роботи профайлера перш за все залежить від його комунікативних здібностей, а точніше від уміння за вербальними (від лат. verbos – слово) та невербальними засобами зчитувати інформацію, яку надає

співрозмовник. До вербальних засобів належать мова та мовлення, а до невербальних зовнішній вигляд співрозмовника, міміка, тембр, тон, інтонація голосу, жести, пози. Обидві групи засобів використовуються при спілкуванні, причому невербальні не залежать від свідомого контролю людини [34].

На сьогоднішній день доведено, що за допомогою невербальних засобів передається близько 80% інформації і лише 20% за допомогою вербальних засобів. Невербальній комунікації присвячені роботи П. Екмана, А. Піза, Дж. Джеймса, Е. Холла, І. Кузнецова та багатьох інших. У своїх працях дослідники прагнули класифікувати невербальні засоби. Саме тому утворились окремі напрямки, метою яких є вивчення тих чи інших засобів (проксемика – наука про часові та просторові феномени спілкування; кінесика – наука, що вивчає вплив жестів та міміки на процес комунікації; вивчення екстралінгвістичних та паралінгвістичних засобів – швидкість мови, висота голосу, тональність, діапазон, чхання, покашлювання, паузи тощо; вивчення зорового контакту) [31; 54; 59]

На початку 60-х років XX століття нейрофізіологами було доведено, що актуальне раніше припущення про симетрію півкуль мозку людини є хибним. Хоча анатомічно півкулі дублюють одна одну, проте вони виконують різні функції. Права півкуля сприймає та передає невербальну (образну, аналогову) інформацію, а ліва сприймає та передає вербальну (словесну та знакову) інформацію. Обробка інформації лівою півкулею відбувається абсолютно свідомо, тому на етапі переробки інформації включається критичний аналіз. Невербальні засоби спілкування майже не контролюються людиною і сприймаються також без контролю. Ліва і права півкулі ізольовані одна від одної, проте постійно взаємодіють між собою. Перш ніж у правій півкулі з'являється та чи інша емоція, у лівій формується попереджувальний сигнал, завдяки чому людина включає критичний аналіз того, що відбувається. Працездатність лівої півкулі досить низька, тому критичний аналіз змісту повідомлення швидко знижується. Тому дуже

важливо розуміти мову тіла співрозмовника, сприймати невербальні прояви, які формуються правою півкулею, а також використовувати грамотно оброблену інформацію під час взаємодії [31, с. 13].

Для попередження протиправних намірів особливу увагу слід приділити визначенню таких негативних психоемоційних станів та поведінкових комплексів як стрес, агресія, страх, тривога, брехлива поведінка, стан гіпнотичного трансу.

Стрес (англ. «stress» - тиск, напруження) – стан психічного напруження, який виникає у людини в процесі діяльності у складних умовах. Поняття стресу було введено канадським фізіологом Г. Сельє у 1936 році під час опису адаптаційного синдрому (сукупності адаптаційних реакцій організму, що носять загальний захисний характер та виникають у відповідь на значні за силою та тривалістю несприятливі умови – стресори). Спроба здійснити будь-які протиправні дії викликають реакцію сильного напруження для організму. Сильний страх бути поміченим правоохоронцями у випадку планування протиправної дії або у випадку перенесення забороненого предмету також може бути причиною стресового стану.

Під час стресу відбуваються зміни у перебігу психічних процесів, зміни у роботі опорно-рухового та мовленнєвого апарату, порушення у емоційній сфері, включаються фізіологічні механізми адаптації до психотравмуючої ситуації, змінюється гормональний рівень крові. У результаті цього основними ознаками стресу є:

- блідість шкірних покривів, губ, пересихання слизових оболонок, поява білого нальоту в кутках губ;
- підняті чи опущені плечі, щільне притиснення ліктів до тулуба, можливе підняття рук, зігнутих у ліктях, до обличчя (захисна поза наче у боксера);
- тремтіння кінцівок;
- посилене потовиділення;
- шумне дихання, розширені ніздрі;

- несподівані спазми голосу;
- фіксація очей на об'єкті, який є стрес-фактором, повне розкриття або примружування очей в залежності від ситуації;
- можливий ступор (оціпеніння) або колапс (шоковий стан);
- розлади пам'яті, уваги, погіршення мислення, активності [28].

Страх (англ. fear) – емоція, що виникає в ситуаціях загрози біологічному чи соціальному існуванню індивіда та спрямована на джерело дійсної або уявної небезпеки; виникає як відповідь на очікування, передчуття небезпеки [13, с27].

Потенційний злочинець може відчувати страх перед необхідністю порушити закон чи перед тим, що він має здійснити. Інтенсивність страху може залежати як від зовнішніх (супутні обставини), так і від внутрішніх (особистісні якості, мотивація) факторів.

До зовнішніх проявів страху належать:

А) вегетативні:

- блідість шкірних покривів;
- пітливість;
- утруднене або пришвидшене дихання;
- пульсація сонної артерії;
- розширення зіниць;
- зникнення чи зниження гучності голосу, часте ковтання;
- тремор кистей, тремтіння усіх м'язів тіла;
- шлунково-кишкові спазми.

Б) Мімічні:

- підняття та зведення брів;
- округлення та розширення очей;
- сильне напруження лицьових м'язів;
- хворобливе спотворення виразу обличчя.

В) Зміни у поведінці (парні стани «або-або»)

- буйствування – оціпеніння;

- балакучість – втрата дару мовлення;
- рухове збудження – ступор.

Г) Зміни у психічних процесах:

- погіршення чи загострення чутливості;
- погане усвідомлення сприйняття;
- погіршення продуктивності мислення;
- розсіювання уваги чи звуження(концентрація на одному об'єкті)

[34].

Агресія (лат. aggressio - напад):

1) емоція, яка обумовлює специфічну форму дій особи, яка виражається у демонстрації переваги у силі чи застосуванням сили по відношенню до іншої особи (групи осіб).

2) мотивована деструктивна поведінка, що суперечить нормам (правилам) існування людей у суспільстві та наносить шкоду об'єктам нападу, наносить фізичний збиток людям чи викликає у них психологічний дискомфорт [13, с.20].

Для визначення агресивних намірів особи необхідно звернути увагу на такі ознаки, що проявляються у зовнішності та манері поведінки:

- загальні ознаки: напружений тонус м'язів, здригання тулуба, рук, ніг, прагнення зайняти домінуюче положення, скоротити просторову дистанцію;
- поза: вертикальне положення тіла, яке злегка нахилене вперед, плечі розведені груди вигнуті. Ноги розведені, опора на носки чи всю стопу;
- жестикуляція: руки можуть бути зігнуті в ліктях, вперті в боки, притиснуті до тулуба, кисті рук сховані у кишені або заведені за спину, пальці стиснуті в кулаки. Можливі рухи струшування кулаків (зверху донизу);
- міміка: голова нахилена вперед, брови зведені до перенісся, очі примружені, погляд спідлоба, губи стиснуті або прикушені зубами, зуби міцно стиснуті, м'язи обличчя напружені;

- мова, звуки, дихання: мова прискорена, голосна, підвищення тембру, окремі вигуки, вереск, перепитування, дихання прискорене, присутній шум повітря;

- вазомоторні реакції: загальне почервоніння обличчя, червоні плями на обличчі, шиї, руках, ковтання слини [68, с. 64].

Тривога (англ. anxiety – хвилювання, занепокоєння) – переживання емоційного дискомфорту, пов’язане з очікуванням несприятливих умов, передчуттям небезпеки, що загрожує [13, с. 672].

Даний стан часто виникає в ситуації невизначеності, сумнівів, нестачі інформації тощо. Прояви тривоги та занепокоєння є типовими для правопорушника, який не усвідомлює масштаби серйозності наслідків його протиправних дій. Інтенсивність проявів цих емоцій залежить від обставин ситуації та особистісних особливостей суб’єкта.

До зовнішніх характерних ознак тривоги належать:

А) вегетативні прояви:

- зміна кольору шкіри (почервоніння або блідість);
- пітливість;
- швидке поверхнєве дихання, перебої під час дихання (нестача повітря), розширення крил носа;
- здуття скроневої вени, посилений пульс на венах рук чи артеріях шиї;
- тремтіння у голосі або голос високий та пронизливий, покашлювання, ковтання, часте позіхання;

Б) зміни рухів та поведінки:

- порушення нормальної координації рухів, підвищення тону скелетної мускулатури, часта зміна поз;
- потирання долонь, стискання та розтискання кулаків, покусування нігтів;
- постукування ногами, переминання з одної ноги на іншу;
- рухи рук поперек тіла (торкання до годинника, до манжети, до

гудзика тощо)

- постійне відкидання волосся що ніби заважає;
- прагнення на щось опертися;
- викривлений рот, прикривання рота, часті ковтальні рухи, облизування або покусування губ [31, с.29-30].

Брехлива поведінка (англ. mendacity від лат. mendacium – брехня, неправда) – форма вербальної чи невербальної поведінки, що полягає у навмисному спотворенні представленої дійсності заради досягнення бажаної цілі чи прагнення уникнути небажаних наслідків [13, с. 315]. Брехлива поведінка є симптоматичною ознакою протиправних намірів, адже особа, що планує протиправну дію не обов’язково буде обманювати. У той час особа, що не має протиправних намірів може поводити себе брехливо.

Основні ознаки брехливої поведінки:

- зовнішні невербальні ознаки: театральна награність у поводженні, заданість, механістичність, спланованість поведінки, відсутність у поведінці імпульсивності.
- особливості зорового контакту: блукаючий погляд, посилене моргання, погляд скося, відведення погляду, примружування очей, розширені зіниці.
- міміка та жести: посмішка без підйому нижніх повік, піднімання та опускання плечей, прикриття рота рукою, потирання носа, почісування шиї.
- особливості емоційно напруженого мовлення: підвищення або пониження гучності голосу, пришвидшення або сповільнення темпу мовлення, заїкання, розпливчасті відповіді на запитання, «провали» в пам’яті, поява мовленнєвих недоліків, поява пауз, що заповнені словами-паразитами [31, с. 131-132].

У деяких випадках протиправні дії вчинюються у стані гіпнотичного трансу. Основними його ознаками є відчуженість від того, що відбувається, неадекватна поведінка, розширення зіниць, нерухомість погляду,

сповільнення рефлексів моргання та ковтання, нечіткість рис обличчя через зниження м'язового тону.

Іноді до протиправних дій вдаються люди з психічними відхиленнями, межевими станами, у стані алкогольного, наркотичного сп'яніння, що значно видозмінює переживання певних емоцій, тим самим змінюючи поведінку. Тому для діагностики протиправних намірів необхідно аналізувати усі прояви в сукупності [34].

Грунтуючись на наведеному теоретичному викладі та на сформульованих нами блоками професійної компетентності, наступним кроком було визначення, наскільки у потенційних профайлерів розвинені необхідні для здійснення профайлінгової діяльності суб'єктні характеристики. Враховуючи те, що елементи профайлінгу у своїй діяльності використовують працівники різних служб Національної поліції, ми вирішили визначити, працівники якої служби є найбільш підготовленими до використання даної технології у своїй діяльності. Таким чином, ми сформували 3 вибірки респондентів – працівників Національної поліції різних підрозділів. У нашому дослідженні взяли участь 48 психологів, 48 працівників кримінальної поліції та 48 працівників служб превентивної діяльності.

Для вирішення поставлених завдань ми використали наступний психологічний інструментарій:

- методика дослідження короткочасної слухової пам'яті;
- тест «Знайди помилку у прислів'ях»;
- методика дослідження креативності Гілфорда;
- числові ряди Ліппмана;
- тест «Конттури фігур»
- методика «Діагностика рівня розвитку здатності до адекватної інтерпретації невербальні поведінки».

Важливу роль у компетентності профайлера відіграє розвиток пам'яті. Для визначення рівня її розвитку існує досить багато методик, зокрема

спрямованих на визначення обсягу короткочасної зорової пам'яті, оперативних слухової пам'яті та зорової пам'яті, характеристики динамічних особливостей процесу запам'ятовування. У нашому дослідженні ми застосували методику визначення обсягу короткочасної зорової пам'яті та уваги “10 слів” (А. Р. Лурія), адже, на нашу думку профайлер у своїй діяльності найчастіше стикається зі слуховою інформацією, яку вимушений уважно та швидко проаналізувати та запам'ятати. Ця методика використовується для оцінки стану пам'яті випробовуваних, стомлюваності, активності уваги. Опитуваним було запропоновано 10 простих слів з різних сфер життєдіяльності, які вони спочатку прослухали, а потім мусили відтворити у бланку відповідей.

Також для профайлера важливим є високий рівень інтелекту, креативності та загальної обізнаності, адже у роботі доводиться стикатись з різними людьми, які належать до різних сфер життєдіяльності, а профайлер повинен вміти так встановити психологічний контакт з особою, щоб підтримати будь-яку тему розмови. Крім того, невід'ємною рисою профайлера є креативність, адже досить часто доводиться шукати нестандартні способи вирішення тих чи інших ситуацій. Для визначення даних характеристик використовують такі методики як “Прогресивні матриці Равена”, тест Амтхауера, методика діагностики творчого мислення Торренса тощо. У нашому дослідженні ми використали методику “Знайди помилку у прислів'ях”, де опитуваним пропонувалось 10 прислів'їв та приказок з незначними завідомо допущеними помилками, які пропонувалось знайти респондентам. Дана методика дала змогу визначити, який рівень інтелектуального розвитку мають опитані, а також наскільки уважно та швидко вони можуть зорієнтуватися та знайти неточності у тексті, що є актуальним, адже досить часто нечіткість висловлювань є ознакою брехні, що досить часто зустрічається у показах потенційних правопорушників.

Також нами була використана методика дослідження креативності Гілфорда. Вона визначає біглисть креативного мислення (швидкість

знаходження рішень питання), гнучкість (здатність швидкого переключення з однієї сфери життєдіяльності на іншу), оригінальність (здатність нестандартно підійти до вирішення того чи іншого питання). Опитуваним було надано 7 субтестів з завданнями, які визначали особливості креативного підходу до вирішення тих чи інших питань опитуваними.

Методика «Числові ряди Ліппмана» була використана нами для визначення рівня розвитку аналітичності індуктивного мислення в умовах обмеженого часу, адже, як було сказано вище, профайлеру часто доводиться діяти в умовах дефіциту часу та швидко аналізувати ситуацію. Опитуваним було надано 10 рядів чисел, де вони повинні були розгледіти закономірність та продовжити кожен ряд.

Для визначення спостережливості дослідники використовують методики, спрямовані на визначення окоміру, сприймання часу, пошук відмінностей тощо. У нашому дослідженні ми використали методику «Контури фігур», яка використовується при підготовці профайлерів за кордоном (Волинський-Басманов). Респондентам був запропонований малюнок, у якому хаотично одна в одній розташовані 13 геометричних фігури, які опитувані мали виділити лише за допомогою окоміру та записати назви у бланку. Профайлери у своїй діяльності найчастіше покладаються лише на власний окомір і вимушені візуально помічати найдрібніші деталі у зовнішності, поведінці потенційного зловмисника.

Як ми наголошували раніше, однією з основних рис, якою має володіти профайлер, є вміння зчитувати невербальну комунікацію. На наш погляд, доцільною для визначення даної характеристики є «Діагностика рівня розвитку здатності до адекватної інтерпретації невербальної поведінки» В. О. Лабунської. Дана методика дозволяє визначити, наскільки опитуваний спроможний визначити та вірно інтерпретувати ті чи інші прояви (міміка, жести, пози тощо) та співставити їх. Нами було використано 8 субтестів даної методики, адже дослідження проводилось у групах, а тому

проведення дев'ятого субтесту, у якому працівники мали б інтерпретувати невербальні прояви один одного не було б повною мірою достовірним [33].

У першому субтесті опитувані мали визначити, якому зі станів людини чи відношенню до іншого відповідає кожна із запропонованих поз. У другому мали визначити якому інтелектуально-вольовому стану та емоційному відтінку відповідає вираз обличчя, зображений на малюнку. Третій субтест містить у собі зображення виразів обличчя, а респонденти мали визначити, яку емоцію той чи інший вираз відображає. У четвертому субтесті опитувані мали до кожної із зазначених поз обрати найбільш вдалий вираз обличчя. У п'ятому субтесті зображені різні конфліктні ситуації, які можуть виникнути у повсякденні. Респонденти мали підібрати учасникові конфлікту такий вираз обличчя, який би спричинив ескалацію конфлікту, а у шостому субтесті - такий вираз, який би максимально примирив учасників. У сьомому субтесті необхідно було за зображенням груп людей визначити тип взаємовідносин між ними та їх соціальний статус, а у восьмому субтесті – співвіднести вирази обличчя та репліки, які можна сказати з тим чи іншим виразом [33].

Опитуваним був запропонований до виконання авторський опитувальник, який складався з 10 запитань та метою якого було визначення, у який мірі працівники можуть зорієнтуватися у ситуаціях, що виникають у професійній діяльності та правильно інтерпретувати невербальні прояви співрозмовника або потенційного правопорушника (Додаток 1).

Одержані результати емпіричного дослідження респондентів – психологів дозволяють констатувати наступне:

у 27 осіб (56 %) короткострокова пам'ять добре розвинута, у 21 особи (44 %) – середній рівень розвитку.

За методикою «Знайди помилку у прислів'ях» 27 осіб (56 %) продемонстрували високий рівень розвитку інтелектуальних здібностей; 14 (29 %) – середній рівень; 7 (15 %) – низький.

За методикою дослідження креативності Гілфорда психологи продемонстрували переважно посередні результати (в сукупності за усіма субтестами). Обрані нами субтести були спрямовані на визначення тих чи інших креативних здібностей, які є актуальними у діяльності профайлерів. Так, якщо провести паралель між завданням першого субтесту щодо пошуку різних способів використання предмету та професійною діяльністю, можна припустити, що досить часто профайлеру доводиться шукати різні методи вирішення одного і того ж питання. Уміння шукати різні рішення є запорукою успішної діяльності, що ми і прагнули визначити.

Завданням другого субтесту є передбачення можливих наслідків ситуації. Дана властивість є необхідною для профайлера, адже будь-яка вчинена ним дія (як профілактична так і якість створення психологічного профілю) тягне за собою наслідки, які працівник повинен вміти передбачити.

Третій субтест показує, наскільки креативними словесно можуть бути респонденти та наскільки вони спроможні діяти, маючи так званий заданий план. Вони мали скласти речення, кожне слово якого починалося з заданої букви. Досить часто у професійній діяльності доводиться стикатись з певним заданим планом, під який необхідно відшліфувати власні дії.

Четвертий субтест цієї методики направлений на виявлення словесних асоціацій та обсягу словарного запасу. Профайлерові під час спілкування з різними категоріями громадян досить часто доводиться вдаватися до мовленнєвої креативності та використовувати слова, не завжди часто уживані у повсякденному житті. Тому уміння знаходити прикметники для визначення певного слова дає змогу перевірити словарний запас працівників та вміння швидко знаходити різні асоціації.

Завданням п'ятого субтесту є створення зображень, шляхом поєднання заданих фігур. Дане завдання дозволяє зрозуміти, наскільки опитані вміють використовувати у своїй діяльності метод синтезу, тобто поєднувати різні компоненти, створюючи єдиний об'єкт.

Шостий субтест мав за мету перетворення однакових фрагментів (кіл) у різноманітні зображення. У професійній діяльності досить часто доводиться стикатися з різноманітними людськими як вербальними, так і невербальними проявами, ситуаціями, які можна інтерпретувати по-різному. Досить часто у процесі створення психологічного профілю профайлер не має повної картини злочину, а тому за наявності лише певного фрагменту, має відтворити усю картину події.

У цьому субтесті респонденти повинні були з малоструктурованого зображення виділити окремі фрагменти (предмети, явища). оцінюючи картину злочину чи правопорушення профайлер може стикнутись з великою кількістю суперечливої інформації, з якої важливо виокремити правду та суть.

Найкраще психологи справились з 4 субтестом, що може свідчити про те, що словниковий запас цієї категорії працівників поліції є великим. У своїй професійній діяльності їм часто доводиться спілкуватись з різними людьми та підтримувати різні теми розмов.

За результатами застосування методики «Числові ряди» 19 осіб (40 %) продемонстрували високий рівень, 23 особи (48 %) – середній рівень, 6 осіб (12 %) – низький рівень. За методикою «Конттури геометричних фігур» високий рівень спостережливості продемонстрували 20 осіб (42 %), середній рівень – 21 особа (44 %), низький рівень – 9 осіб (19 %).

Результати кожного субтесту методики В.О. Лабунської представлені в табл. 2.2.1.

Таблиця 2.2.1

Номер та назва субтесту	К-ть осіб, які отримали низький рівень	К-ть осіб, які отримали середній рівень	К-ть осіб, які отримали високий рівень
С1 (пози)	2 (4 %)	40 (85 %)	5 (11 %)
С2 (міміка-жести)	12 (25 %)	33 (69 %)	3 (6 %)
С3 (міміка)	2 (4 %)	33 (69 %)	13 (27 %)
С4 (поза-обличчя)	2 (4 %)	34 (71 %)	12 (25 %)

C5 (конфлікт)	5 (11 %)	28 (58 %)	15 (31 %)
C6 (згода)	12 (25 %)	25 (52 %)	11 (23 %)
C7 (діада-група)	17 (35 %)	30 (63 %)	1 (2 %)
C8 (міміка-репліка)	4 (8 %)	34 (67 %)	10 (21 %)

Результати, представлені в табл. 2.2.1 дозволяють стверджувати, що здатність до інтерпретації невербальної комунікації опитаних психологів характеризується досить середнім рівнем. Можливо, такі результати пов'язані з тим, що діяльність психологів підрозділів Національної поліції, перш за все, спрямована на супроводження працівників у процесі їх професійної діяльності (проведення експрес-діагностики особового складу, вивчення соціально-психологічного клімату, проведення реабілітації працівників, які були в екстремальних ситуаціях тощо), а безпосередньо до розслідування злочинів або просто до участі у конкретних слідчих діях психологи залучаються вкрай рідко [33].

За результатами застосування авторського опитувальника ми одержали наступні результати, а саме: здатність орієнтуватись у складних ситуаціях, які виникають у процесі службової діяльності, у психологів переважно середня – 35 осіб (73%); у 8 осіб (17%) – висока, у 5 осіб (10%) – низька.

Одержані результати емпіричного дослідження респондентів – працівників кримінальної поліції дозволяють констатувати наступне:

у 2 осіб (4 %) короткострокова пам'ять добре розвинута, у 16 осіб (33%) – середній рівень розвитку, у решти 30 осіб (63%) – низький.

За методикою «Знайди помилку у прислів'ях» 12 осіб (25 %) продемонстрували високий рівень розвитку інтелектуальних здібностей 17 осіб (35 %) – середній рівень, 19 осіб (40 %) – низький.

За методикою дослідження креативності Гілфорда оперуповноважені продемонстрували переважно посередні результати (в сукупності за усіма субтестами). Найкраще працівники кримінальної поліції справились з 4 субтестом, але результати значно нижчі, ніж у психологів.

За результатами методики «Числові ряди» 2 особи (4 %) продемонстрували високий рівень, 23 особи (48 %) – середній рівень, 23 особи (48 %) – низький рівень.

За методикою «Конттури геометричних фігур» високий рівень спостережливості продемонстрували 11 осіб (23 %), середній рівень – 21 особа (44 %), низький рівень – 16 осіб (33 %).

Результати застосування методики В.О. Лабунської представлені в табл. 2.2.2.

Таблиця 2.2.2

Номер та назва субтесту	К-ть осіб, які отримали низький рівень	К-ть осіб, які отримали середній рівень	К-ть осіб, які отримали високий рівень
С1 (пози)	30 (63 %)	18 (37 %)	0
С2 (міміка-жести)	44 (92 %)	4 (8 %)	0
С3 (міміка)	25 (52 %)	12 (25 %)	1 (3 %)
С4 (поза-обличчя)	2 (4 %)	41 (86 %)	5 (10 %)
С5 (конфлікт)	8 (17 %)	34 (71 %)	6 (12 %)
С6 (згода)	1 (3 %)	36 (74 %)	11 (23 %)
С7 (діада-група)	38 (79 %)	10 (21 %)	0
С8 (міміка-репліка)	25 (52 %)	23 (48 %)	0

За результатами авторського опитування здатність орієнтуватись у складних ситуаціях, які виникають у процесі службової діяльності, у працівників кримінальної поліції переважно низька – 30 осіб (63%); у 17 осіб (35%) – середня, у 1 особи (2%) – висока.

Як констатується, здатність до інтерпретації невербальної комунікації опитаних працівників кримінальної поліції на досить низькому рівні. У процесі розшуку злочинців та попередження злочинів вони покладаються переважно на інтуїцію, а також користуються старими відомими методами (використання показів свідків, орієнтувань тощо). Також, значна кількість злочинів вчиняється особами у неадекватних психоемоційних станах (під впливом алкоголю, наркотиків тощо). За таких факторів невербальна комунікація особи може бути порушена, жести переважно хаотичні. Саме

тому, ми можемо припустити, що оперуповноважені не завжди звертають увагу на невербальні прояви, але це питання потребує подальшого дослідження [33].

Одержані результати емпіричного дослідження респондентів – працівників превентивних підрозділів дозволяють констатувати наступне:

Результати дослідження показали, що у 3 осіб (6 %) короткострокова пам'ять добре розвинута, у 26 осіб (54%) – середній рівень розвитку, у решти 19 осіб (40%) – низький.

За методикою «Знайди помилку у прислів'ях» 19 осіб (40 %) продемонстрували високий рівень розвитку інтелектуальних здібностей 16 осіб (33 %) – середній рівень, 13 осіб (27 %) – низький.

За методикою дослідження креативності Гілфорда працівники превенції продемонстрували переважно посередні результати (в сукупності за усіма субтестами). Найкраще працівники превенції справились з 1 субтестом, що, якщо провести паралель зі службовою діяльністю, можна пояснити тим, що превентивна діяльність вимагає від працівників знаходження різних дієвих способів, які б сприяли профілактиці правопорушень.

За результатами методики «Числові ряди» 9 осіб (19 %) продемонстрували високий рівень, 15 особи (31 %) – середній рівень, 24 особи (50 %) – низький рівень.

За методикою «Конттури геометричних фігур високий рівень спостережливості продемонстрували 12 осіб (25 %), середній рівень – 21 особа (44 %), низький рівень – 15 осіб (31 %).

Результати застосування методики В.О. Лабунської представлені в табл. 2.2.3.

Таблиця 2.2.3

Номер та назва субтесту	К-ть осіб, які отримали	К-ть осіб, які отримали	К-ть осіб, які отримали
-------------------------	-------------------------	-------------------------	-------------------------

	низький рівень	середній рівень	високий рівень
C1 (пози)	24 (50 %)	24 (50 %)	0
C2 (міміка-жести)	33 (69 %)	14 (41 %)	0
C3 (міміка)	27 (56 %)	21 (44%)	0
C4 (поза-обличчя)	4 (8 %)	44 (92 %)	0
C5 (конфлікт)	14 (29 %)	19 (40 %)	5 (11 %)
C6 (згода)	3 (6 %)	22 (46 %)	13 (27 %)
C7 (діада-група)	48 (100 %)	0	0
C8 (міміка-репліка)	15 (31 %)	33 (69 %)	0

За результатами застосування авторського опитування здатність орієнтуватись у складних ситуаціях, які виникають у процесі службової діяльності у працівників превентивних підрозділів, переважно середня - 24 особи (50%); у 23 осіб (48%) - низька, у 1 особи (2%) - висока.

Таким чином, здатність до інтерпретації невербальної комунікації опитаних працівників превентивних підрозділів на досить низькому рівні. Завданням працівників превентивних підрозділів – патрульних поліцейських, дільничних офіцерів поліції тощо, – є профілактика та попередження протиправних намірів. Тому навички візуальної діагностики є чи не найнеобхіднішим інструментом у їхній діяльності. Проте, досить часто їм доводиться стикатись з представниками маргінальних груп, які знаходяться у змінених станах свідомості (алкогольного чи наркотичного сп'яніння, у стані сильного душевного хвилювання). Крім того, люди, які вчиняють ті чи інші правопорушення не контролюють свої емоційні прояви, вдаються до вербальної та фізичної агресії, а поліцейський вимушений бути на варті, щоб не допустити з боку правопорушника дій, які будуть загрожувати життю та здоров'ю поліцейського та інших осіб. На аналіз невербальних проявів просто не вистачає часу [33].

Крім того, нами був здійснений порівняльний аналіз отриманих результатів. Для цього нами був використаний критерій Манна-Уїтні. У-критерій Манна-Уїтні (англ. Mann — Whitney U-test) — непараметричний статистичний критерій, що використовується для оцінки різниці між двома

вибірками за рівнем будь-якої ознаки, виміряної якісно. Дозволяє виявити відмінності в значенні параметра між малими вибірками ($p = 0,05$). Одержані результати представлені в табл. 2.2.4.

Таблиця 2.2.4

Методика (субтест)		ппп/кп *	пс/ппп**	кп/пс***
10 слів		237	376,5	769,5
Прислів'я		685,5	902,00	941,5
Гілфорд	C1 (використання предмету)	795	599	990
	C4 (словесна асоціація)	227	106,5	719,5
	C5 (співставлення зображень)	452	308,5	856,5
	C7 (прихована форма)	387,5	411	1137
Числові ряди		504,5	637,5	1022,5
Геометричні фігури		754	863,00	1051,00
Лабунська (приблизні норми)	C1 (пози)	278	352,5	903,5
	C2 (міміка-жести)	152,5	236	902
	C3 (міміка)	140	238,5	924,5
	C4 (поза-обличчя)	932,5	1024,5	1050,5
	C5 (конфлікт)	853,5	1071	1058
	C6 (згода)	922,5	1036,5	984
	C7 (діада-група)	97	97,5	1130,5
	C8 (міміка-репліка)	551,5	815	900
Авторський опитувальник		473,5	506,5	1120,5

*працівники превентивної діяльності/працівники кримінальної поліції

** психологи/працівники превентивної діяльності

*** психологи/працівники кримінальної поліції

За результатами порівняльного аналізу ми бачимо, що статистично значущі відмінності спостерігаються майже за показниками усіх методик між психологами та працівниками кримінальної поліції, а також між психологами та працівниками превентивних підрозділів. Результати оперуповноважених та працівників превентивних підрозділів між собою статистично майже не відрізняються.

У зв'язку із цим, можна зробити висновок, що за результатами застосування усіх методик найбільш підготовленими до профайлінгової діяльності є психологи. Можливо, такі результати пов'язані із тим, що під час підготовки психологів більша увага приділяється аспектам, пов'язаним із людською психікою, розвитком невербальних процесів, особливостями реагування на різні ситуації тощо. Також, психологи у своїй професійній діяльності частіше стикаються з людьми у нормальних психоемоційних станах та мають можливість на практиці застосувати отримані у навчальних закладах знання уміння та навички. Але, психологи Національної поліції України, рідко мають справу з потенційними злочинцями, а тому не дуже часто мають можливість зчитувати невербальні прояви.

За результатами проведеного дослідження можемо зробити висновок, що на даному етапі працівникам Національної поліції України, не вистачає знань, умінь та навичок для здійснення профайлінгової діяльності. На жаль, на сучасному етапі підготовки поліцейських, розвитку знань, умінь та навичок, які були б необхідними профайлеру, приділяється недостатня увага. Крім того, існує необхідність приділити додаткову увагу розвитку пізнавальних процесів, які є необхідними для здійснення професійної діяльності. Доцільно було б готувати осіб спеціально для здійснення профайлінгової діяльності [35].

Узагальнюючи можна стверджувати, що в нашій державі кожен працівник поліції в тій чи іншій мірі у своїй професійній діяльності

використовує елементи профайлінгу, проте використання цієї технології не закріплене нормативно. На даний час працівники жодної служби Національної поліції України не мають належної підготовки для використання профайлінгу у своїй професійній діяльності. Порівняльний аналіз отриманих результатів демонструє, що найбільш підготовленими до застосування профайлінгових технологій є практичні психологи, які працюють у підрозділах Національної поліції України. На даному етапі становлення правоохоронної системи України, розвитку знань, умінь та навичок, що необхідні для фахівців, які використовують у своїй діяльності профайлінгові технології, приділяється неналежна увага.

Висновки до розділу 2

1. Ефективність здійснення профайлінгу залежить від особистісних якостей та рівня професійної підготовленості працівника, який його проводить. Враховуючи те, що сьогодні профайлінг не достатньо поширений у діяльності правоохоронних органів України, використання наявних професіограм для підбору профайлерів-правоохоронців унеможливлюється. У зв'язку із цим, підбір фахівців вказаного профілю має відбуватись через аналіз особливостей змісту профайлінгу, а також необхідних для виконання даної діяльності професійних умінь та особистісних якостей. Такий підхід дозволяє виділити базові компоненти, на які слід спиратися під час професійного підбору.

2. Результати проведеного опитування дозволяють стверджувати, що більшість психологів знайомі з технологією складання психологічного профілю, тоді як лише половина працівників інших підрозділів мають розпливчасті уявлення щодо змісту та особливостей застосування профайлінгу. Це свідчить про те, що базові знання щодо складання психологічного портрету (профілю) під час професійної підготовки

(перепідготовки) або навчання у ЗВО отримують лише працівники психологічної служби. Переважна більшість респондентів переконана, що використання психологічного портретування значно полегшить пошук злочинців та допоможе під час розслідування злочинів. Більшість респондентів вважають необхідним впровадження профайлінгу у діяльність Національної поліції, а також вбачають актуальною підготовку окремих фахівців-профайлерів, які будуть спеціалізуватись на складанні психологічного портрету допомагаючи під час розслідування злочинів.

3. Більшість опитаних складання психологічного профілю вважає найбільш актуальним під час розслідування серійних злочинів. Половина слідчих та оперуповноважених, а також 70% психологів складали б портрети для пошуку злочинців насильницької спрямованості. У своїй діяльності психологічні портрети доводиться складати лише 46% працівників психологічної служби. Половину опитаних психологів іноді залучають до розслідування злочинів: 20% - безпосередньо для складання психологічних портретів (профілів), 46% - під час проведення допитів, 20 % - під час проведення інших слідчо-оперативних дій, але 48% опитаних взагалі не залучають до розслідування злочинів. Це є свідченням недовіри керівництва підрозділів поліції до підготовки психологів у напрямку супроводження оперативно-службової діяльності, а також недостатньої обізнаності щодо ефективності використання психологічних знань, умінь, навичок під час розслідування злочинів.

4. Враховуючи, що елементи профайлінгу у своїй діяльності використовують працівники різних служб Національної поліції, актуальним завданням є визначення рівня їх підготовленості до використання даної технології у своїй діяльності. Відповідно до основних напрямів використання профайлінгу в правоохоронній діяльності найбільш актуальною зазначена технологія є для працівників служб психологічного забезпечення, працівників кримінальної поліції та превентивних підрозділів. Емпіричне дослідження рівня сформованості психологічних характеристик наведених

груп респондентів дозволяє констатувати недостатній рівень розвитку пізнавальної сфери та здібностей до інтерпретації невербальної комунікації. Результати застосування методів математичної статистики дозволяють констатувати, що найбільш підготовленими до застосування профайлінгових технологій є практичні психологи, які працюють у підрозділах Національної поліції України.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ТА ЗАХОДИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ПРОФАЙЛІНГОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

3.1. Нормативно-правові засади впровадження профайлінгу в діяльності Національної поліції України

Проаналізувавши нормативні документи, які на даний час регламентують діяльність психологічних служб підрозділів МВС України, ми можемо стверджувати, що жоден із них не містить інформації щодо особливостей застосування профайлінгу і лише поверхнево торкаються цієї теми. До вказаних документів належать такі:

- Закон України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 р. №580-VIII, Редакція від 01.01.2019;
- Наказ МВС України від 08.12.2016 № 1285 «Про затвердження положення про психологічне забезпечення у Національній гвардії України»;
- Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 31.08.2017 № 747 «Про затвердження Порядку психологічного забезпечення в Державній службі України з надзвичайних ситуацій»;
- Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 01.09.2017 № 749 «Про затвердження Інструкції про порядок організації та проведення опитування особового складу Національної гвардії України з використанням поліграфа»;
- Наказ МВС України № 88 від 06.02.2019 «Про затвердження Порядку організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських».

Так, у Законі України «Про Національну поліцію» є низка статей, які передбачають використання профайлінгових технологій, а саме візуальної діагностики працівниками Національної поліції. Наприклад, у п. 10 статті 23 «Основні повноваження поліції» зазначено, що поліція «... вживає заходів для забезпечення публічної безпеки і порядку на вулицях, площах, у парках, скверах, на стадіонах, вокзалах, в аеропортах, морських та річкових портах, інших публічних місцях...».

У статті 32 «Перевірка документів особи» законодавець вказує, що:

«1. Поліцейський має право вимагати в особи пред'явлення нею документів, що посвідчують особу, та/або документів, що підтверджують відповідне право особи, у таких випадках:

1) якщо особа володіє зовнішніми ознаками, схожими на зовнішні ознаки особи, яка перебуває в розшуку, або безвісно зниклої особи;...

б) якщо зовнішні ознаки особи чи транспортного засобу або дії особи дають достатні підстави вважати, що особа причетна до вчинення правопорушення, транспортний засіб може бути знаряддям чи об'єктом вчинення правопорушення.»

Складання психологічних портретів правопорушників також передбачено ч. 5 «Положення про психологічне забезпечення Національної гвардії України», затвердженого Наказом МВС України від 08.12.2016 № 1285.

У Наказі МВС України № 88 від 06.02.2019 «Про затвердження Порядку організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських» зазначено, що функціями системи психологічного забезпечення за напрямком психологічного сприяння у розкритті та розслідуванні злочинів, забезпеченні переговорної діяльності, є:

5.4 Складання психологічних портретів осіб, які становлять службовий інтерес.

5.6 Вивчення потреб органів поліції в психологічних методах та технологіях для оптимізації різних видів оперативно-службової діяльності, формування замовлень для їх розроблення та апробації відповідним науково-дослідним установам МВС України, для подальшого практичного впровадження та використання.

Таки чином, використання даної технології законодавчо передбачене, але належної інструкції (механізму) щодо її використання на сьогоднішній день немає.

Як нами було зазначено вище, складання психологічних портретів є одним із основних аспектів профайлінгу. Методика складання психологічного портрету викладена у роботах Ю. Б. Ірхіна, О. І. Діденко, О. В. Комарова, В. С. Медведєва та інших науковців. Але, на даний час побудований психологічний портрет не є доказом під час розслідування правопорушень та злочинів. Його складання лише може допомогти звузити коло підозрюваних, проте немає чіткої регламентації, у яких випадках психологічний портрет є необхідним, а у яких випадках його складання є недоречним. Крім того, немає однозначної думки, хто має складати психологічний портрет: психолог, слідчий, оперуповноважений або спеціально підготовлений фахівець.

В той же час, використання профайлінгу як превентивної технології може здійснюватися працівниками Національної поліції України, проте немає чіткої регламентації із зазначенням основних випадків, у яких це буде доречно. Тому, на нашу думку, актуальним є створення нормативного документу, якій би врегулював зазначені питання. Робочою назвою такого документу може бути наступна: «Інструкція із застосування профайлінгових технологій працівниками Національної поліції».

Нижче пропонується проект зазначеної інструкції.

Інструкція із застосування профайлінгових технологій працівниками Національної поліції

Розділ I. Загальні положення.

1. Ця Інструкція визначає основні принципи, напрями, умови, використання профайлінгу в діяльності Національної поліції України.

2. У цій інструкції терміни вживаються у таких значеннях:

Профайлінг – сукупність психологічних методів і методик оцінки та прогнозування поведінки особи на основі аналізу найінформативніших ознак, психологічного портрету особи, характеристик зовнішності, невербальної і вербальної поведінки, місцезнаходження та ін.

Суб'єкт профайлінгу (профайлер) – це особа, що: здійснює професійну діяльність у сфері створення психологічних профілів (портретів) осіб, які складають оперативний інтерес; виявляє осіб із протиправними намірами шляхом оцінки та прогнозування поведінки, аналізуючи вербальне/невербальне поведіння та характеристики зовнішності. Сукупність якостей, властивостей, здібностей особистості, що здійснює профілювання, зумовлена особливостями професійної діяльності.

Об'єкт профайлінгу – особа, відносно якої здійснюється профайлінг (особа, що становить оперативний інтерес, правопорушник, злочинець, підозрюваний, свідок, потерпілий тощо).

Психологічний портрет (профіль) – складний, систематизований, вибірковий та цілісний інформаційний комплекс побудований з метою вирішення службових завдань, що містить дані про психологічні атрибути особистості та груп, які представляють службовий інтерес.

Превентивні заходи – заходи, спрямовані на попередження вчинення правопорушень.

3. Профайлінг здійснюється у двох функціональних контекстах: як превентивна технологія під час забезпечення безпеки при авіаперельотах, в

діяльності митних служб, під час охорони публічного порядку у місцях масового скупчення людей, а також під час пошуку та затримання злочинців, які здійснюють будь-які злочини насильницького характеру (серійні вбивства, злочини, що мають сексуальне підґрунтя тощо). У першому контексті метою здійснення профайлінгу є попередження вчинення злочинів та правопорушень. Таким чином, основним завданням профайлінгу є забезпечення безпеки під час охорони публічного порядку у місцях масового скупчення людей. У другому – метою здійснення профайлінгу є складення психологічного профілю (портрету) потенційного правопорушника за допомогою ідеальних та матеріальних слідів пов'язаних можливим/актуальним місцем вчинення злочину. У цьому контексті основним завданням профайлінгу є звуження кола підозрюваних та пошуку злочинців.

4. Застосування профайлінгу повинно відбуватись у межах слідчо-розшукових та профілактичних заходів. Результати профайлінгу приймаються та оцінюються в процесі досудового та судового розгляду в порядку передбаченому чинним законодавством.

5. Профайлінг здійснюють спеціалісти-профайлери або працівники Національної поліції, які мають базові психологічні знання, навички складання психологічних портретів (профілів), працюють на посадах психологічної служби та (або) залучені до проведення слідчо-розшукових або профілактичних поліцейських заходів, пройшли спеціальну професійно-психологічну підготовку.

6. Робота спеціаліста-профайлера здійснюється з дотриманням Конституції України, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, ратифікованої Законом України від 17 липня 1997 року № 475/97-ВР «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» (далі - Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод), Кримінального та Кримінально-процесуального Кодексів, Законів

України «Про Національну поліцію», «Про інформацію», «Про державну таємницю», «Про захист персональних даних» та інших нормативно-правових актів.

Розділ II Основні принципи здійснення профайлінгу

1. Профайлінг є комплексною процедурою, що має свої особливості залежно від спрямованості, мети та сформульованих в конкретних ситуаціях службової діяльності завдань. Складання психологічного профілю передбачає дотримання таких основних принципів:

1) *Науковості* – дотримання науково-обґрунтованих валідних методів при складанні психологічного портрета а також у врахуванні емпіричної корисності теоретичних підходів, концепцій, ідей, тощо.

2) *Об'єктивності* – кожен протиправний вчинок слід розглядати через призму мотиву дії правопорушника.

3) *Всебічності* – різносторонній аналіз вчиненого злочину (аналіз злочину, аналіз особистості злочинця, аналіз особистості жертви), співставлення результатів аналізу та урахування усіх виявлених факторів під час слідчих дій.

4) *Конкретності* – врахування індивідуальних особливостей як самого злочинця, так і правопорушення в цілому.

5) *Комплексності* – використання різноманітних психологічних методів для взаємоперевірки отриманих психологічних даних та забезпечення достовірності отриманих результатів (бесіди, спостереження, аналіз продуктів діяльності, узагальнення незалежних характеристик, експеримент, аналіз документів, анкетне опитування судово-криміналістичні та психолого-психіатричні експертизи тощо).

6) *Професійної компетентності* – залучення спеціально підготовлених фахівців у цій галузі знань для проведення слідчо-розшукових дій.

2. У рамках проведення профайлінгу як превентивного заходу необхідно дотримуватись таких основних принципів:

1) *Правомірності* – профілактичні заходи стосовно особи мають відбуватися лише за умови, якщо є підстави вважати, що особа має протиправні наміри або риси особи співпадають з рисами потенційного злочинця, вказаного в оперативному орієнтуванні.

2) *Неупередженості* – візуальна діагностика має відбуватися лише з огляду на наявні риси та особливості поведінки особи.

3) *Комплексності* – використання різноманітних психологічних методів для взаємоперевірки отриманих психологічних даних та забезпечення достовірності отриманих результатів (бесіди, спостереження, аналіз продуктів діяльності, узагальнення незалежних характеристик, експеримент, аналіз документів, анкетне опитування судово-криміналістичні та психолого-психіатричні експертизи тощо).

4) *Всебічності* – різносторонній аналіз особи (риса зовнішності, особливості поведінки, мімічні прояви, вазомоторні реакції тощо)

5) *Професійної компетентності* – залучення спеціально підготовлених фахівців у цій галузі знань для проведення профілактичних дій.

Розділ III. Напрями застосування профайлінгу.

1. У рамках складання психологічного профілю невідомого злочинця профайлінг використовується у таких випадках:

1) побудова психологічного профілю особи, що вчинила тяжкий злочин насильницького характеру;

2) побудова психологічного профілю злочинця, який здійснив низку злочинів, які можна об'єднати у серію;

3) побудова соціально-психологічного профілю злочинного угруповання, яке вчиняє злочини насильницького характеру;

4) побудова психологічного профілю окремо кожного зі членів злочинного угруповання з врахуванням соціально-психологічної структури та її інструментальної стратифікації.

2. У рамках профілактики вчинення злочинів у місцях масового скупчення людей:

2.1. Забезпечення безпеки в аеропортах, на залізницях тощо: перевірка документів у підозрілих осіб; визначення негативних рис у поведінці пасажирів (відвідувачів); попередження вчинення терористичних актів; забезпечення безпеки під час авіаперельотів, подорожей іншими видами транспорту тощо.

2.2. Забезпечення безпеки під час масових заходів у місцях значного скупчення людей: виявлення підозрілих осіб та перевірка документів; візуальна діагностика потенційних правопорушників; попередження вчинення різних видів злочинів, у тому числі і терористичних актів.

3. Виявлені у ході профілактичної роботи підозрілі ознаки одразу ретельно перевіряються шляхом перевірки документів особи, співбесіди із нею тощо. У разі необхідності особа доставляється до спеціальних установ для проведення більш деталізованої перевірки. Подальша робота входить до компетенції підрозділів досудового розслідування.

Розділ IV. Загальні умови та порядок складання психологічних профілів (портретів) осіб, що становлять службовий інтерес.

1. Суб'єкт профайлінгу вивчає усі наявні матеріали, отримані в ході слідчо-розшукових дій та у разі необхідності – безпосередньо приймає у них участь.

2. На основі одержаних матеріалами складається профіль (портрет). Він має містити такі дані:

1) Загальні дані – місце народження, національність, освіта, спеціальність, місце та характер роботи, посада, сімейний стан, місце проживання та прописки, політичні погляди (за умови службової необхідності).

2) Зовнішні ознаки – особливості будови обличчя, зріст, вага, будова тіла, одяг, манери, голос тощо.

3) Життєвий шлях – інформація про батьків (місце проживання, освіта, професія, захоплення, спосіб життя тощо), про дитинство (яка за рахунком дитина, стосунки у сім'ї, життєві події, дитячі захоплення), про школу (спеціалізація, улюблені предмети, стосунки з однокласниками та з учителями, ставлення до навчання, успіхи, дисциплінованість тощо), про інші учбові заклади (мотиви вступу, отримані знання, вміння навички, характерні події за час навчання), про трудову діяльність та службу у Збройних силах (характер праці та служби, ставлення до своєї діяльності, стосунки з колективом, задоволеність, вплив трудової діяльності на особистість), про сімейний стан (наявність дітей, з ким проживає на даний час).

4) Життєві сфери – сім'я (стосунки між подружжям, ставлення до дітей та батьків тощо), професія та спеціальність (мотиви вибору професії та роботи, просування по роботі, соціальний статус, задоволеність), політична та громадська активність (активний-неактивний, скільки часу витрачає на громадську діяльність тощо), проведення вільного часу (спорт, кіно, театри, азартні ігри, спілкування з друзями, інші хобі), матеріальні умови життя (особливості помешкання, бюджет сім'ї тощо), здоров'я (загальний стан, ставлення до свого здоров'я, наявність хвороб).

5) Особливості поведінки – який переважає настрій, реакція на труднощі, особливості проявів емоцій та почуттів, прояви волі, поведінка у складних ситуаціях, поведінка у стані сп'яніння, моральна поведінка.

6) Темперамент та характер – комунікабельність, емоційність, ставлення до людей, до праці, до речей, до самого себе, риси характеру, що домінують.

7) Мотивація поведінки – домінуючі потреби, цінності та установки (особистісні, соціальні, матеріальні, політичні, ідейні, світоглядні), інтереси, ідеали.

8) Соціальна адаптація – соціальне оточення (стосунки з друзями, ступінь визнання серед оточення), сприйняття соціальної ситуації, самооцінка.

9) Здібності – загальні (мовленнєві, оперування цифрами, особливості запам'ятовування, багатство уяви, повнота узагальнень тощо), спеціальні (організаторські, педагогічні, маніпулятивні тощо).

Розділ V. Оформлення матеріалів профілювання.

1. Створений психологічний профіль оформлюється письмово у двох екземплярах, один із яких залишається у профайлера, а другий надається для опрацювання працівникам досудового розслідування/превентивних підрозділів.

2. Психологічний профіль є орієнтовним документом, який необхідний для опрацювання слідчих версій та звуження кола підозрюваних; ефективного здійснення профілактичних заходів.

3. У разі отримання раніше невідомих даних щодо особи, яка становить службовий інтерес, ці дані повідомляються суб'єктові профайлінгу для доопрацювання психологічного профілю.

Розділ VI. Зберігання та використання матеріалів побудованих психологічних профілів.

1. Відомості, викладені у психологічних профілях можуть містити інформацію з обмеженим доступом, а тому повинні мати гриф «для службового користування».

2. Психологічні профілі зберігаються у матеріалах кримінального провадження до закриття цих проваджень.

3. Другі примірники профілів зберігаються в окремих номенклатурних справах суб'єктів профайлінгу.

Розділ VII. Особливості побудови психологічних профілів (портретів).

1. Суб'єкт профайлінгу повинен уникати упередженого ставлення до складання психологічних профілів (портретів). Він має орієнтуватися лише на об'єктивні дані, отримані відносно кожного конкретного провадження.

2. Унеможлиблюється участь конкретного профайлера у випадку його особистого інтересу у розслідуванні конкретних проваджень (коли у провадженні фігурують родичі, знайомі тощо). У зазначених випадках повинна бути здійснена заміна суб'єкта профайлінгу.

3. Суб'єктові профайлінгу забороняється поширювати будь-які дані, одержані в процесі досудового розслідування та розповсюджувати інформацію про персональні дані об'єкта профайлінгової діяльності.

Розділ VIII. Особливості застосування профайлінгу як превентивної технології.

1. Візуальна діагностика має відбуватися неупереджено, з орієнтуванням лише на ті риси, які притаманні об'єктові профайлінгу. Забороняється упереджене ставлення до діагностованих осіб з огляду на особисту неприязнь профайлера до осіб, через їх приналежність до тих чи інших соціальних груп (безхатки, іноземці іншої раси тощо).

2. Суб'єкт профайлінгу, що залучається до охорони публічного порядку, має перебувати у спокійному психоемоційному стані, позитивному налаштуванні на роботу.

3. Забороняється приписувати особам ті чи інші підозрілі риси з огляду на попередній досвід спілкування з людьми, чимось схожими на осіб, що діагностуються в конкретний момент часу.

Розділ IX. Основні вимоги до суб'єкту профайлінгу.

1. Суб'єктом профайлінгу може бути особа, яка: має базові юридико-психологічні знання; має досвід виконання службових обов'язків по забезпеченню публічного порядку, здійснення/участі у слідчо-розшукових діях, реалізації превентивних заходів; має знання та навички побудови психологічних профілів (портретів), візуальної психодіагностики; пройшла

спеціальну професійно-психологічну підготовку здійснення профайлінгової діяльності.

2. Профайлерові необхідні розвинута пам'ять, увага, логічне мислення, креативність. Він повинен прагнути до самовдосконалення, мати високий ступінь особистої відповідальності, бути тактовним, вихованим та дисциплінованим, уміти діяти в умовах дефіциту часу, бути стресостійким, емоційно стабільним, мати розвинену інтуїцію.

3. Профайлер повинен уміти встановлювати та підтримувати психологічний контакт з будь-якою особою, слухати, грамотно формулювати власні думки, застосовувати різноманітні стилі поведінки у конфліктних ситуаціях.

На нашу думку, така інструкція:

- чітко встановить, за якими напрямками та у яких випадках має здійснюватися профілювання;
- сприятиме подальшому впровадженню профайлінгу як функціонального напрямку діяльності працівників Національної поліції
- нормативно врегулює необхідність додаткової фахової професійно-психологічної підготовки підготовку осіб, які спеціалізуватимуться у цьому напрямку.

Узагальнюючи вищенаведене необхідно констатувати, що: станом на сьогодні жоден існуючий нормативний документ не регламентує застосування профайлінгу у діяльності підрозділів Національної поліції України; складання психологічного профілю особистості в рамках психологічного супроводження службової діяльності передбачене лише декількома документами, які регламентують діяльність психологів підрозділів Національної поліції.

Розроблена нами інструкція роз'яснює поняття профайлінгу, основні принципи його застосування, основні аспекти використання даної технології, особливості оформлення документів, які містять психологічні профілі, вимоги до суб'єкта профайлінгової діяльності. Така інструкція сприятиме

впровадженню профайлінгу як функції працівників Національної поліції та полегшить пошук потенційних та реальних злочинців.

3.2 Науково-методичні та психологічні засади підготовки суб'єктів профайлінгу для Національної поліції України

На сьогоднішній день існує досить багато курсів підготовки профайлерів, проте найчастіше цей вид діяльності набуває все більшої популярності у таких сферах життєдіяльності, як бізнес, кадрова робота, маркетинг, підбір персоналу тощо. Тому усі курси, що сьогодні актуальні, направлені, зокрема, на підготовку фахівців у аспекті візуальної діагностики, зчитування невербальних проявів, детекції брехні тощо. Більшість курсів підготовки профайлерів мають вітчизняну адаптацію розповсюджених за кордоном курсів. Можна виокремити декілька «яскравих» навчальних програм, які пропонуються для вивчення даної технології.

Одна із таких програм пропонує заглиблення у профайлінг за допомогою чотирьох методик:

1. Архетипи та тіні (за Юнгом) – вивчення базових сценаріїв та архетипів людини, їхній вплив на діяльність, визначення цінностей та мотивації, навчання прогнозуванню поведінки та вчинків людини.
2. Метапрограмна бесіда/ інтерв'ю – визначення основних звичок сприйняття, мислення та поведінки людини, навчання умінню бути почутим.
3. Характер та його складові – визначення базового характеру людини, цілей цінностей, мотивів, ядра особистості, мовленнєвих особливостей, управління та дезадаптації особистості певного психотипу.
4. Аналіз невербальної поведінки. Зчитування мови тіла – навчання отримувати інформацію, яку дуже важко контролювати, навчання зчитувати справжні наміри людини [91].

Інший курс, запропонований тренером Олександром Копитьком передбачає розвиток таких знань, умінь та навичок:

1. Вивчення психотипів (розпізнавання видів поведінки людини);
2. Ефективність в роботі з персоналом
3. Використання маніпуляцій в переговорній діяльності
4. Вивчення структури комунікації;
5. Закріплення отриманих знань, умінь та навичок на прикладах
6. Психолінгвістика

Також популярністю користується курс «Психофізіологічні дослідження засобами без інструментальної детекції брехні (профайлінг)», запропонований Олександром Макаровим – клінічним психологом, сексологом, експертом-практиком в області детекції брехні, розпізнаванні емоцій, міміки, жестів, спеціаліст в області оперативної психодіагностики.

Автор пропонує такі основні напрями:

Профайлінг – загальна концепція – перші кроки та етапи в безінструментальній детекції брехні.

1. Психолінгвістика – визначення брехні за мовленням.
2. Психодіагностика
3. Методи визначення психотипу та його модель поведінки під час брехні
4. Емоції. Мікровирази.
5. FACS – система кодування м'язів обличчя.
6. Мова жестів
7. Правила проведення бесіди [60].

Узагальнюючи наявні нам науково-методичні першоджерела, нами був розроблений 4-денний тренінг, спрямований на підготовку профайлерів для правоохоронної сфери. Він включає в себе інформацію щодо теоретичних засад застосування профайлінгових технологій у діяльності правоохоронних органів, а також практичні завдання, спрямовані на розвиток психічних

процесів, знань, умінь та навичок, що необхідні працівникам, які у своїй діяльності використовують профайлінгові технології.

При обранні зазначеної інтерактивної технології ми ґрунтувалися на деяких основних позиціях, а саме: особи, які будуть приймати участь у підготовці мають базові юридико-психологічні знання, характеризуються певним рівнем розвитку пізнавальної сфери та комунікативних здібностей, мотивовані для підвищення власного професійного рівня тощо. Термін здійснення професійно-психологічної підготовки обумовлений дефіцитом часу практичних працівників та враховує наявність попередньої підготовки. Тренінг, в данному випадку розглядається як удосконалення загальних та спеціальних компетентностей суб'єкта.

Проект

ПРОГРАМА ТРЕНІНГУ «ПІДГОТОВКА СУБ'ЄКТА ПРОФАЙЛІНГУ ДЛЯ ВИРІШЕННЯ ЗАВДАНЬ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»

День 1.

Заняття 1. Знайомство.

Основною метою 1 заняття є знайомство учасників з тренером, між собою, знаходження спільної мови, створення атмосфери взаємної підтримки.

Тому, першою вправою першого заняття є самопрезентація. Кожен з учасників має назвати себе, у короткій формі назвати свої сильні та слабкі сторони, а також повідомити свої очікування від занять.

Другою вправою є визначення правил проведення групового заняття, які будуть орієнтиром впродовж усього тренінгу. За орієнтир були взяті загальні правила проведення групових тренінгів:

1. Правило «цінування часу» полягає у тому, що учасники мають бути уважними, не відволікатися, висловлювати свої думки чітко та лаконічно, дотримуючись регламенту, не відступаючи від основної теми.

2. Правило «ввічливість» сприяє створенню позитивної атмосфери та взаємної поваги. Учасники мають говорити по черзі, не перебивати один

одного, поважати думки своїх колег, якщо і критикувати – то конструктивно, не самого учасника, а його думку.

3. Правило «Я» зосереджує основну увагу учасників на процесах самопізнання, самоаналізі і рефлексії. Навіть оцінка поведінки іншого члена групи повинна здійснюватися через висловлювання власних виникаючих почуттів і переживань. Забороняється висловлювати міркування типу: «Всі так думають», «У нас думка інша» тощо. Усі висловлювання повинні будуватися з використанням особистих займенників однини: «Я відчуваю», «Мені здається». Повідомлення не своєї думки має супроводжуватись посиланням на конкретне джерело (документ, книгу, фільм тощо).

4. Правило «добровільна активність» полягає у тому, що кожен учасник може запропонувати для висловлення певної думки лише свою кандидатуру. Якщо відбувається обговорення з висловленням думок по черзі, а учасник має бажання вислухати думки решти, перш ніж сформулювати свою, він має на це право.

5. Правило «конфіденційність» визначає, що все, що говориться в групі відносно конкретних учасників, особиста інформація, яка повідомляється учасниками, має залишитися усередині групи – природна етична вимога, яка є умовою створення атмосфери психологічної безпеки і саморозкриття. Окремі елементи тренінгу (вправи, отримані знання) можуть використовуватись за межами з метою саморозвитку, у професійній діяльності тощо.

Усі правила записуються на аркуш паперу, який знаходиться на видному місці. Кожен бажаючий може доповнити збір правил, обґрунтувавши власну думку.

Після розроблення правил учасники мають ознайомитись з процесом групової роботи. Повідомляється, що у процесі занять вони будуть отримувати і осмислювати нову інформацію, обговорювати її. Учасники мають з повагою ставитись один до одного, розуміти, що рівень знань учасників може бути різний, допомагати один одному в оволодінні

матеріалом, під час виконання вправ бути активними та позитивно налаштованими. Підсумком групової роботи стане підвищення рівня знань учасників у сфері використання профайлінгу, а також розвиток основних характеристик, які необхідні профайлеру.

З метою подолання напруги, яка може виникнути на початку групової роботи, варто провести групову дискусію. Кожен учасник має на аркуші паперу написати есе на тему «Що я знаю по профайлінг та які його елементи використовую у своїй професійній діяльності?» або висловити свою думку усно. Далі відбувається обговорення уявлень учасників. Така процедура дозволяє тренеру зрозуміти, який рівень знань у учасників тренінгу та виявити, на яких аспектах варто зупинитись докладніше.

На другому занятті учасникам читається міні-лекція на тему «Профайлінг, як складова діяльності поліцейських. Історія, основні аспекти та особливості використання». Орієнтовний план-конспект лекції пропонується нижче.

Використання профайлінгових технологій у правоохоронній діяльності з кожним роком користується все більшою популярністю. Найбільш актуальним є застосування профайлінгу у тих випадках, коли не є очевидною особистість злочинця, його мотиви, місцезнаходження. За визначенням Черкасової О.С., профайлінг – це сукупність психологічних методів і методик оцінки та прогнозування поведінки особи на основі аналізу найінформативніших ознак, психологічного портрету особи, характеристик зовнішності, невербальної і вербальної поведінки, місцезнаходження та ін.

Термін «профайлінг» був введений у 1969 році у ФБР (США). Він використовувався в контексті складання пошукового психологічного портрету невідомої особи за слідами на місці злочину. На сучасному етапі правоохоронні органи зарубіжних країн в рамках прикладних психологічних аспектів та прийомів, профілювання особистості використовують у двох контекстах: під час митного контролю для забезпечення безпеки при авіаперельотах та під час пошуку та затримання злочинців, які здійснюють

будь-які злочини насильницького характеру (серійні вбивства, злочини, що мають сексуальне підґрунтя тощо).

У першому аспекті методика профайлінгу була сформульована стосовно передполітного огляду в зоні реєстрації наприкінці 1970-х р.р. ізраїльською авіакомпанією «Ель-Аль» як реакція з посилення заходів безпеки у відповідь на загострення політичної нестабільності і, відповідно, на посилену терористичну активність. У 1984 році дана методика була сформульована в англomовному варіанті компанією ICTS (Міжнародні консультації з безпеки вразливих об'єктів) та стала застосовуватись службами авіаційної безпеки (САБ) ряду зарубіжних держав, зокрема стала обов'язковою для міжнародних перевезень авіакомпаній США. На території країн СНД методика профайлінгу, незважаючи на неоднозначне тлумачення цього терміну, була введена на деяких міжнародних рейсах у 1990-х рр.

У другому аспекті профайлінг не є настільки поширеним. Найчастіше у його реалізації беруть участь експерти-психіатри, сексологи, клінічні психологи або просто ентузіасти своєї справи у межах розслідування конкретного кримінального провадження. Концепція використання профайлінгу під час розслідування серійних злочинів насильницького характеру була розроблена у ФБР під керівництвом П. Брукса та Р. Ресслера у 1985 році. В основі методу профайлінгу лежить аналіз поведінки злочинців, результати якого використовують для їх ідентифікації. Вивчення різних аспектів поведінки злочинця дозволяє зробити висновки щодо характеристики його особистості, що у свою чергу дає змогу скласти психологічний профіль, у результаті якого процес пошуку та арешту підозрюваного значно спрощується.

Наукове визначення профайлінгу належить Р. Ресслеру, який тривалий час був головою відділу поведінкового аналізу ФБР (США). Він стверджує, що «профайлінг – це процес ідентифікації всіх психологічних характеристик індивіда, що складає загальний опис особистості, заснований на аналізі здійснених ним злочинів». Іншими словами можна сказати, що профайлінг –

це поведінкова реконструкція події злочину. Аналізуючи особистість злочинця, необхідно звернути увагу на такі аспекти, як мотиваційна сторона вчинення злочину, визначення послідовності дій злочинця (до вчинення злочину, під час вчинення та після), встановлення характеристик та особливих ознак особи (осіб), причетних до вчинення злочину. Неабияку увагу треба звернути на місце події, здійснити детальний та грамотний його огляд. Завершальним моментом має стати розробка конкретних рекомендацій щодо стратегії пошуку злочинця та проведення подальшого розслідування, що базується на вже побудованому портреті злочинця.

Більшість дослідників вважає, що особи, які планують вчинити злочин, характеризуються певним набором підозрілих характеристик. Вивчення та систематизація підозрілих ознак у зовнішності, поведінці, документах, речах особи дає змогу створити профіль потенційно небезпечного злочинця, на основі якого кожна людина може класифікуватись як безпечна чи потенційно небезпечна. Під час проведення слідчих дій (допиту чи очної ставки) необхідно звертати увагу на «докази злочинної поведінки», такі як загальна неадекватність психологічного стану, неприродність та награність у поведінці під час контактів з працівниками правоохоронних органів, відчуженість від того, що відбувається навколо (симптом суїцидальної людини, що є характерним для ряду сексуальних злочинців та терористів).

Під час здійснення профілювання невідомого злочинця, необхідно враховувати його *modus operandi* (лат. – «спосіб дії») та *signature* (англ. – «автограф») злочинця. Автограф (або почерк) у свою чергу – це дії, які вчиняє злочинець з метою реалізувати себе самого та отримати емоційне задоволення. Автограф є сталим і не змінюється. Автограф відображає унікальні аспекти поведінки злочинця які проявляються у зв'язку із його внутрішніми переживаннями та фантазіями. До проявів почерку належать певні знаки, залишені на місці злочину, поранення, нанесені у конкретні частини тіла жертви, повторюваний вибір місця та часу вчинення злочину тощо.

Вперше портрет (профіль) невстановленого злочинця був складений Д. Брасселом у 1957 році за матеріалами кримінального провадження Джоша Метескі «навіжений бомбист». Це започаткувало новий метод розслідування злочинів, що почав розвиватися у межах науково-дослідної програми відділу психологічного аналізу поведінки при Академії ФБР (Квонтико, штат Вірджинія, США), де до 1971 року була детально розроблена процедура створення профілю, згідно федеральної програми досліджень, затвердженої у 1978 році. У 1984 році Конгрес США прийняв рішення про створення національного центру з аналізу насильницьких злочинів з використанням методики створення психологічного профілю невстановленого злочинця. В СРСР спроба створити психологічний профіль вперше була реалізована за справами Михасевича та Чикатила, які здійснили 33 та 53 вбивства відповідно.

Концептуально психологічний профіль створюється спираючись на теоретичне положення щодо особистісної детермінованості будь-якої поведінки. У ФБР розроблена процедура складання психологічного профілю. Вона включає в себе 5 етапів:

- 1) ретельне вивчення та аналіз природи та психологічної сутності злочину та типів осіб (психолого-психіатрична типологія) що здійснили подібні діяння в минулому;
- 2) вичерпний аналіз місця злочину, що розслідується;
- 3) поглиблене вивчення оточення, занять, захоплень жертви (або жертв) та підозрюваного (підозрюваних);
- 4) формування можливих мотиваційних факторів усіх задіяних у розслідуванні осіб;
- 5) опис злочинця (на основі зовнішніх поведінкових проявів, його вірогідної психологічної сутності).

При цьому психологічний профіль може містити 5 розділів:

- 1) обґрунтовувальний – аргументуються ознаки злочинця виходячи із зафіксованих об'єктивних обставин та слідів вчиненого злочину;

2) «кваліфікаційний» – характеризуються мотиви здійснення злочину і тип особистості злочинця («організований» – «неорганізований» чи «душитель» – «різник» та ін.);

3) пошуковий психологічний портрет – узагальнює та оптимізує висновки про ознаки злочинця, які придатні для розшуку;

4) ідентифікаційний психологічний портрет, який містить опорні психологічні та соціальні ознаки злочинця, придатні для його ідентифікації за наявності підозрюваних;

5) прогностичний, який містить вірогіднісний прогноз на здійснення делікту тією ж особою, із вказанням часових та просторових параметрів чергового злочину, віктимних особливостей.

Інформація, про повну картину злочину дозволяє припустити послідовність дій злочинця. Це допомагає вияснити, чому був обраний той чи інший спосіб дій, у якому психологічному стані знаходився злочинець під час вчинення злочину, якою була його поведінка після вчинення злочину (чи приховавав він сліди, як вчинив із тілом, або просто втік у приступі паніки).

Аналіз вищезазначених ознак дозволяє робити висновок про особистість злочинця (його вік, стать, рівень фізичного та інтелектуального розвитку, рід занять, стосунки в сім'ї тощо), що звузить круг підозрюваних та прискорить пошук злочинця.

На думку дослідників існує три фактори, які спонукають до насильства: прагнення керувати, володарювати та помикати. Це пояснює те, що молоді особи, які страждають від фізичної чи духовної дитячої травми, мають бажання служити у поліції. Таким чином вони прагнуть самоствердитись. Поліцейський уособлює владу та користується повагою. Крім того, заради загального добробуту він має право карати поганих людей. Але, найчастіше серійним вбивцям не вдавалось вступити на службу до поліції, і тому вони вибирали схожі професії (сторожів, охоронців тощо). Але, дуже часто злочинці залишались фанатами поліцейських.

Важливим аспектом є вибір жертви. Кожен серійний вбивця обирає жертву за певним критерієм, який не завжди є очевидним. Іноді жертва служить пусковим механізмом для спогадів, у яких колись хтось принизив чи познувався над злочинцем. Вбивство для нього стає актом помсти за минуле і він на певний час звільняється від неприємних спогадів. Для більшості злочинців важливим моментом є деперсоніфікація своїх жертв, тобто дії, спрямовані на те, щоб жертва втратила соціальні характеристики і в очах вбивці стала неживим об'єктом знущання (знівечення обличчя, відрізання певних частин тіла тощо). Часом злочинець обирає жертву з огляду на її професійну діяльність (повії, спортсменки, студентки тощо). Іноді жертвами стають випадкові особи, що опиняються у місці, обраному вбивцею для вчинення злочину.

Одним із способів протидії правоохоронним органам особами, які не зацікавлені у розслідування злочинів, є інсценування. Воно полягає у створенні видимості якої-небудь уявної події шляхом цілеспрямованого внесення в обстановку реальної події змін, спрямованих на дезорієнтацію органів дізнання, попереднього слідства та суду. До інсценування злочинці вдаються з метою приховання вчиненого злочину (шляхом створення видимості здійснення іншого злочину або некримінальної події), хибного уявлення відносно окремих елементів (вчинення злочину іншою особою, з іншою метою, іншими мотивами та ін.), створення видимості злочину, якого в дійсності не було (підкидання певній особі яких-небудь речовин, до яких вона не має ніякого відношення).

Наприкінці лекції у вигляді дебрифінгу проводиться закріплення матеріалу. Нижче надані орієнтовні питання для обговорення.

1. У чому полягає технологія профайлінгу?
2. У яких країнах профайлінг широко використовується?
3. Які основні аспекти використання профайлінгу?
4. Що таке *modus operandi* злочинця?
5. Що таке почерк?

6. Чим вони між собою відрізняються?
7. На що слід звернути увагу під час складання психологічного профілю?
8. За якими етапами складається психологічний профіль?
9. Які фактори впливають на формування злочинної особистості?
10. Що спонукає злочинця до вчинення злочину?
11. Питання для роздуму: для яких видів злочинів профайлінг є актуальним? Чому?

Далі відбувається обговорення з метою виявлення «білих плям» в отриманому матеріалі.

На початку третього заняття проводиться бліц-опитування учасників на предмет їх обізнаності щодо складання психологічного портрету.

Після цього тренер проводить міні-лекцію на тему «Психологічний портрет, особливості його складання». Текст лекції пропонується нижче.

У сучасній правоохоронній діяльності під час розслідування злочинів використовуються два різновиди портретування:

кримінологічний портрет – художній документальний опис зовнішніх особливих ознак особи, що обумовлюють відповідні вербальні та невербальні прояви у поведінці та фізіогноміці;

психологічний портрет – це художньо-образний опис характерних індивідуально-психологічних особливостей, властивостей, рис, емоційних реакцій та вірогідних форм поведінки особистості, що визначають психічний стан особистості об'єкту, що становить оперативний інтерес.

Першим серед вітчизняних науковців визначення «психологічного портрету» сформулював О.М. Столяренко: «В юридичній психології під психологічним портретом слід розуміти складний, систематизований, вибірковий і в той же час достатньо повний для вирішення службових завдань інформаційний комплекс про психологію особистості та груп, які представляють інтерес для вирішення завдань службової діяльності. На відміну від об'єктивно існуючої психології особи і груп психологічний

портрет є її відображенням в свідомості працівника правоохоронних органів, її мисленою моделлю, тобто психічним новоутворенням»

За способом отримання інформації психологічні портрети можна розділити на об'єктивний та суб'єктивний. За формою вираження – на наглядно-образний, формалізований та словесний. За змістом відтворюваних даних – на політичний, соціально-демографічний, моральний, психологічний та ін. За кількістю об'єктів – на індивідуальний та груповий портрети.

Під час роботи над розкриттям серійних насильницьких злочинів потрібно пам'ятати, що психологічний портрет злочинця не обов'язково вказує на конкретну особу. Його основним змістовним завданням є створення загального уявлення про психологічний тип особистості – об'єкта оперативної уваги. У разі наявності в розпорядженні правоохоронних органів деяких даних про осіб, що підпадають під певний опис, психологічний портрет допомагатиме розробці тактик ведення допиту, складанню алгоритмів проведення оперативно-розшукових заходів, розробці стратегій чи різноманітних варіантів пошуку об'єктів, що становлять оперативний інтерес.

При складанні психологічного портрету об'єкту, що становить оперативний інтерес, дослідники орієнтуючись на власні знання та уявлення, керуються визначеною структурно-логічною схемою:

- дослідження та інтерпретація усіх речових доказів;
- криміналістичне, психодіагностичне та соціально-психологічне дослідження жертв;
- соціально-демографічна характеристика поведінки та особистості ймовірного злочинця, положення в групі, спосіб життя та особливості поведіння ймовірного злочинця в сім'ї; на роботі; в неформальних групах;
- мотиваційна сфера та спрямованість особистості ймовірного злочинця;
- інтелектуальні властивості, риси характеру та емоційно-вольові риси ймовірного злочинця;

- вивчення біографічних даних, збір та узагальнення незалежних характеристик.

У Радянському Союзі працівники слідства користувались розробленою Ф.В. Глазиріним та Г.Г. Шиханцовим „Орієнтованою схемою складання психологічної характеристики особистості”. Вона включала такі розділи:

1. Біографічні дані.
2. Дані про умови формування особистості.
3. Структура особистості:

а) особливості психічних процесів та станів (сприйняття, увага, пам’ять, мислення, мова, уява, почуття та емоції, воля);

б) спрямованість (потреби, потяги, інтереси, світогляд);

в) темперамент;

г) характер;

д) здібності.

Детально складений психологічний портрет дозволяє звужити коло підозрюваних, що в свою чергу допоможе під час розслідування злочину.

Зібрана інформація узагальнюється та аналізується. У своїй сукупності ці дані являють собою психологічний портрет об’єкту оперативної уваги. Це в свою чергу дозволяє продуктивніше проводити оперативно-розшукові заходи, встановлювати чи звужувати коло підозрюваних. Ґрунтуючись на психологічному портреті, побудованому на основі кримінологічного портрету та психологічного профілю ймовірного злочинця, ми маємо змогу розробити алгоритми здійснення попередньої перевірки та ведення опитування чи допиту конкретної особи, а також стверджувати, чи могла дана особа вчинити саме цей вид злочину.

Існує два підходи до складання психологічних портретів:

Британський. Його основоположником є Девід Кантер. Він вважав, що люди зазвичай діють логічно та помірковано, тому їх вчинки можуть розповісти багато інформації про їх особистість. У даному підході основна увага приділяється поведінці злочинця та доказам з місця події. Схеми

поведінки злочинців складаються за наявними доказами та за свідченнями очевидців. Таким чином, британський підхід є дедуктивним, тобто йде від часткового до загального.

Американський. Він був започаткований профайлерами ФБР. Базується на статистичних даних, на основі яких дається оцінка особистості злочинця, місця та способу його життя. На відміну від британського, цей підхід є індуктивним, тобто йде від загального до конкретного.

Під час складання психологічних портретів та профілів необхідним є дотримання таких психологічних принципів: *науковість, об'єктивність, всебічність, конкретність, комплексність, професійна компетентність.*

День 2

На початку **1 заняття** другого дня створюються умови для налаштування учасників на роботу, а також для подолання напруги, проводиться вправа «Сніговий ком»

Мета вправи: розвиток слухової пам'яті, запам'ятовування та відтворення якомога більшої кількості слів.

Хід вправи: перший учасник називає будь-яке слово, наступний повторює це слово і додає до нього своє. Третій називає вже два попередніх слова та каже своє. Зазвичай названі слова мають стосуватися певної теми. Вправа проводиться доти, доки усі учасники не висловляться. Далі кожному пропонується назвати весь ряд названих слів. Зворотній зв'язок.

За тим самим принципом може проводитись вправа з реченнями.

Тематика слів та речень:

1. Професійна діяльність.
2. Хобі.
3. Домашні улюбленці.
4. Улюблені фільми (книжки, місця відпочинку).

Після цього проводиться групова дискусія на тему «Хто такий профайлер?». При цьому тренеру необхідно обговорити основні психологічні передумови ефективної профайлінгової діяльності:

6) Загальні та професійні знання:

- наявність знань про застосування профайлінгу як в Україні так і за кордоном (сутність, особливості, сфери тощо з метою розуміння основних цілей професійної діяльності);
- наявність базових психологічних знань (знання особливостей людської психіки, психічних процесів, невербальних засобів спілкування які дозволяють аналізувати та прогнозувати поведінку осіб, що становлять оперативний інтерес, а також виявляти брехливу поведінку);
- наявність базових криміналістичних знань (ці знання є необхідними під час огляду місця події та пошуку невідомого злочинця за слідами, що залишилися на місці вчинення злочину);
- загальна ерудиція (інтелектуально розвинута особа здатна знаходити нестандартні рішення будь-яких проблем; крім того, знання з інших сфер людської діяльності дозволяють орієнтуватися у різноманітних ситуаціях та знаходити спільну мову з різними людьми);

7) Мотиваційний блок:

- адекватне розуміння вимог професії (розуміння, у чому полягає професія профайлера, які цілі вона перед собою ставить);
- прагнення працювати у даній сфері (зацікавленість у професії, прагнення стати професіоналом своєї справи);

8) Пізнавальні процеси:

- розвинута пам'ять, зокрема наочно-образна (пам'ять на зовнішність та поведінку людини допомагає під час пошуку осіб, що становлять оперативний інтерес);
- розвинуте логічне мислення (є необхідним для того, щоб зробити логічно правильні висновки з суперечливої інформації);
- креативність (дуже часто профайлерові доводиться приймати нестандартні рішення та діяти неочікувано для співрозмовника).

- концентрація та стійкість уваги (для того щоб не пропустити значущих ознак як під час огляду місця події та пошуку злочинців, так і під час спілкування з особами, що становлять оперативний інтерес) [35];

9) Особистісні якості:

- прагнення до самовдосконалення (уміння навчатись новому, прагнення розвиватись та пізнавати нові й нові горизонти професії);

- високий ступінь особистої відповідальності (працівник має розуміти, що від якості виконаної ним роботи можуть залежати долі багатьох людей);

- тактовність та вихованість (коло спілкування працівника налічує представників різних верств населення, а тому з ким би фахівець не спілкувався, він має поважати співрозмовника та толерантно до нього ставитись);

- особиста дисциплінованість (пунктуальність та дотримання посадових інструкцій дозволить досягти високих показників у роботі);

- уміння діяти в умовах дефіциту часу (адже робота потребує уміння швидко реагувати прояви поведінки особи, що становить оперативний інтерес а також діяти у напруженій обстановці);

- стресостійкість, твердість характеру, наполегливість, воля (особи, які становлять оперативний інтерес можуть бути вороже налаштовані, вдаватися до маніпуляцій по відношенню до профайлера,);

- емоційна стійкість, уміння чинити супротив негативним психологічним впливам (особи, що становлять оперативний інтерес часто прагнуть викликати будь-які емоційні прояви фахівця з метою втрати його контролю над ситуацією);

- здатність до самоконтролю, низький рівень тривожності (не допускати суб'єктивних оцінок, уміння тверезо та об'єктивно оцінювати ситуації, що виникають, а також не пропускати їх через себе);

- розвинута інтуїція;

10) Комунікативні здібності:

- уміння встановлювати і підтримувати психологічний контакт з будь-якою особою;
- комунікативна компетентність (уміння слухати, доброзичливість, уміння чітко та грамотно формулювати свої думки, аргументувати, переконувати, вільне володіння вербальними і невербальними засобами спілкування, самоконтроль);
- володіння навичками невербальної комунікації;
- уміння застосовувати різноманітні стилі поведінки у конфліктних ситуаціях.

Після цього учасники діляться на підгрупи. Кожній групі дається завдання визначити, які риси, притаманні тій чи іншій професії, є актуальними і для профайлера. Серед запропонованих професій слідчий оперуповноважений, психолог. Це завдання допоможе систематизувати отриману інформацію, а також краще розібратись, хто ж усе-таки профайлер. Кожна підгрупа зачитує написані риси, відбувається обговорення.

Друге заняття починається з визначення основних пізнавальних процесів, необхідних для профайлера. Кожен бажаючий учасник називає, розвиток якого пізнавального процесу, на його думку, є найнеобхіднішим для профайлера, обов'язково обґрунтовуючи свою думку. Після цього учасникам пропонується виконати декілька вправ, направлених на розвиток тих чи інших пізнавальних процесів.

1. Вправа «Вибір»

Мета вправи: розвиток слухової пам'яті, уваги, вибіркового запам'ятовування важливої інформації.

Хід проведення: перед проведенням учасникам дається завдання, що саме вони мають запам'ятати. Наприклад, ведучий буде зачитувати розповідь, а учасники мають запам'ятати головних героїв, які у ній фігурують. (8-10 слів). Зворотній зв'язок.

Примітка: можна використати малознайому повість або вірш, де присутня велика кількість назв.

Час проведення: 5-7 хвилин

2. Вправа «Зіпсований телефон»

Мета проведення: розвиток сприймання, зорової та слухової пам'яті.

Хід проведення: один із учасників читає не озвучуючи невеликий текст (до півсторінки). Далі, так, щоб інші учасники не чули, переповідає текст наступному, другий учасник переповідає почуте третьому, і так до останнього. Наприкінці озвучений текст порівнюється з вихідним. Зворотній зв'язок.

Обладнання: текст для зачитування.

Час виконання: 10-15 хвилин.

3. Інтелектуальна вправа «25 літер.»

Мета проведення: швидкість мислення, зорова пам'ять.

Хід проведення: учасниками на 30 секунд показується таблиця з 25 літерами:

О	Л	О	В	О
В	І	Т	Е	Р
А	Р	Е	Н	А
К	О	Л	І	Р
О	М	Е	Г	А

Ведучий відвертає таблицю, залишаючи її в руках. Задача учасників – зорово уявити цю таблицю, після чого знайти слова, які можна зіставити з букв, які знаходяться поруч, тобто рухаючись від 1 букви до сусідньої, що знаходиться праворуч, ліворуч, зверху чи знизу. Можуть бути інші слова окрім тих 5, що допомагають згадати таблицю.

До однієї і тієї ж літери можна повертатися декілька разів

Пошук слів може бути як індивідуальним, так і груповим.

Наприкінці можна ще раз продемонструвати таблицю, щоб учасники могли знайти слова, вже спираючись на безпосередній зоровий образ.

Обладнання: таблиця, папір, ручки.

Час виконання: 10-15 хвилин

Після проведення вправ відбувається обговорення, що було цікавим, актуальним, що сподобалось, а що ні.

На початку **третього заняття** проводиться групова дискусія на тему «Навіщо мені спостережливість у професійній діяльності». Після цього проводяться вправи на розвиток спостережливості.

1. Інтелектуальна вправа «Секретні призначення»

Мета проведення: розвиток спостережливості

Хід виконання: кожен учасник отримує секретну інструкцію про те, як себе поводити, інші мають здогадатись.

Перед початком тренінгу ведучий готує картки з «секретними призначеннями» учасникам. Зміст цих карток приблизно наступний (букви замінюються іменами учасників):

1. Якщо ведучий щось каже, Ви маєте пчихнути.
2. Якщо хтось пчихнув, Ви маєте пересісти на інше місце.
3. Якщо ведучий називає вголос ім'я якогось учасника, Ви маєте підійти до цього учасника та плеснути його по плечу.
4. Якщо А виявився поруч з Б (чи В поруч з Г), Вам необхідно підійти до них та розсадити подалі один від одного.
5. Якщо хтось з А, Б, чи В стоїть, ви теж маєте стояти. У всіх інших випадках Ви маєте сидіти.
6. Дивіться на годинник. Старайтесь, щоб ніхто цього не помітив. Як тільки настає нова хвилина, Ви маєте встати на декілька секунд.
7. Ваша задача – сидіти із заплющеними очима і взагалі нічого не робити.
8. Ваша задача – сидіти і взагалі нічого не робити, ні на що не реагувати, ніби Ви статуя.
9. Спостерігайте за Д, що б він не зробив, повторюйте у точності.
10. Якщо помітите, що хтось за Вами спостерігає, підійдіть до нього та встаньте у нього за спиною.

11. якщо ведучий встав з місця, подайте сигнал Е: зобразіть руками літеру «Т», а потім «Л».

12. Якщо хтось подав вам сигнал руками «Т» і «Л», хлопніть в долоні три рази, порахуйте про себе до 10, а потім підійдіть до А та скажіть йому на вухо «Те, ель».

13. Якщо до Вас хтось підійшов, відверніться від нього.

14. Якщо хтось комусь подає сигнали руками, підійдіть до А, потім до Б, потім до В, потім до Г.

15. Спостерігайте за всіма, намагайтесь якось змінити поведінку інших учасників. Можете ходити, пересаджувати товаришів з місця на місце.

Якщо точний склад учасників невідомий, замість імен можна залишити пропуски, які будуть заповнені в ході тренінгу

На початку вправи ведучий одразу пояснює, що вона направлена на розвиток спостережливості, що кожен отримає інструкцію з «секретним призначенням». Кожен буде себе поводити згідно з цією інструкцією. Усі уважно спостерігають один за одним, намагаються вгадати, які в кого інструкції. Свої здогадки можна буде озвучити лише в ході обговорення. Якщо інструкція суперечлива, нічого робити не треба

Учасникам у довільному порядку видаються картки. Дається 10 хвилин на «поведінку».

Після цього учасники діляться своїми здогадками. Для цього ведучий задає запитання на кшталт: «Як ви думаєте, яке секретне призначення було у Василя?». Коли здогадки висловлені, Василь оголошує зміст своєї картки

Проводиться обговорення:

- Що у грі було складне? Що просте?
- Які почуття були у учасників?
- Як можна розвинути спостережливість у реальному житті?

Обладнання: картки з призначеннями

Час виконання: 25-30 хвилин

2. Вправа: «Знайди свою пару»

Мета виконання: розвиток уміння працювати в колективі, творчих здібностей, креативності, культури поведінки

Хід виконання:

Тренер обирає 10 бажаючих учасників, кожному роздає картку з назвою ролі, яку він буде грати. Всього команді пропонується 5 ролей. Ролі можуть бути назвами професій (поліцейський, будівельник, лікар, продавець, вчитель тощо) або сферами діяльності (поліцейські: слідчий, оперуповноважений, психолог, інспектор кадрів, працівник патрульної поліції тощо) Учасники мають пантомімою програти ролі так, щоб кожен з них знайшов собі пару – людину, яка грає ту саму роль.

Примітка

У ході гри забороняється розмовляти та відтворювати будь-які звуки.

Обладнання: 5 пар карток з ролями.

Час виконання: 10 хвилин

3. Вправа «Сищики».

Усі учасники розходяться по кімнаті і впродовж 5 хвилин роблять що завгодно: прогулюються, розмовляють. Причому, за цей час кожен повинен перетворитися на сищика, вибрати собі об'єкт спостереження – одного з членів групи – і постаратися запам'ятати який настрій в учасника, які дії і в якій послідовності вчинив за цей час спостережуваний. Чому і для чого він їх вчинив, за ким він стежить і як маскує своє стеження. При проведенні гри ведучий повинен стимулювати рухову активність, не допускати, щоб учасники сиділи і мовчали. Можливо дати завдання щось знайти в кімнаті. Після закінчення – груповий аналіз. Кожен повинен висловитися про результати свого спостереження, намагаючись мотивувати своє судження і оцінки [33].

День 3.

Заняття 1. Інтелект та креативність – «зброя» профайлера.

На початку першого заняття для оптимізації роботи та зняття напруги проводиться вправа «Хобі». Учасникам пропонується розповісти про своє

хобі, а також придумати, як це хобі може бути корисним у реальному житті. Креатив та почуття гумору у цій вправі цілком доречні. Після цього учасники діляться враженнями від почутого, озвученого. Дана вправа призначена для активації креативності та інтелекту, що, враховуючи тему заняття, тренінгу є обов'язковим.

Після вправи учасникам пропонується надати розгорнуту відповідь на запитання «Що таке креативність та інтелект? Яку роль вони грають у діяльності профайлера?» Кожен за бажанням може висловити свою думку.

Після обговорень учасникам пропонується виконати низку вправ для розвитку креативності.

1. Інтелектуальна вправа «Закони»

Мета проведення: розкриття інтелектуальних здібностей

Закон – неважливо який, науковий чи соціальний, - фактично є обмеженням ходу речей ось є перший закон Ньютона – тіла можуть рухатися так, лише так, а не інакше. Є Кримінальний кодекс – і переважна більшість людей намагається його дотримуватись, не виходити за дозволені рамки.

Хід виконання: Суть даної вправи полягає у тому, що учасниками пропонується перенести якість закону з природньо-наукової сфери у соціальну. І навпаки. Тобто, учасники мають придумати якийсь новий закон, спираючись на аналогічний у іншій сфері науки.

Ведучий відмічає, що придумати цей закон можна серйозно або в жартівливій формі. Він приводить приклади:

- Є закон збереження енергії. У людей цей закон теж діє: коли одні люди на планеті сплять, інші не сплять. Одні встають – інші лягають. Відповідно, кількість людей, що сплять, завжди однакова.

- У Кримінальному кодексі є стаття про шахрайство. А у світі молекул цей закон також діє. Жоден атом не має права удавати себе іншим атомом. Якщо і удає, то його чекає за це покарання.

Вправа дуже добре допомагає учасникам усвідомити поняття закону, розвинути у себе критичне чи аналітичне мислення, прагнути до точних

формулювань та суджень. В решті решт, ця вправа дасть прекрасний поживний матеріал для дотепності учасників.

Закони можуть вигадуватись як у міні-групах, так і особисто кожним учасником.

Зворотний зв'язок.

Час виконання: 20 хвилин.

2.Інтелектуальна вправа «Аналогія не доказ»

Аналогія – дуже міцна зброя в руках справжнього інтелектуала. Вона дозволяє глибше зрозуміти предмет чи явище, що вивчається, критично віднестися до знань та уявлень, які вже існують, побачити тонкі взаємозв'язки речей. Аналогія, звісно, як стверджує стародавнє твердження, не доказ, проте засіб пошуку. Для активізації цієї мисленнєвої операції призначена дана вправа.

Мета проведення: розвиток інтелекту

Хід проведення: ведучий роздає учасникам по три картки (бажано з цупкого паперу чи картону). На картках учасники мають написати три поняття (з одного чи декількох слів). На першій картці треба написати щось, що можна побачити та доторкнутися. На другій – те, про що можна прочитати в газеті чи на сайті новин. На третій – те, що можна використати у своїй роботі чи навчанні. Ці поняття можуть бути предметами чи явищами.

Учасники таємно один від одного пишуть свої поняття на картках. Після того, як всі закінчать вигадувати і писати, ведучий збирає картки та перемішує їх разом.

Далі він довільно витягує по дві картки та оголошує їх зміст. Задача учасників – знайти усі можливі аналогії між цими двома поняттями, встановити, чим вони схожі.

Ведучий підказує, що найцікавіші та найдотепніші аналогії можна знайти:

- за будовою, структурою предмета, явища,
- за алгоритмами роботи, особливостями поведінки.

Вправа в цілому проводиться в режимі мозкового штурму, тобто з мінімумом критики. Однак, якщо якась аналогія занадто груба, натягнута або навіть непристойна, ведучий може дати такій аналогії негативну оцінку.

Наприкінці можна провести невелике обговорення:

- які аналогії виявились дотепними?
- чи можна якось розбити аналогії за видами?

Обладнання: цупкий папір або картон, ручки.

Час виконання: 15 хвилин

Заняття 2. Друге заняття є продовженням першого та теж присвячене розвитку інтелектуальних здібностей, проте акцент робиться на швидкості мислення, уважності,

Першою вправою, яка пропонується учасникам на початку другого заняття є «Пошук слів» учасникам дається складне слово на кшталт «персоніфікація», «реформація», «гідроелектростанція», «розпорядження» тощо, або таке слово придумує хтось з учасників. Завдання полягає у тому, що учасники мають за 5 хвилин виписати з цього слова якомога більше коротких слів. Букви можна міняти місцями, проте додавати інші не дозволяється. Після виконання учасники зачитують слова, які записали. Усі ці слова записуються на дошці або окремому аркуші, який бачать усі учасники. Дана вправа призначена для актуалізації швидкості мислення, а також сприяє розвитку уваги.

Наступними вправами, які пропонується виконати на цьому занятті є «Випадкові слова», «Складні анаграми», «Дивні асоціації».

1. Вправа «Випадкові слова».

Мета проведення: розвиток інтелекту та креативності

Хід проведення: Ведучий просить декількох учасників назвати по 1 слову, яке перше прийде в голову. Необхідно спробувати пов'язати їх за допомогою розповіді. Спочатку для цього може знадобитись декілька речень, але після тренування для цього знадобиться усього декілька фраз. Після того як усі бажаючі наведуть свої приклади речень, обговорення вправи.

Обладнання: папір а4, ручки.

Час виконання: 5-10 хвилин

3. Інтелектуальна вправа «Складні анаграми»

Мета проведення: розвиток інтелекту, швидкості мислення

Хід проведення: ведучий готує великі картки з написаним текстом. На кожній картці – уривок з відомого вірша (різних віршів). У кожному випадку переплутані як літери у словах, так і самі слова. Учасники мають уважно подивитися на картку та вгадати який уривок зашифрований. Вправа може виконуватись як у великій групі, де кожен учасник намагається сам якнайшвидше відгадати шифр, так і у міні групах. У випадку міні-груп усі картки видаються одразу кожній групі. Завдання кожної групи якомога швидше відгадати зашифровані уривки.

КРУНАЇУ БЮЇЉТ КЯ ЛПЮБТ ОЕНСЦ

ІЕВРЧ ОТІБ ОСГРАПОДЮ ОБЙДРИ НПАЕ

ВВУСЗЯ АРЗ Я ОБЧІКИТ В

ТЕРСЮДСЖВУЬ Я ИЖУВ Я ЖУВЕРАСТДЮЬ ОБ Я

ЛПАЕЧ АТЯН АНША ІРОГК

ИТ ОВРСШТИЕ РДОГОУ РВИШУИШ ИСНУ В

ОЩ ИТ ЄЗАШН ИТ ДЛИНЮА

ОІСНІН УДИМ ИВ ТГЕТЬЕ МХРАИ

СЯАЛ ОЛИВ КЯ ВУЬЕТР ОПІВН БІАХ

ОЛП ЙО У УДКИБ ВАД

Учасники мають відтворити правильні уривки.

Вірні відповіді:

ЛЮБІТЬ УКРАЇНУ ЯК СОНЦЕ ЛЮБІТЬ

ДОБРИЙ ВЕЧІР ТОБІ ПАНЕ ГОСПОДАРЮ

РАЗ Я ВЗУВСЯ В ЧОБІТКИ

Я СТВЕРДЖУЮСЬ, Я УТВЕРЖДАЮСЬ, БО Я ЖИВУ

НАША ТАНЯ ГІРКО ПЛАЧЕ

ВИРОСТЕШ ТИ СИНУ ВИРУШИШ В ДОРОГУ

ТИ ЗНАЄШ ЩО ТИ ЛЮДИНА
 ГЕТЬТЕ ДУМИ ВИ ХМАРИ ОСІННІ
 ХІБА РЕВУТЬ ВОЛИ ЯК ЯСЛА ПОВНІ
 ОЙ У ПОЛІ ДВА ДУБКИ

Обладнання: картки з зашифрованими уривками

Час виконання: 10-15 хвилин

2. Інтелектуальна вправа «Дивні асоціації»

Мета проведення: розвиток інтелекту, уміння розбиратися в людях

Хід виконання: ведучий наперед готує поняття, які будуть слугувати стимулами асоціацій. Бажано, щоб поняття включали в себе два слова (іменник та прикметник). Разом із звичними поняттями мають бути абстрактні. Можна включати незвичні, незрозумілі слова. Приклади:

- «Зелені шкарпетки»
- «Великий портфель»,
- «Складний стілець»,
- «Нудна вечірка»,
- «Закон збереження»,
- «Прямий кут»,
- «Когнітивний дисонанс»
- «Колаборативна поведінка»

Вправа починається з того, що ведучий звертається до декількох учасників та задає кожному питання на кшталт:

- Іване, скажіть, з чим у Вас асоціюються «Зелені шкарпетки»?

Якщо Іван відповідає щось на кшталт: «З ранком. Коли я збираюсь на роботу, але не можу знайти другу шкарпетку», то ведучому необхідно виправити відповідь та конкретизувати: «Значить, це поняття асоціюється з *буденним ранком*. На цьому етапі важливо підвести учасників до того, щоб вони відповідали не розпливчато, а конкретно. Тобто, на поняття –стимул вони мають відповісти поняттям – асоціацією.

Коли ведучому вдається налаштувати відповіді учасників на логічну манеру, відбувається перехід до власне виконання вправи. Ведучий повідомляє, що просить відповідати складними асоціаціями, тобто не безпосередніми, а опосередкованими. Приклад:

- З чим асоціюється великий портфель?

- З несмачною кашею.

- Чому?

- Великий портфель асоціюється з походом. Похід – з можливістю зламати ногу, зламана нога – з лікарнею. Лікарня – з несмачною кашею.

Вправа, таким чином, проходить у формі інтелектуальної гри. Ведучий задає вихідне поняття. Хтось один з учасників повідомляє кінцеву асоціацію. Інші учасники прагнуть вгадати проміжні асоціації. Як тільки хтось вгадає, учасник, жестом (підняттям руки, тощо) повідомляє, що загадка розгадана. Відбувається перехід до наступного учасника.

Якщо тривалий час учасники не можуть вгадати ланцюжок асоціацій, ведучий може попросити того учасника, який загадав асоціацію про допомогу. Для цього він розкриває якусь з ланок.

Час виконання: 20-30 хвилин.

Заняття 3.

Третє заняття також є продовженням перших двох занять та присвячене розвитку креативності.

Перша вправа, яку пропонується виконати, називається «Алфавіт».

Мета виконання: розвиток інтелекту, креативності.

Хід виконання: Учасники мають «створити» розповідь, репліка кожного наступного учасника має починатись на наступну літеру алфавіту. Перший починає з літери «А», другий – з «Б», третій з «В» і так далі.

Обладнання: алфавіт написаний на аркуші.

Час виконання: 10 хвилин.

Далі учасники виконують вправи також спрямовані на розвиток інтелекту та креативності.

1. Зеркальне малювання

Мета проведення: розвиток правої і лівої півкуль мозку.

Хід проведення: малювання однакових елементів одночасно обома руками. Кожен учасник бере великий аркуш паперу (А4) та олівці у праву та ліву руки. Спочатку можна малювати круги, квадрати, петлі тощо. Потім завдання можна ускладнити малюванням повноцінних картинок. По завершенню малювання учасники показують свої малюнки та діляться враженнями.

Обладнання: папір А4, олівці.

Час виконання: 10 – 15 хвилин

2. Вправа "Застосування предметів".

Мета проведення: розвиток творчого інтелекту.

Матеріали: скріпки для паперів, олівець, сірник, взуттєвий шнурок тощо.

Хід проведення: учасники діляться на 3 групи. За 5 хвилин необхідно записати якомога більше застосувань для якогось із зазначених предметів. Ця вправа розвиває творчий інтелект. Предмети для кожної групи можна брати як різні, так і однакові.

Час: 10-15 хвилин.

Після цього відбувається обговорення третього дня тренінгу. Питання для обговорення такі:

Чого учасники навчилися за час проведення тренінгу?

Що було цікавим? Що не сподобалось? Що було найважче/найлегше?

Як Ви розвиваєте ваш інтелект?

Що Ви можете порадижити учасникам?

День 4. «Невербальна комунікація – інструмент профайлера».

Заняття 1. На початку першого заняття методом мозкового штурму учасникам пропонується надати відповіді на запитання:

Що таке невербальна комунікація? Як ви її використовуєте у своєму житті та професійній діяльності.

Що таке емоції? Які прояви емоцій ви знаєте?

Як візуально визначити, що людина бреше?

Після обговорення учасникам проводиться міні-лекція на тему «Невербальна комунікація. Негативні психоемоційні стани та основні їх прояви».

Ефективність роботи профайлера перш за все залежить від його комунікативних здібностей, а точніше від уміння за вербальними (від лат. *verbos* – слово) та невербальними засобами зчитувати інформацію, яку надає співрозмовник. До вербальних засобів належать мова та мовлення, а до невербальних зовнішній вигляд співрозмовника, міміка, тембр, тон, інтонація голосу, жести, пози. Обидві групи засобів використовуються при спілкуванні, причому невербальні не залежать від свідомого контролю людини [32].

Для попередження протиправних намірів особливу увагу слід приділити визначенню таких негативних психоемоційних станів та поведінкових комплексів як стрес, страх, агресія, тривога, брехлива поведінка, стан гіпнотичного трансу.

Стрес (англ. «stress» - тиск, напруження) – стан психічного напруження, який виникає у людини в процесі діяльності у складних умовах. Спроба здійснити будь-які протиправні дії викликають реакцію сильного напруження для організму. Сильний страх бути поміченим правоохоронцями у випадку планування протиправної дії або у випадку перенесення забороненого предмету також може бути причиною стресового стану. У результаті цього основними ознаками стресу є: блідість шкірних покривів, оболонки губ, пересихання слизових оболонок, поява білого нальоту в кутках губ; підняті чи опущені плечі, щільне притиснення ліктів до тулуба, можливе

підняття рук, зігнутих у ліктях, до обличчя (захисна поза наче у боксера); тремтіння кінцівок; посилене потовиділення; шумне дихання, розширені ніздрі; несподівані спазми голосу; фіксація очей на об'єкті, який є стрес-фактором, повне розкриття або примружування очей в залежності від ситуації; можливий ступор (оціпеніння) або колапс (шоковий стан); розлади пам'яті, уваги, погіршення мислення, активності.

Страх (англ. fear) – емоція, що виникає в ситуаціях загрози біологічному чи соціальному існуванню індивіда та спрямована на джерело дійсної або уявної небезпеки; виникає як відповідь на очікування, передчуття небезпеки. До зовнішніх проявів страху належать: блідість шкірних покривів; пітливість; утруднене або пришвидшене дихання; пульсація сонної артерії; розширення зіниць; пропадання чи зниження гучності голосу, часте ковтання; тремор кистей, тремтіння усіх м'язів тіла; шлунково-кишкові спазми; підняття та зведення брів; округлення та розширення очей; сильне напруження лицьових м'язів; хворобливе спотворення виразу обличчя; буйствования – оціпеніння; балакучість – втрата дару мовлення; рухове збудження – ступор; зміни у психічних процесах; погіршення чи загострення чутливості; погане усвідомлення сприйняття; погіршення продуктивності мислення; розсіювання уваги чи звуження (концентрація на одному об'єкті).

Агресія (лат. aggressio - напад) – 1) емоція, яка обумовлює специфічну форму дій особи, яка виражається у демонстрації переваги у силі чи застосуванням сили по відношенню до іншої особи (групи осіб);

2) мотивована деструктивна поведінка, що суперечить нормам (правилам) існування людей у суспільстві та наносить шкоду об'єктам нападу, наносить фізичний збиток людям чи викликає у них психологічний дискомфорт.

Для визначення агресивних намірів особи необхідно звернути увагу на такі ознаки, що проявляються у зовнішності та манері поведінки:

- *Загальні ознаки:* напружений тонус м'язів, здригання тулуба, рук, ніг, прагнення зайняти домінуюче положення, скоротити просторову

дистанцію.

- *Поза*: вертикальне положення тіла, яке злегка нахилене вперед, плечі розведені груди вигнуті. Ноги розведені, опора на носки чи всю стопу.
- *Жестикуляція*: руки можуть бути зігнуті в ліктях, вперті в боки, притиснуті до тулуба, кисті рук сховані у кишені або заведені за спину, пальці стиснуті в кулаки. Можливі рухи струшування кулаків (зверху донизу).
- *Міміка*: голова нахилена вперед, брови зведені до перенісся, очі примружені, погляд спідлоба, губи стиснуті або прикушені зубами, зуби міцно стиснуті, м'язи обличчя напружені.
- *Мова, звуки, дихання*: мова прискорена, голосна, підвищення тембру, окремі вигуки, вереск, перепитування, дихання прискорене, присутній шум повітря.
- *Вазомоторні реакції*: загальне почервоніння обличчя, червоні плями на обличчі, шиї, руках, ковтання слини. (Медведев)

Тривога (англ. anxiety - хвилювання, занепокоєння) – переживання емоційного дискомфорту, пов'язане з очікуванням несприятливих умов, передчуттям небезпеки, що загрожує. (Большой словарь)

Даний стан часто виникає в ситуації невизначеності, сумнівів, нестачі інформації тощо. Прояви тривоги та занепокоєння є типовими для правопорушника, який не усвідомлює масштаби серйозності наслідків його протиправних дій. Інтенсивність проявів цих емоцій залежить від обставин ситуації та особистісних особливостей суб'єкта.

До зовнішніх характерних ознак тривоги належать: зміна кольору шкіри (почервоніння або блідість); пітливість; швидке поверхнєве дихання, перебої під час дихання (нестача повітря), розширення крил носа; здуття скроневої вени, посилений пульс на венах рук чи артеріях шиї; тремтіння у голосі або голос високий та пронизливий, покашлювання, ковтання, часте позіхання; порушення нормальної координації рухів, підвищення тону м'язів скелетної мускулатури, часта зміна поз; потирання долонь, стискання та

розтискання кулаків, покусування нігтів; постукування ногами, переминання з одної ноги на іншу; рухи рук поперек тіла (торкання до годинника, до манжети, до гудзика тощо); постійне відкидання волосся що ніби заважає; прагнення на щось спертися; викривлений рот, прикривання рота, часті ковтальні рухи, облизування або покусування губ [32].

Брехлива поведінка (англ. mendacity від лат. mendacium – брехня, неправда) – форма вербальної чи невербальної поведінки, що полягає у навмисному спотворенні представленої дійсності заради досягнення бажаної цілі чи прагнення уникнути небажаних наслідків. (Большой словарь).

Брехлива поведінка є симптоматичною ознакою протиправних намірів, адже особа, що планує протиправну дію не обов'язково буде обманювати. У той час особа, що не має протиправних намірів може поводити себе брехливо.

Основні ознаки брехливої поведінки: зовнішні невербальні ознаки (театральна награність у поводженні, заданість, механістичність, спланованість поведінки, відсутність у поведінці імпульсивності); особливості зорового контакту (блукаючий погляд, посилене моргання, погляд скоса, відведення погляду, примружування очей, розширені зіниці); міміка та жести (посмішка без підйому нижніх повік, піднімання та опускання плечей, прикриття рота рукою, потирання носа, почісування шиї); особливості емоційно напруженого мовлення (підвищення або пониження гучності голосу, пришвидшення або сповільнення темпу мовлення, заїкання, розпливчасті відповіді на запитання, «провали» в пам'яті, поява мовленнєвих недоліків, поява пауз, що заповнені словами-паразитами).

Профайлінг застосовується не лише з метою пошуку невідомих злочинців, а і для попередження протиправних дій. В Україні в діяльність правоохоронних органів профайлінг лише починає впроваджуватись, тому потребує подальших розробок з урахуванням зарубіжного досвіду.

Заняття 2.

Друге та третє заняття цілком призначені для вдосконалення навичок розпізнавання невербальної комунікації. Для цього учасникам пропонується виконати низку вправ, які допоможуть розібратися із цим.

Для початку учасникам демонструється відео, на якому різні люди проявляють ті чи інші емоції. Завдання учасників – визначити, які саме емоції представлені на відео. Запис можна показувати з паузами після кожної продемонстрованої емоції, щоб учасники встигли її ідентифікувати.

1. Вправа «Зіпсований телевізор»

Мета вправи: розвиток невербальної експресії.

Хід виконання: учасники сидять в колі. Доброволець, який бажає почати гру, відтворює на своєму обличчі якийсь незвичайний вираз та демонструє його лише своєму найближчому сусідові, прикрившись від інших учасників. Сусід передає побачений вираз далі і т. п., поки він не пройде повне коло. Учасник, що знаходиться безпосередньо перед тим, хто почав гру, показує те, що до нього дійшло, усім. Для порівняння, той хто починає, показує початковий вираз, учасники їх порівнюють.

Час виконання: 10-15 хвилин

Примітка: після вправи відбувається обговорення. Питання для обговорення можуть бути такі: Яку, на вашу думку, інформацію демонстрували вирази обличчя? Під дією яких факторів ця інформація так спотворилась?

2. Вправа «Міміка людини»

Мета виконання: знайомство з мімікою як основним засобом невербального спілкування, відпрацювання основних навичок невербальної комунікації.

Хід виконання:

Для виконання тренер обирає 5 бажаючих. Кожен учасник обирає картку, на якій з протилежної сторони вказана певна емоція. Після ознайомлення з завданням, кожен демонструє групі вказану емоцію мімікою, а група має її вгадати.

Приклади емоцій:

1. Радість (щастя)
2. Печаль (розчарування)
3. Злість (гнів)
4. Подив
5. Відраза
6. Презирство
7. Страх.

Примітка: після кожної емоції необхідно провести обговорення в групі на предмет схожості даної емоції з іншими.

Обладнання: картки з назвами емоцій

Час виконання: 5-7 хвилин

3. Вправа «Жестикуляція людини»

Мета вправи: знайомство учасників з жестикуляцією як з одним із способів невербальної комунікації, відпрацювання основних навичок невербальної комунікації.

Хід виконання:

Тренер ділить аудиторію на 3 команди. Кожній команді роздає по три картки з завданнями, на яких відображені певні комунікативні ситуації, які вимагають ілюстрації жестами.

Тематика жестів:

1. Акцентування уваги, запит на концентрацію уваги співрозмовника чи групи.
2. Сумнів, прохання до співрозмовника бути обережним та уважнішим.
3. Заперечення.
4. Фіксація моменту, підкреслення апогея мовлення.
5. Вкладання ключових слів у співрозмовника.
6. Привертання уваги.
7. Порівняння, оцінка позицій, тез.

8. Жести високої мети, ідеалу, прагнення надихнути аудиторію.

9. Делікатний момент, заклик до уваги, прохання спробувати зрозуміти.

Час для підготовки: командам дається 2 хвилини на обговорення. Учасники обдумують ситуації, у яких дані жести будуть доречні для демонстрації.

Після обговорення всередині команд, представники команд наочно демонструють обрані ними жести, при цьому програють вигадану ними ситуацію.

Примітка: після кожної демонстрації необхідно провести обговорення в групі. Визначити місце жестів у сфері невербальної комунікації. (співставити з мімікою, емоціями, словами).

Обладнання: картки з назвами жестів

Час виконання: 15 хвилин

Заняття 3.

Третє заняття призначене закріпленню відпрацьованих навичок. Для цього учасникам пропонується взяти участь у рольовій грі, де події розгортаються у місці масового скупчення людей (аеропорті, на концерті, тощо). Тренер надає учасникам для випадкового вибору картки з ролями (картки пред'являються чистою стороною вгору, щоб свою роль побачив лише учасник, який її обирає). Пред'явлені ролі такі:

- Працівники аеропорту (паспортний контроль, особистий огляд та контроль багажу) – 3 особи
- Працівники поліції (охорона публічного порядку) – 2 особи
- Терорист-смертник – 1 особа
- Злодій-карманник – 1 особа
- Пасажир у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння – 1 особа.
- Пасажири – решта.

Завдання полягає у тому, що за поведінкою, вербальними та невербальними проявами учасники (зокрема ті, що утримали ролі працівників аеропорту та поліції) мають виявити правопорушників.

Гра може повторюватись декілька разів зі змінами дислокації та змінами ролей [33].

По завершенню відбувається обговорення четвертого дня, а також усього тренінгу. Питання для обговорення такі:

Чого Ви навчилися у процесі тренінгу?

Що було складним?

Що було найцікавішим?

Чого не вистачило?

Які будуть побажання для вдосконалення?

Висновки до розділу 3

1. До основних нормативно-правових документів, що регулюють діяльність працівників підрозділів психологічного забезпечення МВС України відносяться: Закон України «Про Національну поліцію», «Положення про психологічне забезпечення у Національній гвардії України», «Порядок психологічного забезпечення в Державній службі України з надзвичайних ситуацій», «Інструкція про порядок організації та проведення опитування особового складу Національної гвардії України з використанням поліграфа», «Порядок організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських» тощо. Використання профайлінгу законодавчо передбачене, але належної інструкції (механізму) щодо її використання на сьогоднішній день немає.

2. Опрацьований проект «Інструкції із застосування профайлінгових технологій працівниками Національної поліції» включає в себе розділи, що

регламентують тлумачення поняття профайлінгу, основні принципи його застосування, основні аспекти використання даної технології, особливості оформлення документів, які містять психологічні профілі, вимоги до суб'єкта профайлінгової діяльності тощо. Така інструкція сприятиме впровадженню профайлінгу як функції працівників Національної поліції зумовлюючи підвищення ефективності превентивної діяльності та полегшить пошук потенційних та реальних злочинців.

3. На сьогоднішній день існує досить багато курсів підготовки профайлерів, проте найчастіше цей вид діяльності набуває все більшої популярності у таких сферах життєдіяльності, як бізнес, кадрова робота, маркетинг, підбір персоналу тощо. Тому усі курси, що сьогодні актуальні, направлені, зокрема, на підготовку фахівців у аспекті візуальної діагностики, зчитування невербальних проявів, детекції брехні тощо. Більшість курсів підготовки профайлерів мають вітчизняну адаптацію розповсюджених закордоном курсів. Водночас, жоден з них не може бути повністю адаптований до особливостей правоохоронної діяльності.

4. Запропонований проект програми тренінгу «Підготовка суб'єкта профайлінгу для вирішення завдань правоохоронної діяльності» включає в себе інформацію щодо теоретичних засад застосування профайлінгових технологій у діяльності правоохоронних органів (низка міні-лекцій), а також практичні завдання, групові дискусії, дебрифінг, спрямовані на розвиток психічних процесів, знань, умінь та навичок, що необхідні працівникам, які у своїй діяльності використовують профайлінгові технології.

ВИСНОВКИ

1. Історичними витоками прикладного застосування прийомів профілювання особистості є необхідність забезпечення безпеки польотів цивільної авіації та визначення злочинців, які здійснюють будь-які злочини насильницького характеру (зґвалтування, серійні вбивства, злочини сексуального характеру тощо). Наведене обумовлює дві основних сфери застосування методики профайлінгу в системі суспільних відносин. Перша сфера характеризується значно ґрунтовним науково-методичним забезпеченням та розвинутою практикою застосування, особливо у зарубіжних країнах. Друга – в сфері реалізації правоохоронних функцій – набуває ознак інтенсивного розвитку наприкінці ХХ ст.

2. В Україні психологами правоохоронних органів психологічні портрети частіше складаються під час розслідування умисних вбивств, нанесення тяжких тілесних ушкоджень, розбійних нападів, грабежів, крадіжок, вимагань, зґвалтувань. У «Порядку організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських» прийнятому 06.02. 2019 р. затвердженого Наказом МВС № 88 у п. 5.4 Розділу 4 зазначається, що у функції системи психологічного забезпечення в органах, підрозділах Національної поліції України, між інших, входить складання психологічних портретів підозрюваних, обвинувачених осіб під час проведення оперативних заходів та слідчих дій. Водночас, окрім зазначення дозвільної можливості застосувати профілювання, інструментальних механізмів його реалізації на практиці не опрацьовано.

3. Для характеристики особистості працівника Національної поліції, який реалізує профайлінг ми вважаємо обґрунтованим використовувати термін «суб'єкт профайлінгу». Суб'єкт профайлінгу – це особа, яка здійснює професійну діяльність у сфері створення психологічних

профілів (портретів) осіб, які складають оперативний інтерес; виявляє осіб із протиправними намірами шляхом оцінки та прогнозування поведінки, аналізуючи вербальне/невербальне поводження та характеристики зовнішності. Сукупність якостей, властивостей, здібностей особистості, що здійснює профілювання, зумовлена особливостями професійної діяльності. Структура психологічних характеристик, які зумовлюють ефективність профайлінгової діяльності, представлена наступними блоками: загальні та професійні знання; мотиваційний блок; пізнавальна сфера; особистісні якості; комунікативні здібності.

4. За результатами проведеного дослідження можна зробити висновок, що на даному етапі працівникам Національної поліції України не вистачає знань, умінь та навичок для здійснення профайлінгової діяльності. Емпіричне дослідження психологічних характеристик представників служб психологічного забезпечення, підрозділів кримінальної поліції та превентивної діяльності, а саме: пам'яті, креативності, рівня розвитку інтелектуальних здібностей, спостережливості та здатності до інтерпретації невербальної комунікації тощо підтверджують зазначене. 63 % опитаних працівників кримінальної поліції мають низький рівень розвитку короткострокової пам'яті, 40 % - недостатній рівень розвитку інтелектуальних здібностей, 33 % - низький рівень спостережливості. Серед працівників підрозділів превентивної діяльності у 40 % осіб недостатньо розвинута короткострокова пам'ять, 50 % респондентів характеризуються низьким рівнем розвитку аналітичності індуктивного мислення в умовах обмеженого часу тощо. Порівняльний аналіз одержаних результатів емпіричного дослідження демонструє, що найбільш підготовленими до застосування профайлінгових технологій є практичні психологи, які працюють у підрозділах Національної поліції України.

5. Аналіз нормативних документів, які на даний час регламентують діяльність психологічних служб підрозділів МВС України, дозволяє стверджувати, що жоден із них не містить інформації щодо

суб'єктів та особливостей застосування профайлінгу і лише поверхнево торкаються цієї теми. Відсутність чіткої регламентації із зазначенням основних потенційних випадків використання методики профайлінгу, принципів її застосування актуалізує питання створення нормативного документу, якій би врегулював зазначені питання. Запропонований проект «Інструкції із застосування профайлінгових технологій працівниками Національної поліції» висвітлює основний термінологічний апарат, принципи та напрями використання профайлінгу та особливості практичної реалізації профайлінгової діяльності.

6. Узагальнення наявних науково-методичних першоджерел обумовив розробку програми тренінгу, спрямованого на підготовку профайлерів для правоохоронної сфери. Він включає в себе інформацію щодо теоретичних засад застосування профайлінгових технологій у зарубіжній та вітчизняній діяльності правоохоронних органів, а також практичні завдання, спрямовані на розвиток психічних процесів, знань, умінь та навичок, що необхідні працівникам, які у своїй діяльності використовують профайлінгові технології. Обрання зазначеної інтерактивної технології ґрунтується на деяких основних позиціях, а саме: особи, які будуть приймати участь у підготовці мають базові юридико-психологічні знання, характеризуються певним рівнем розвитку пізнавальної сфери та комунікативних здібностей, мотивовані для підвищення власного професійного рівня тощо. Термін здійснення професійно-психологічної підготовки обумовлений дефіцитом часу практичних працівників та враховує наявність попередньої підготовки. Тренінг, в даному випадку розглядається як удосконалення загальних та спеціальних компетентностей суб'єкта.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абульханова К. А. О субъекте психической деятельности. Москва: Наука, 1973. 288 с.
2. Аминов И. И. Профайлинг. Технологии предотвращения противоправных действий : учебное пособие. Москва: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2012. 223 с.
3. Анфиногенов А. И. Методика разработки розыскных портретов лиц, совершивших серийные убийства. Следственная практика: сборник научных трудов НИИ проблем укрепления законности и правопорядка при Генеральной прокуратуре РФ. Москва. 2003. Вып. 4 (161). С.79-84.
4. Анфиногенов А. И. Психологическое портретирование неустановленного преступника. Москва. Академия управления МВД России, 2002. 133 с.
5. Асеев В.Г. Мотивация поведения и формирования личности. Москва: Гардарики, 2006. 304 с.
6. Ахмедшин Р. Л. Содержание стадий методики построения психологического портрета неизвестного преступника. Проблемы познания в уголовном судопроизводстве: материалы научно-практической конференции. (22-24 сентября 1999 г.). Иркутск: Изд-во ИГЭА, 2000. С. 98-105.
7. Баронин А. С. Психологический профиль убийц. Київ : Вид-во Паливода А.В., 2001. 176 с.
8. Баронин А.С. Психологический профиль убийц. Пособие по криминальной психологии и криминалистике. Киев, 2001. 176 с.
9. Белкин Р.С. Сквозь завесу тайны. Москва : Сов. Россия, 1989. 272 с.

10. Белоусов Ю.Л. Проблематика етнічного профайлінга в діяльності правоохоронних органів URL:<http://khpg.org/index.php?id=1256202516> (дата звернення 04.09.2017).
11. Блум Ф., Лейзерсон А., Хофстедтер Л. Мозг, разум и поведение. Пер. с англ. Москва : Изд-во Мир, 1988. 246 с.
12. Богомолова С. Н., Образцов В. А. «Психологический профиль» на службе полиции США. Записки криминалистов. Москва, 1994.. Вып. 4. С. 293—299.
13. Большой психологический словарь. 4-е изд., расширенное / Сост. и общ. ред. Б.Г. Мещеряков, В.П. Зинченко. Москва : АСТ: МОСКВА; Санкт-Петербург: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2009. 811с.
14. Брушлинский А. В. Проблемы психологии субъекта. Москва : Ин-т РАН, 1994. 109 с.
15. Возженикова О. С., Кузнецов Д. А. Применение технологии профайлинга в сфере обеспечения авиационной (транспортной) безопасности. Научно-методический электронный журнал «Концепт». 2014. № 12 (декабрь). С. 176–180. URL: <http://e-koncept.ru/2014/14368.htm> (дата звернення 15.09.2017).
16. Волынский-Басманов Ю.М. Профайлинг. Технологии предотвращения противоправных действий : учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по специальностям «Юриспруденция» и «Правоохранительная деятельность» / под ред. Ю.М. Волынского-Басманова, Н.Д. Эриашвили. Москва : ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2012. 223 с.
17. Гарькавец С. А. Психология невербального общения : учебн. пособие. Северодонецк : Изд-во «Петит», 2015. 214 с.
18. Гетьман Г.Н. Психологический профиль: проблемы моделирования личности неизвестного преступника. Cyberleninka научн. эл. библиока. 2013. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/psihologicheskiiy-profil-problemymodelirovaniya-lichnosti-neizvestnogo-prestupnika> (дата звернення 20.11.2019).

19. Глазырин Ф.В. Шиханцов Г.Г. Практикум по судебной психологии. Минск : Изд-во БГУ им. В. И. Ленина, 1977. 156 с.
20. Голіна В.В., Головкін Б.М. Кримінологія: Загальна та Особлива частини. Навчальний посібник. Харків: Право, 2014. 513 с.
21. Давидова О. В. Проблема профайлінгу в переговорах з особами, які захопили заручників. Юридична психологія. 2017. № 1 (20). С. 111–121.
22. Діденко О. І. Теоретичні та методичні засади складання психологічного портрета особи, яка становить оперативно-службовий інтерес : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 19.00.06. Київ, 2007. 18 с.
23. Діденко О. І. Психологічний портрет особи: досвід та проблеми. Теоретичні і прикладні проблеми психології. Київ: 2004. № 2(7). С. 23-28.
24. Дідковська-Бідюк М.В. Становлення профайлінгу в Україні: сутність та перспективи використання. Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Тематичний випуск «Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання». Київ : Гнозис, 2017. Том II (22). Вип. 37(3). С.366-374.
25. Дідковська-Бідюк М.В. Особливості застосування профайлінгових технологій правоохоронними органами: історія та сучасний стан. Актуальні проблеми психології. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Київ : «Інформаційно-аналітичне агентство», 2017. Том X. Вип. 30. С 42-51.
26. Дідковська-Бідюк М.В. Профайлінг як метод профілактики протиправних дій Юридична психологія. Науковий журнал. Національна академія внутрішніх справ. Київ. 2017. Том 21, № 2 (2017). С. 165-175.
27. Дідковська-Бідюк М.В. Профайлінг як складник професійної діяльності працівників Національної поліції. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки». Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2018. № 4, С. 258-262.

28. Дідковська-Бідюк М.В. Уміння зчитувати невербальну комунікацію як складова діяльності працівників Національної поліції України. *Znanstvena misel journal. Psychological sciences*. Ljubljana, Slovenia, 2020. № 47/2020. Р. 48-50.

29. Дідковська-Бідюк М. В. Психологічна характеристика суб'єкта профайлінгової діяльності. Філософські, методологічні та психологічні проблеми права : Матеріали VII Всеукраїнської науково-теоретичної конференції. (Київ, 11 листопада 2017 р.). Київ, 2017. С. 93-96.

30. Дідковська-Бідюк М. В. Перспективи підготовки фахівців-профайлерів для правоохоронних органів. Інтернаціоналізація вищої освіти України: концептуальні засади, здобутки , проблеми, перспективи розвитку», присвячена пам'яті засновника і першого президента МНТУ Юрія Миколайовича Бугая (1947-2003) (Київ, 15-16 грудня 2017 р.). Київ, 2017. С. 95 – 98.

31. Дормидонтов А.В. Профайлинг : учеб. пособие / сост. Дормидонтов А. В., Семенова И.А. Ульяновск : УВАУ ГА (И), 2011. 111 с.

32. Дубова І. О. Психологічна готовність працівників правоохоронних органів до проведення переговорів з правопорушниками : зміст і структура. Проблеми людини : науковий збірник НДІ, 2000. Т. 17. С. 377–385.

33. Дуглас Д. Охотники за умами: ФБР против серийных убийств.; пер. с англ. А.Соколова. Москва : КРОН-ПРЕСС, 1998. 416с.

34. Европейская комиссия по борьбе с расизмом и нетерпимостью. Общеполитическая рекомендация №11: О борьбе с расизмом и расовой дискриминацией в работе правоохранительных органов (принята 29 июня 2007 года). Страсбург, 4 октября 2007 года. С. 4.

35. Европейская комиссия по борьбе с расизмом и нетерпимостью. Общеполитическая рекомендация №7: О национальном законодательстве по борьбе с расизмом и расовой дискриминацией (принята 13 декабря 2002 года). Страсбург, 17 февраля 2003 года. С 5.

36. Екстремальна психологія: Підручник / За заг. ред. О. Тімченка. Харків : УЦЗУ, 2007. 502 с.

37. Ениколопов С.Н., Ли Н.А. Психологические особенности криминального профайлинга. Психологическая наука и образование, 2007, № 5, С. 295-299

38. Жерж Н.А. Роль психологічного портрета у встановленні особи невідомого злочинця при розслідуванні насильницьких злочинів. Міжнародний юридичний вісник: збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. 2015. Вип. 1. С. 83-89. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/muvnudp_2015_1_15 (дата звернення 10.05.2017).

39. Знаменитые профайлеры Роберт Реслер. URL: <http://www.serial-killers.ru/materials/ressler.ht> (дата звернення 10.01.2017).

40. Ірхін Ю.Б. Застосування методу психологічного портретування при розкритті серійних злочинів проти особи. [Електронний ресурс]. – URL: <http://www.politik.org.ua> (дата звернення 05.03.2018).

41. Идентификация Бертильона: система, которая позволила 30 лет эффективно ловить преступников. URL: <https://kulturologia.ru/blogs/040717/35162/> (дата звернення 26.04.2020).

42. Интервью психиатра Бухановского. URL: <https://www.gazeta.ru/social/2007/10/29/2273824.shtm> (дата звернення 22.04.2017).

43. Итальянский врач-психиатр Ломброзо Чезаре: биография, книги, деятельность и достижения – URL: FB.ru: <https://fb.ru/article/227417/italyanskiy-vrach-psihiatr-lombrozo-chezare-biografiya-knigi-deyatelnost-i-dostijeniya> (дата звернення 20.02.2017).

44. Казміренко В.П. Використання технологій профайлінгу поліцією зарубіжних країн. Науковий вісник публічного та приватного права. 2020. Випуск 6. С. 178-182.

45. Колесніченко О.С. Технології профайлінгу у діяльності працівників національної поліції. Науковий вісник публічного та приватного права. 2020. Випуск 6. С. 203-208.

46. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р.
URL:<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 26.05.2018).

47. Корсун С.І. Вивчення умов та характеристик діяльності оперуповноваженого податкової міліції. URL: <http://www.psyh.kiev.ua>. (дата звернення).

48. Корсун С.І. Відбір діагностичних методик для професійно-психологічного відбору співробітників оперативних підрозділів податкової міліції. Вісник прокуратури. 2002. № 4. С. 73-77

49. Костицький М.В. Введение в юридическую психологию: методологические и теоретические проблемы. Київ : Вища школа, 1990. 259 с.

50. Костицький М. В. Психологічні фактори впливу на особу злочинця. Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. 2014, Вип.10. С. 12-19.

51. Кречер О., Тьюсон Дж. М. Типы людей. Москва : Персей, Вече, Акт, 1995. -359с.

52. Кримінальний процесуальний кодекс України: Редакція від 03.08.2017, URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/main/4651-17> (дата звернення 26.05.2018).

53. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3050> (дата звернення 12.05.2018).

54. Криминальное профилирование. История и методы. URL: <https://www.truecrime.guru/index.php?topic=250.0> (дата звернення 15.03.2017).

55. Критерії діагностики і лікування психічних розладів та розладів поведінки у дорослих : клінічний посібник / Панько Т.В., Явдак І.О., Колядко С.П. та ін; під ред. П.В. Волошина. Харків : Арсіс, 2001. 303 с.
56. Крушельницька Я. В. Фізіологія і психологія праці : Підручник. Київ : КНЕУ, 2003. 367 с.
57. Кудерміна О.І. Психологія: навчальний посібник. веб-сайт. URL: http://www.naiu.kiev.ua/files/kafedru/up/pidrych_psuxologiya.pdf
58. Кудерміна О.І. Психологія суб'єкта правоохоронної діяльності: акмеологічний вимір. – автореф. дис.... д-ра психологічних наук: 19:00:06, НАВС, Київ. 2014. 350 с.
59. Курс профайлер. URL: <https://www.mcpir.ru/trenings/profiling/> (дата звернення 25.03.2019).
60. Курс підготовки профайлеров. URL: <https://irdpo.ru/detektor/191-kurs-podgotovki-profaylerov.html> (дата звернення 25.03.2019).
61. Лаговский А. Ю., Составление психологического портрета преступника : учебно-методическое пособие / А. Ю. Лаговский, А. И. Скрыпников, В. Н. Тележникова, Л. А. Бегунова. Москва : ВНИИ МВД РФ, 2000. 112 с.
62. Лазарус Р. Психология: Биографический библиографический словарь / Под ред. Н. Шихи, Э. Дж. Чепмана, У. А. Конроя. Санкт-Петербург: Евразия, 1999. 128 с.
63. Леонтьев А. Н. Лекции по общей психологии : учеб. пособие для вузов по спец. Психология / Под. ред. Д. Леонтьева. Е. Соколовой. Москва : Смысл, 2000, 509 с.
64. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. Москва: Политиздат, 1975, 304 с.
65. Лузгин И.М. Моделирование при расследовании преступлений. Москва : Юрид. лит., 1981. 152 с.
66. М'ясоїд П. А. Загальна психологія : Навч. посіб. 2-ге вид., допов. Київ : Вид-во Вища школа, 2001. 487 с.

67. 23. Максименко С.М., Медведєв В.С. Юридична психологія: підручник. Київ : Видав. Дім «Слово», 2018. 448 с.

68. Медведєв В.С. Кримінальна психологія: Підручник. Київ : Атіка, 2004. - 368 с.

69. Медицинская энциклопедия. Москва. 1991 — 1996 г.г. URL: <https://obuchalka.org/2015010981622/malaya-medicinskaya-enciklopediya-tom-1-pokrovskii-v-i-1991.html>

70. Методическое пособие для практических психологов Практическая психодиагностика. Методики и тесты : Учебное пособие / Редактор составитель Д.Я. Райгородский. Самара : Бахрам-М, 2001. 672 с.

71. Методичні рекомендації, альбом схем, таблиць на допомогу практичним психологам органів і підрозділів внутрішніх справ щодо складання психологічного портрета злочинця./ Упоряд. Ю. Майдигов, В. Сулицький, О. Комаров, О. Діденко. Київ : ЦПП ДРП МВС України, 2005. 112 с.

72. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (ратифікована Президією Верховної Ради Української РСР 21 січня 1969 року).], [Белоусов Ю.Л., Проблематика етнічного профайлінга в діяльності правоохоронних органів./ Права людини в Україні. Інформаційний портал Харківської правозахисної групи. Харків – 2009. URL: <http://khpg.org/index.php?id=1256202516>

73. Наказ МВС України № 88 від 06.02.2019 «Про затвердження Порядку організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських»

74. Наказ МВС України від 08.12.2016 № 1285 «Про затвердження положення про психологічне забезпечення у Національній гвардії України»;

75. Наказ МВС України від 28 липня 2004 р. № 842 „Про подальший розвиток служби психологічного забезпечення оперативно–службової діяльності органів внутрішніх справ України”;

76. Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 01.09.2017 № 749 «Про затвердження Інструкції про порядок організації та проведення опитування особового складу Національної гвардії України з використанням поліграфа».

77. Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 28 липня 2004 року № 842 «Про подальший розвиток служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України».

78. Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 31.08.2017 № 747 «Про затвердження Порядку психологічного забезпечення в Державній службі України з надзвичайних ситуацій».

79. Образцов В.А., Богомолова С.Н. Криминалистическая психология: Учеб. пособие для вузов. Москва : ЮНИТИ – ДАНА, Закон и право, 2002. 447с.

80. Огурцов В. След зверя : Секс. маньяк - от рождения до смертного приговора. Ростов-на-Дону : Приазов. край, 1993. 189 с.

81. О психологическом портрете серийного убийцы. URL: <http://www.serial-killers.ru/info/o-psikhologicheskom-portrete-seriynog.htm> (дата звернення 04.05.2017).

82. Пономаренко В.В. Практическая характерология с элементами прогнозирования (методика «семь радикалов»). Ростов-н/Д. : Феникс, 2006. 252 с.

83. Прангишвили А.С. Исследования по психологии установки. Тбилиси : Мецниереба, 1967. 340 с.

84. Проблематика етнічного профайлінгу в діяльності поліції: аналіз сучасної західної літератури: наук.-практ. вид. /за заг. ред. Дж. Перлина. Львів: Астролябія, 2011. 632 с.

85. Програма протидії злочинам проти життя та здоров'я особи на 2008–2012 роки, схваленої рішенням колегії МВС України від 25.07.2008 № 17КМ/1.

86. Про затвердження Порядку організації системи психологічного забезпечення поліцейських та працівників Національної поліції України: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 06 лютого 2019 року № 88;

87. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 26.05.2018).

88. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 р. № 2135-XII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12> (дата звернення 28.06.2018).

89. Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4038- XII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (дата звернення 30.06.2018).

90. Профайлинг в деятельности органов внутренних дел : учеб. пособие / В.Л. Цветков, А.Г. Караяни, Т.А. Хрусталева; ред. В.Л. Цветков. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2015. 256 с.

91. Профайлер. URL: <https://profailer.com/psikhotipy/> (дата звернення 11.08.2019).

92. Професіографічний опис основних видів діяльності в органах внутрішніх справ України : Практичний посібник / В.І Барко, Ю.Б. Ірхін, Т.В. Нещерет, О.В. Шаповалов. Київ : Київський нац. ун-т внутр. справ, ДП «Друкарня...», 2007. 100 с.

93. Психіатрія : підручник / О. К. Напреєнко, І. Й. Влох, О. З. Голубков та ін. ; за ред. проф. О.К. Напреєнка. Київ : Здоров'я, 2001. 584с.

94. Психологический портрет Чикатило. URL: https://www.factruz.ru/bad_force_5/psychological-portrait-of-chikatilo.htm (дата звернення 20.11.2019).

95. Психологический портрет (профиль) неустановленного преступника URL: http://legal_psychology.academic.ru/340/ (дата звернення 11.11.2018)

96. Романенко Ю. В. Сучасні психотехнології : навч. посіб-к для провед. лекц. занять для студентів спец-сті «Міжнар. інформація». Київ : ДУІКТ, 2008, 72 с.

97. Романенко Ю. В., Яковенко А. К. Основи візуальної аналітики та соціології візуальної символізації. Київ : ДУІКТ, 2008, 319 с.

98. Седнев В.В., Ирхин Ю.Б., Одерий О.В., Коструб А.Н. Методология психологического портретирования при раскрытии и расследовании серийных насильственных преступлений: итоги и перспективы развития. Криміналістичний вісник, № 1 (17), 2012. С. 6-14.

99. Самовичев Е.Г. Некоторые прикладные вопросы анализа серийных преступлений. Сборник научных трудов ВНИИ МВД России. Москва. 1993. С. 15

100. Сергеенко Е. А. Становление субъекта: неоконченная дискуссия. Психологический журнал. 2003. № 2. С. 104–119.

101. Серийные убийства и социальная агрессия. Материалы международной конференции. Ростов-на-Дону. 1994.

102. Симонов П. В. Эмоциональный мозг. Физиология. Нейроанатомия. Психология эмоций : учебник. Москва : Наука, 1981. 100 с.

103. Словник української мови. В 11 т. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. 9., 916 с. С. 814.

104. Советский энциклопедический словарь / Гл. ред. А. М. Прохоров. – 4-е изд. – М.: Сов. Энциклопедия, 1986, 1600 с., ил. С. 1286.

105. Сокол В.Ю. Особенности формирования профиля преступника в США и Германии. Общество и право. 2009, № 3, С. 257 - 263.

106. Старушкевич А. Криміналістичне профілювання: наукове обґрунтування та проблеми використання у розслідуванні злочинів. Право України. 2004. № 8. С. 64-68.

107. Статный В.М. Основы профайлинга в обеспечении безопасности на транспорте: технология и учебная дисциплина [Электронный ресурс] // Психология и право. 2013. № 2. URL: <http://psyjournals.ru/psyandlaw/2013/n2/61033.shtml>. (дата звернення 11.11.2017).

108. Столяренко А.М. Прикладная юридическая психология: Учеб. Пособие для вузов / Под ред. проф. А.М. Столяренко. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2001. 639с.

109. Сулицький В. Психологічний портрет злочинця / В. Сулицький. [Електронний ресурс]. – URL: <http://www.politik.org.ua> (дата звернення 12.04.2017).

110. Татенко В. А. Психология в субъектном измерении. Київ : Просвіта, 1996. 404 с. С. 185.

111. Технології профайлінгу в слідчій діяльності : метод. рекомендації / О. А. Галустьян, Л. М. Захаренко ; за заг. ред. О. І. Мотляха. Київ : Освіта України, 2019, 45 с.

112. Тихомиров О.К. Структура мыслительной деятельности человека. Москва : МГУ, 1969. С. 132.

113. Украина криминальная. URL: riro.com.ua/index.php?sect_id=6&aid=49859 9 (дата доступа 20.02.2018).

114. Философский словарь / пер. с фр. Д. Жюлиа. Москва : Международные отношения, 2000. 538 с.

115. Фоменко, Сечко. Концепция профайлинга в деятельности психолога / (Белорусский государственный университет) URL: <http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/55519/1/48.Фоменко%20И.С.%2C%20Сечко%20И.В..pdf> http://www.poligraftest.ru/podgotovka_specialistov/profajling_definiciya/ (дата звернення 20.02.2018).

116. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность. Москва : Смысл, 2003 860 с.

117. Черкасова Е. С. Профайлинг как метод создания психологического портрета потенциального преступника на этапе организации предварительного расследования. Вестник НГУ, серия: Право, 2013, т.9, выпуск 1, С. 72-75.

118. Черкасова Е.С. Криминальный профайлинг как ориентирующий метод поиска преступника при совершении преступления в ситуации неочевидности. Профайлинг и медиация. Калуга : Научно-образовательный «Центр социально-гуманитарных технологий» Калужского государственного университета им. К.Э. Циолковского, 2016, С. 60 – 67.

119. Черкасова Е.С. Профайлинг как метод создания портрета потенциального преступника на этапе организации предварительного расследования. Вестник НГУ. Серия Право, Новосибирск, 2013. Выпуск 1. Т.9. С. 72-76.

120. Черкасова Е.С. Психологический портрет лица, совершившего насильственное преступление — профайлинг как современное направление психологической науки. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.rusnauka.com/26_WP_2013/Psihologia/7_144300.doc.htm.

121. Чуфаровский Ю.В. Юридическая психология. Учебное пособие. — Москва : Право и Закон, 1997. 320 с.

122. Шехтер Х., Эверит Д. Энциклопедия серийных убийств. Москва : КРОН-ПРЕСС, 1998. 352с.

123. Юридична психологія : підруч. / Д. О. Александров, В. Г. Андросюк, Л. І. Казміренко та ін.; заг. ред. Л. І. Казміренко, Є. М. Моїсєєва. — Київ : КНТ, 2007. 360 с.

124. Юридическая психология в лицах. URL: <http://yurpsy.fatal.ru/files/lica/img/behterev> (дата звернення 18.04.2017).

125. Bartoll C. Criminal behavior: A Psychosocial Approach. New York: Prentice Hall, 1995.

126. David Canter and Donna Youngs. Beyond «Offender Profiling»: The Need for an Investigative Psychology. Handbook of Psychology in Legal Contexts. Second Edition / Ed. David Carson and Ray Bull. University of Portsmouth, UK, 2003. P. 171-207. URL: <https://www.al-edu.com/wpcontent/uploads/2014/05/Handbook-of-Psychology-in-Legal-Contexts-2ed-Wiley2003.pdf> (дата звернення 18.12.2019).

127. Douglas et al. Criminal profiling from crime scene analysis /John E. Douglas M.S., Robert K. Ressler M.S., Ann W. Burgess R.N., D.N.Sc., Carol R. Hartman R.N., D.N.Sc. First published: September 1986 Behavioral Sciences & the Law. Volume 4, Issue 4 Autumn (Fall) 1986. P. 401-421. URL: <http://ravenndragon.net/montgomery/crimprofiling.pdf> (дата звернення 11.12.2019).

128. Hoffmann J, Musolff C (2000) Fallanalyse und Täterprofil. Geschichte, Methoden und Erkenntnisse einer jungen Disziplin (BKA-Forschungsreihe, Bd 52). BKA, Wiesbaden

129. Hare R.D. Without conscience: The disturbing world of psychopaths among us. New York : Pocket Books, 1993. P. 6-34.)

130. Michele Turenne. Racial profiling: context and definitions. Document adopted at 505th Meeting of the Commission, held on June 10, 2005 under the resolution Com 504-5.1.4. p.13

131. Robert K.Ressler, Ann W.Burgess, John E.Douglas, Carol R.Hartman, Ralf B.D'agostino. Sexual Killers and Their Victims.Identifying patterns though crime scene analysis.//Journal of interpersonal violence, Vol.1. № 3, September 1986. P.288 -308.

ДОДАТКИ

Додаток А

Опис авторського опитування

1. Встановіть відповідність між назвами емоційних проявів та зображеннями:

1. подив

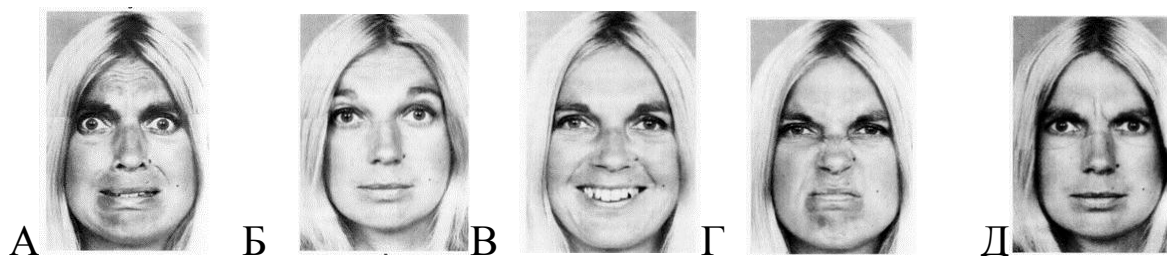
4. страх

2. радість

5. сором

3. гнів

6. відраза

2. Який із вказаних мімічних проявів свідчить про вигадкування інформації?

А) опускання очей;

Б) підняття очей вгору вліво;

В) підняття очей вгору вправо;

Г) широке розкриття очей

3. Які ознаки брехні ви знаєте?

А) почісування носу при розмові;

Б) підняття брів;

В) надування щік;

Г) прикриття роту;

Г) почісування шиї;

Д) підняття крил носу під час дихання;

Е) поправлення зачіски.

4. Ваш співрозмовник сидить навпроти у зажатій позі, напружений. Дуже часто витирає лоб, кусає губи. Про що це свідчить?

- А) він щось приховує;
- Б) йому неприємно з вами розмовляти;
- В) він сильно схвилюваний, переживає за щось;
- Г) ні про що не свідчить.

5. Яка поза свідчить про те, що людина некомфортно себе почуває у певній спільноті, нервується та не має бажання розповідати якусь інформацію?

- А) схрещені ноги, складені на грудях руки;
- Б) переминання з ноги на ногу;
- В) ноги на ширині плечей, руки за спиною;
- Г) ноги на ширині плечей, руки в карманах.

6. Розповідаючи якусь інформацію, людина постійно відводить погляд, плутається у своїх показах, прагне запевнити вас у своїй добропорядності, потирає ніс. Про що це свідчить?

- А) людина хвилюється;
- Б) людина знаходиться у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння;
- В) людина бреше;
- Г) ні про що не свідчить.

7. Що Ви можете сказати про цього чоловіка?

- А) він впевнений у собі;
- Б) чогось боїться;
- В) у гарному настрої;
- Г) чимось знервований, але прагне це приховати.

8. Про що свідчить така поза?

- А) впевненість у собі, домінантність;
- Б) бажання привернути увагу;
- В) злість, гнів;
- Г) замисленість.

9. Перед вами поставлена задача виявити серед наявних осіб можливого терориста-смертника. На кого ви звернете увагу відповідно до описів?

- А) шкірні покриви бліді, руки тремтять, постійно дивиться на годинник, переминається з ноги на ногу;
- Б) шкірні покриви бліді, погляд спрямований в одну точку, емоції відсутні, заданість рухів, відсутня реакція на зовнішні подразники;
- В) почервоніння шкірних покривів, хаотичні рухи зі сторони в сторону, надмірна жестикуляція, посилена реакція на зовнішні подразники.
- Г) почервоніння шкірних покривів, часте та глибоке дихання, підвищена пітливість, розсіяна увага.

10. Перед вами двоє підозрюваних які дають свідчення. Проаналізувавши свідчення, вкажіть, хто з них бреше?

- А) дає вичерпну інформацію з усіма подробицями, постійно прагне перебити своїм роз'ясненнями, активно захищається коли йому висувають підозри.
- Б) небагатослівний, загострює увагу на малих деталях, поведінка змінюється від активної до пасивної, відповідає питанням на питання, дає заплутані відповіді, прагне бути дружелюбним, навіть коли це недоречно.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Дідковська-Бідюк М.В. Становлення профайлінгу в Україні: сутність та перспективи використання. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Тематичний випуск «Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання»*. Київ : Гнозис, 2017. Том II (22). Вип. 37(3). С.366-374.

2. Дідковська-Бідюк М.В. Особливості застосування профайлінгових технологій правоохоронними органами: історія та сучасний стан. *Актуальні проблеми психології. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. Київ : «Інформаційно-аналітичне агентство», 2017. Том X. Вип. 30. С 42-51.

3. Дідковська-Бідюк М.В. Профайлінг як метод профілактики протиправних дій *Юридична психологія. Науковий журнал. Національна академія внутрішніх справ*. Київ. 2017. Том 21, № 2 (2017). С. 165-175.

4. Дідковська-Бідюк М.В. Профайлінг як складник професійної діяльності працівників Національної поліції. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2018. № 4, С. 258-262.

5. Дідковська-Бідюк М.В. Уміння зчитувати невербальну комунікацію як складова діяльності працівників Національної поліції України. *Znanstvena misel journal. Psychological sciences*. Ljubljana, Slovenia, 2020. № 47/2020. Р. 48-50.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Дідковська-Бідюк М. В. Психологічна характеристика суб'єкта профайлінгової діяльності. Філософські, методологічні та психологічні

проблеми права. Матеріали VII Всеукраїнської науково-теоретичної конференції (м. Київ, 11 листопада 2017 р.). Київ, 2017. С. 93-96.

7. Дідковська-Бідюк М. В. Перспективи підготовки фахівців-профайлерів для правоохоронних органів. Інтернаціоналізація вищої освіти України: концептуальні засади, здобутки, проблеми, перспективи розвитку», присвячена пам'яті засновника і першого президента МНТУ Юрія Миколайовича Бугая (1947-2003) м. (Київ, 15-16 грудня 2017 р.). Київ, 2017. С. 95 – 98.

8. Дідковська-Бідюк М. В. Актуальність упровадження профайлінгу як психологічного напрямку в діяльність національної поліції. Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України (м. Харків, 30 березня 2018 р.), Харків, 2018. С. 200 - 202.

9. Дідковська-Бідюк М. В. Профайлінг як складова обов'язків слідчого. Бочаровські читання. Міжнародна науково-практична конференція, присвячена 25-річчю підготовки психологів у Харківському національному університеті внутрішніх справ. (м. Харків, 13 квітня 2018 р.), Харків, 2018. С. 90-93.

10. Дідковська-Бідюк М. В. Готовність працівників психологічної служби до використання профайлінгу. Актуальні питання психологічного забезпечення діяльності закладів вищої освіти МВС України та Національної поліції України. Матеріали міжвідомчого науково-практичного круглого столу (м. Київ, 25 квітня 2019 р.). С. 101-104.

11. Дідковська-Бідюк М. В. Профайлінг у діяльності працівників кримінальної поліції. «Актуальні питання психологічного забезпечення діяльності Національної поліції та закладів вищої освіти МВС України». Матеріали II міжвідомчого науково-практичного круглого столу (м. Київ, 23 квітня 2020 р.).

Додаток В

ЗАТВЕРДЖУЮ
 Перший проректор
 Національної академії
 внутрішніх справ
 Дідковська-Бідюк Марії Володимирівни
 Іваніслав ГУСАРЄВ
 «_____» _____ 2021 р.

АКТ
про впровадження результатів дисертації
здобувача кафедри юридичної психології Національної академії
внутрішніх справ Дідковської-Бідюк Марії Володимирівни
на тему: «Психолого-правові засади використання профайлінгу в
діяльності Національної поліції» у освітній процес Національної академії
внутрішніх справ

Комісія у складі: начальника навчально-методичного відділу Колодейчак С.І., професора кафедри юридичної психології, доктора психологічних наук, професора Романенко О.В., професора кафедри юридичної психології, доктора психологічних наук, професора Медведєва В.С. склала цей акт про те що результати дисертації здобувача кафедри юридичної психології Дідковської-Бідюк М.В. на тему: «Психолого-правові засади використання профайлінгу в діяльності Національної поліції», впроваджені у освітній процес академії, зокрема.

1. Матеріали дисертації Дідковської-Бідюк Марії Володимирівни застосовуються у освітньому процесі при підготовці та проведенні лекцій, семінарських і практичних занять із здобувачами вищої освіти з навчальних дисциплін: «Юридична психологія», «Методика проведення психологічної експертизи в різних галузях психології», «Конфліктологія».

2. Результати дисертації Дідковської-Бідюк М.В. відображені у науково-практичних і навчально-методичних матеріалах для здобувачів вищої освіти, де в якості джерел при підготовці навчальних матеріалів, рекомендовані такі публікації:

Дідковська-Бідюк М.В. Становлення профайлінгу в Україні: сутність та перспективи використання / М.В. Дідковська-Бідюк // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» - Вип. 37(3), Том II (22): Тематичний випуск «Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання». -К.: Гнозис, 2017. – 460 с. С.366-374.

Дідковська-Бідюк М.В. Особливості застосування профайлінгових технологій правоохоронними органами: історія та сучасний стан / Дідковська-Бідюк М.В. // Актуальні проблеми психології // Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – К.: «Інформаційно-аналітичне агентство», 2017. – Том X. – Вип. 30. – С 42-51.

Дідковська-Бідюк М.В. Профайлінг як метод профілактики протиправних дій / Дідковська-Бідюк М.В. // Юридична психологія // Науковий журнал / Національна академія внутрішніх справ – Том 21, № 2 (2017). – К.: Національна академія внутрішніх справ, 2017, – С. 165-175.

Дідковська-Бідюк М.В. Профайлінг як складник професійної діяльності працівників Національної поліції / Дідковська-Бідюк М.В. // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки» - № 4, ХДУ, Видавничий дім «Гельветика», 2018 – 300с. С. 258-262.

Дідковська-Бідюк М.В. Уміння зчитувати невербальну комунікацію як складова діяльності працівників Національної поліції України / Дідковська-Бідюк М.В. // Znanstvena misel journal, Psychological sciences. – № 47/2020. – Ljubljana, Slovenia P. 48-50.

Дідковська-Бідюк М. В. Психологічна характеристика суб'єкта профайлінгової діяльності. Філософські, методологічні та психологічні проблеми права. Матеріали VII Всеукраїнської науково-теоретичної конференції (Київ, 11 листопада 2017 р.). Київ, 2017. С. 93-96.

Дідковська-Бідюк М. В. Перспективи підготовки фахівців-профайлерів для правоохоронних органів. Інтернаціоналізація вищої освіти України: концептуальні засади, здобутки, проблеми, перспективи розвитку», присвячена пам'яті засновника і першого президента МНТУ Юрія Миколайовича Бугая (1947-2003) (Київ, 15-16 грудня 2017 р.). Київ, 2017. С. 95 – 98.

Дідковська-Бідюк М. В. Актуальність упровадження профайлінгу як психологічного напрямку в діяльність національної поліції. Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України (м. Харків, 30 березня 2018 р.), Харків, 2018. С. 200 - 202.

Дідковська-Бідюк М. В. Профайлінг як складова обов'язків слідчого. Бочаровські читання. Міжнародна науково-практична конференція, присвячена 25-річчю підготовки психологів у Харківському національному університеті внутрішніх справ. (Харків, 13 квітня 2018 р.), Харків, 2018. С. 90-93.

Дідковська-Бідюк М. В. Готовність працівників психологічної служби до використання профайлінгу. Актуальні питання психологічного забезпечення діяльності закладів вищої освіти МВС України та Національної

поліції України. Матеріали міжвідомчого науково-практичного круглого столу (Київ, 25 квітня 2019 року). С. 101-104.

Дідковська-Бідюк М. В. Профайлінг у діяльності працівників кримінальної поліції. «Актуальні питання психологічного забезпечення діяльності Національної поліції та закладів вищої освіти МВС України», Матеріали II міжвідомчого науково-практичного круглого столу (Київ, 23 квітня 2020 року).

3. Зазначені праці підтверджують належний навчально-методичний рівень, актуальність обраної тематики, фахову підготовку дисертації здобувача кафедри юридичної психології Дідковської-Бідюк Марії Володимирівни на тему: «Психолого-правові засади використання профайлінгу у діяльності Національної поліції», а також практичну значимість роботи та можливість використання результатів дисертаційного дослідження при викладанні вище зазначених навчальних дисциплін.

Голова комісії:

Начальник навчально-методичного відділу
підполковник поліції

Станіслава КОЛОДЕЙЧАК

Члени комісії:

Професор кафедри
юридичної психології,
доктор психологічних наук, професор

Оксана РОМАНЕНКО

Професор кафедри
юридичної психології,
доктор психологічних наук, професор

Володимир МЕДВЕДЄВ

Додаток Г

ЗАТВЕРДЖУЮ

Начальник Головного управління
Національної поліції в Київській
області
полковник поліції

Андрій НЕБИТОВ

...03.2021 р.

АКТ

**про впровадження в практичну діяльність Головного управління
Національної поліції в Київській області матеріалів дисертаційного
дослідження здобувача кафедри юридичної психології Національної
академії внутрішніх справ Дідковської-Бідюк Марії Володимирівни на
тему: «Психолого-правові засади використання профайлінгу в діяльності
Національної поліції»**

Комісія у складі: начальника Головного управління Національної поліції в Київській області полковника поліції **Небитова Андрія Анатолійовича** (голова комісії); заступника начальника Головного управління полковника поліції **Панфьорова Павла Івановича**, начальника управління карного розшуку підполковника поліції **Петрішака Олександра Васильовича**; начальника відділу психологічного забезпечення управління кадрового забезпечення майора поліції **Куценко Лариси Миколаївни**, склала цей акт про впровадження в практичну діяльність підрозділів Головного управління Національної поліції в Київській області результатів проведеного дослідження здобувачем кафедри юридичної психології Дідковською-Бідюк Марією Володимирівною, на тему: «Психолого-правові засади використання профайлінгу в діяльності Національної поліції».

Пропозиції та висновки дисертаційного дослідження використовуються працівниками в роботі підрозділу під час розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів, проведення заходів з метою профілактики правопорушень, а також під час відбору працівників для здійснення цієї діяльності.

Заступник начальника
ГУНП в Київській області
полковник поліції

Павло ПАНФЬОРОВ

Начальник УКР
ГУНП в Київській області
підполковник поліції

Олександр ПЕТРИШАК

Начальник ВПЗ УКЗ
ГУНП в Київській області
майор поліції

Лариса КУЦЕНКО